

FATMA XANIM KƏMİNƏ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

FATMA XANIM
KƏMİNƏ

SEÇİLMİŞ ŞEİRLƏRİ

“Elm və təhsill”
Bakı - 2022

TOPLAYIB TƏTRİB EDƏNİ: ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ

**YENİ NƏŞRİN TƏRTİBATÇISI
VƏ REDAKTORU: ÖMƏR BAYRAM**

NAŞİRİ: TURAN İBRAHİMOV

Fatma xanım Kəminə. Seçilmiş əsərləri. / Tərt. ed.
Əzizə Cəfərzadə; Yeni nəşrin tərt. və red. Ö.Bayram. – Bakı:
“Elm və təhsil”, 2022, – 172 s.

Professor Əzizə Cəfərzadənin 1971-ci ildə çap etdirdiyi Fatma xanım Kəminənin “Seçilmiş şeirləri” kitabı və əlavə topladığı, sonrakı illərdə yazdığı materiallar əsasında bu kitab təkmilləşdirilərək çapa hazırlanmışdır. Fatma xanım Kəminə XIX əsr Şuşa şairlərinin görkəmlilərindən biri, “Məclisi-fəramuşan”ın fəal üzvlərindən olmuşdur. O, şairə Xurşidbanu Natəvan, müasirlərindən Mirzə Rəhim Fəna, Növrəs, Baki, Hacı Seyid Əzim Şirvani və b. ilə əlaqədar şeirlər yazdığı kimi, onun əsərlərinə nəzirlər də yazılmışdır. Bütün bunlar da ilk mənbələrdən toplanıb kitaba daxil edilmişdir. Kitabda şairənin geniş tərcümeyi-halı və yaradıcılığı haqqında məlumat verilir.

ISBN 978-9952-8452-6-6

© Turan İbrahimov, 2022

ÖN SÖZ

Klassik ədəbiyyatda özünü bir şair kimi sübut etmək çox çətin bir işdir. Klassik ədəbiyyatın qaydalarını mənimsəmək; əruz vəznəni və qafiyəni, ərəb, fars söz və birləşmələrini, məzmunları yaxşı bilmək və onlardan yerində istifadə etmək, bütün bunların hamısı bacarıq tələb edir.

Bunlarla birlikdə, klassik ədəbiyyatda özünü “qadın şair” kimi qəbul etdirmək ayrı bir çətinlikdir.

Ümumiyyətlə, kişi şairlərin ön planda olduğu ədəbiyyat səhnəsində, şair və aşiq tipinin kişi, məşuqənin isə qadın olduğu bir mühitdə qadın şair olmaq, kişi ağzıyla aşiqanə şeirlər yazmaq həm cəsarətli bir hərəkət, həm də böyük uğur sayılmalıdır.

Osmanlı coğrafiyasında klassik ədəbiyyat sahəsində əsərlər yazan minlərlə kişi şairə qarşı bu sahədə fəaliyyət gösdərən qadın şairlər çox azdır. Kişi şairlərin bəziləri oxuyub yaza bilmədiyi halda (ümumi divan şairi), bəziləri çox yaxşı təhsil almışdır. Bunun əksinə, “Qadın divan şairlərinin demək olar ki, hamısı yüksək təhsilli və imkanlı ailələrdəndir. Onların əksəriyyətinin ataları və ya babaları Osmanlı bürokratiyasında qazı, qazəskər, müderris, şeyxülislam kimi vəzifələr daşıyan elm sinifinə mənsub görkəmli şəxslər idi. Divan şairlərinin başqa bir ortağ cəhəti də dövrlərində mövcud olan elmləri və ərəb və fars dillərini məşhur müəllimlərdən öyrənmələridir. Bu dərin bilik onların qabiliyyətləri ilə birləşərək, onların poeziya vadisinə qədəm qoymasına yol açdı. Onların bəzilərinin şeirdən başqa xəttatlıq və musiqi

sənətinə yiyələnmələri də bizə məlumdur.”¹

Oxuculara fikir verməsi və əsrlərə görə Azərbaycan ərazisində qadın şairləri ilə müqayisə edə bilmək üçün Osmanlı ərazisində klassik ədəbiyyat sahəsində əsərlər yazmış, adları bizə bəlli olan bəzi şair qadınların adlarını qeyd etmək, yerinə düşərdi:

1. Zeynəb xatun (ö. 1475)
2. Mihri xatun (d.1460-ö.1515)
3. Nisayi (XVI əsr)
4. Sıdki Qadın (ö. 1703)
5. Fatma Ani xanım (ö.1710)
6. Fıtnat xanım (ö. 1780)
7. Leyla xanım (ö. 1848)
8. Şərəf xanım (d.1809-ö.1861)
9. Rahilə Sırri xanım (d.1814-ö.1877)
10. Adilə Sultan (d.1826-ö.1899)
11. Tevhidə xanım (d.1847-d.1901)
12. Fəridə xanım (d.1837-d.1903)
13. Xədicə Nakıyyə xanım (d.1846-d.1899)
14. Münirə xanım (d.1825-d.1903)
15. Fıtnat xanım (Trabzonlu) (d.1842-ö.1911)
16. Həbibə xanım (d.1846-d.1890)
17. Hasibə Maidə xanım (d.1830-d.1881)
18. Xədicə İffət xanım (ö.1860)
19. Fəridə xanım (d.1837-d.1903)

---

¹ Yasemin Ertek Morkoç, *Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış*, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, C.9 S.2.

20. Leyla xanım (Saz) (d. 1850-d.1936)
21. Nigar xanım (d.1856-d.1918)
22. Makbulə Ləman (d.1865-d.1898)
23. İhsan Raif xanım (d.1877-ö.1926)
24. Şükufə Nihal Başar (d.1896-d.1973)
25. Xalidə Nusrət Zorlutuna (d.1901-d.1984)

Klassik ədəbiyyat sahəsində Azərbaycan coğrafiyasında əsər yazan şair qadınlar da çoxdur. Bu sahədə tanınan ilk qadın şairlərdən biri, XII əsrdə yaşamış Məhsəti Gəncəvidir. Məhsətidən sonrakı dövrdə onlarla qadın şair yetişmişdir. Əzizə Cəfərzadə, Azərbaycanda bu mövzuda mühüm araşdırma aparan ilk tədqiqatçıdır. O, XII-XX əsrləri əhatə edən 800 illik bir dövrün, Azərbaycanın aşiq və şair qadınlarının əsərlərini müxtəlif mənbələrdən toplayıb elm aləminə tanıtmışdır. Görkəmli alim, professor bu işə fəaliyyətinin 45 ilindən çoxunu sərf etmişdir. “Azərbaycanın aşiq və şair qadınları” kitabı yazıcının sağlığında 2 dəfə (1974-ci ildə ilk variant, 1991-ci ildə ikinci əlavələrlə variant) və vəfatından sonra da iki dəfə (Bakı 2005, Ankara 2006, türkcə) çap edilmişdir. Alim, 2003-ci ildə, vəfat etməzdən əvvəl, XX əsr Güney və Quzey Azərbaycanlı qadın şair və aşıqlardan bəhs edən kitabın 2-ci cildini də çap etdirməyə müvəffəq olmuşdur.

Əzizə Cəfərzadənin həyat və yaradıcılığını araşdırdığı qadın şairlərdən biri də Fatma xanım Kəminədir. Kəminə, təhsilini daha çox Şuşada almış, bəzi mənbələrə görə isə 5-6 il İstanbulda təhsil görmüşdür. O, bir qadın şair olaraq Osmanlı coğrafiyasındakı qadın şairlər kimi çox gözəl təhsil

almışdır. Ana dili ilə yanaşı fars dilini də mükəmməl öyrənmiş, həm Azərbaycan türkcəsində, həm də farsca şeirlər yazmışdır. Kəminənin atası, Fani təxəllüsü ilə şeirlər yazan Bəybaba və qardaşı Yəhya bəy də şairdir.

Əlinizdəki bu kitab professor Əzizə Cəfərzadənin 1971-ci ildə “Gənclik” nəşriyyatında dərc olunan Fatma xanım Kəminə adlı kitabının yenidən işlənmiş və əlavə materiallarla tamamlanmış nəşridir. Professor Əzizə Cəfərzadə, dövrünün şərtlərini nəzərə alaraq çox çətin bir işin öhdəsindən gəlmişdir. O, Kəminənin ərəb hərfləri ilə müxtəlif əlyazma və cünlərdə səpələnmiş şeirlərini bir araya toplayıb, bəzi mətnlərdə oxunması çətin olan hissələri böyük uğurla oxumuşdur. Kəminənin farsca şeirlərini Azərbaycan türkcəsinə mənzum şəkildə Məmmədəğa Sultanov çevirmişdir.

Bu yeni nəşrdə biz əsasən 1971-ci ildə kiril hərfləri ilə çıxan nəşrə sadıq qaldıq. Kəminənin şeirlərini bugünkü oxucuların rahatlıqla oxuyabilməsi üçün əsəri latın hərfləri ilə yenidən nəşr etməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Yeni nəşrdə, qəzəl və digər mənzum formalarda yazılmış şeirlərin ərəz qəliblərini şeirlərin üstündə verdik və hansı ərəz bəhrinə daxil oldğunu bir cədvəldə göstərdik. Şeirlərə, əvvəldən başlayaraq ardıcıl sıra nömrələri verdik. Şeirləri, bəzi hərf və söz səhvlərini göstərmədən, düzgün formada yazdıq. Şeirlər üzərində etdiyimiz bəzi dəyişiklikləri “[ ]” kvadrat mötərizə ilə göstərdik. O dövrün şəraitinə görə 1971-ci il nəşrinə daxil edilməyən bəzi beyitləri kitaba daxil etdik. Seyid Əzim Şirvaninin Mirzə Rəhim Fənaya yazdığı, 1971-ci il nəşrində yer almayan və mövzusu Fənanın

Kəminəyə həcvinə cavab olan bir şeirin çatışmayan hissələrini, başqa mənbələrdən tapıb mətnə daxil etdik. Nəvvabın Kəminəyə yazdığı, bir “qitə”ni də ərəb əlifbalı mətndən oxuyub bu nəşrə daxil etdik.

Şeir mətnləri ilə yanaşı, professor Əzizə Cəfərzadənin Kəminə haqqında başqa yerdə dərc olunmuş elmi məqalələrini də bu nəşrin sonunda yerləşdirdik. Bu əlavələrdə bəzi təkrarlar vardır. Mətnin bütünlüyünü qorumaq üçün təkrarlanan hissələri çıxarmadıq və olduğu kimi kitaba daxil etdik.

Burada, 2022-ci il nəşrinin “naşiri” Turan bəy İbrahimoğlunun bu kitabın yenidən çap olunması üçün göstərdiyi səyləri ələlxüsus ifadə etmək istədim. O, mənə professor Əzizə Cəfərzadənin Fatma xanım Kəminə ilə bağlı kitabının yeni nəşrinin tərtibatını və redaktorluğunu təklif edəndə çox həyəcanlandım və sevindim. Hörmətli alim professor Əzizə Cəfərzadə sağlığında tanıdığım, üz-üzə görüşmək, söhbət etmək imkanı qazandığım çox dəyərli bir ziyalı və yazıçıdır. Doktorluq dissertasiyamı, Seyid Əzim Şirvani tərcümeyihalını və şairin həyatını araşdırarkən Cəfərzadənin “Aləmdə səsım var mənim” romanını da böyük həvəs və heyranlıqla oxumuşdum. Ona görə də klassik ədəbiyyat sahəsində də çox mühüm araşdırmaları və nəşrləri olan bu dəyərli alimin kitabını yenidən nəşr etdirmək mənim üçün qürurverici oldu. Professor Əzizə Cəfərzadəni ehtiram və rəhmətlə yad edirəm. Onun ədəbi irsini qoruyub saxlamaqda, elmi və ədəbi ictimaiyyətdə yaymaqda olan oğlu Turan İbrahimova bu dəyərli irsi qoruduğu üçün təşəkkür edirəm.

KƏMİNƏ ŞEİRLƏRİNİN MƏZMUNU

Fatma Xanım Kəminənin şeirləri ümumiyyətlə eşq və sevgi mövzusunda. Klassik ədəbiyyatda şairlər məhəbbət mövzusunə iki fərqli şəkildə toxunmuşlar. Biri hamımızın bildiyi məcazi, bəşəri (insani) eşqdır. Bu eşq daha çox iki insan arasında sevgi və məhəbbət şəklində baş verir. Digəri isə həqiqi, ilahi məhəbbətdir. Bu məhəbbət növündən bəhs edən şeirləri, ümumiyyətlə, təsəvvüf biliyi olan şairlər yazırdılar. Kəminə, ənənənin davamı olaraq həm obrazlı, həm də həqiqi eşqi təsvir edən şeirlər yazıb. Kəminənin təsəvvüf məzmunlarından istifadə edərək yazdığı ilahi eşqlə bağlı şeirlərindən bir neçə misal çəkmək burada yerinə düşərdi:

Qutar bu qeydi-fənadən, məcaz seyrindən,
İlahi, indi yetir mülki-cavidanə məni.

(Qəzəl 24/Beyt 6)

İlahi, məni bu müvəqqəti şeylərin qeydindən və bağından və məcazi gözəlliyi seyr etməkdən xilas et. İndi məni fani olmayan, əbədi bir mülkə, həqiqi eşqin zənginliyinə çatdır.

Bu beytdə Kəminə, məcazi eşqdən qurtulmaq, ilahi eşqə çatmaq üçün Allahdan kömək istəyir. Şairə görə, fani/keçici gözəlliklərin, məcazi eşqin sonunda ağrı və iztirab, ayrılıq dərdi, qəm və üzüntü var. Əsl eşqi əldə edən kim isə o, əsl xoşbəxtliyi, bəxtiyarlığı da əldə edir.

“Ərəni”¹ söyləyərək vəslinə ümmid etdim,
“Lən-tərani”² eşidib mən nə qədər zarə gəlim?
(Qəzəl 29/Beyt 5)

“Ərəni” deyərək sənə qovuşmağı ümid etdim. Səndən
“Lən-tərani” sözünü eşidərək mən nə vaxta qədər inləyib
duracağam?

Bu beytdə Kəminə, Hz. Musanın Tur dağında Allah ilə
danışmağını xatırladaraq ədəbi sənətlərdən biri olan “təl-
mih”³ sənətindən uğurla istifadə etmişdir. Hz. Musa, Allaha
səslənərək ondan özünü göstərməsini istəmiş və Allah “lən-
tərani” sən məni görə bilməzsən demiş, Tur dağına əks edərək
öz böyüklüyünü Hz. Musaya göstərmişdir.

Hər kimsə ki, xərab qıla bir könül evin,
Dünyavü axirət, evi abad olmaya!
(Qəzəl 2/Beyt 4)

Hər kimsə ki, bir könül evini xarab edər, bir könül
yıxar; dünyada və axirətdə o kimsənin evi də abad, məsud
olmasın.

Şair bu beytdə könülü xoş tutmağın, könül qırmamağın
vacibliyini xüsusilə vurğulamışdır. Təsəvvüfdə insanın
könlü, Allahın evi olaraq qəbul edilmiş və hər zaman ucal-
dılmışdır. Könül sındıran kimsə, Allahın evini yıxmış kimi

---

¹ “Mənə özünü göstər”

² “Sən məni görə bilməzsən”

³ Təlmih - ə. Zərbi-məsəldən, şeirdən və s. müəyyən hissəni öz əsərinə
daxil etmə.

olur və hər iki dünyada bədbəxt olacaqdır. Yunus Əmrənin aşağıdakı şeiri, mövzunu ən gözəl şəkildə ifadə edir:

Könül Çalabın¹ taxtı,
Çalab könülə baxtı.
İki cahan bədbaxtı,
Kim könül yıxar isə.

Haqqı tap, düşməndən qorxma,
Kəminə, başını uca tut, haqdır sənə yar!
(Qəzəl 44/Beyt 6)

Ey Kəminə, Haqqa sığın, düşməndən qorxma, başını uca tut, Allah sənin dostundur.

Farscadan tərcümə olan bu beytdə Haqqa pənah gətirən şəxsin heç kimdən qorxusu olmayacağı, onun dostunun Allah olacağı xüsusiyə vurğulanmışdır.

Allah dərgahına sığın, ey könül,
Yalvarma, ağlama, alçalma, zinhar!
(Qəzəl 46/Beyt 5)

Ey könül, Allahın böyüklüyünə sığın, ondan başqasına yalvarma, ağlama, alçalma.

Şair bu beytdə də əvvəlki beytdə olduğu kimi Allaha təvəkkül etməyi, ona sığınmağı tövsiyə edir. Başqalarına yalvarıb alçalma, başqalarının önündə ağlama, deyərək həm özünə, həm də oxucusuna xəbərdarlıq edir.

---

¹ Çalab - qədim türkcədə Tanrı deməkdir.

Kəminə şeirlərində klassik ədəbiyyatın bəzi məcazlarından da məharətlə istifadə etmişdir. Bir neçə nümunə beytdə bunları da göstərmək yerinə düşərdi.

O kaman qaşə qoyub qəmzə oxun, Türk yüzün,
Şəhrə aşub salıb, hər biri bir yanə düşüb.

(Qəzəl 3/ Beyt 6)

Sevgili, bir Türk kimi gözəl üzündə, qəmzə oxunu kaman qaşlarına yerləşdirmişdir. Bu halı ilə o, şəhərə qarmaqarışıqlıq salmış, baxış oxları və ya bu oxlara hədəf olan insanların hər biri bir yana düşmüşdür.

Kəminə bu beytdə, klassik ədəbiyyatda tez-tez istifadə olunan bir sevgili tipini təsvir etmişdir. Bu sevgilinin qəmzəsi, yan baxışı bir ox, qaşları bu oxu atan yay kimidir. Bu gözəl sevgili, baxış oxları ilə şəhəri qarışdırmış, oxların/aşıqların hər biri bir tərəfə düşmüşdür. Bu beytdə klassik poeziyada tez-tez işlənən “talanedici Türk” motivi də xatırladılmışdır:

Sənin əğyar ilə könlün əgərçi şadü xürrəmdir,
Mənim də naleyi-əfğan həmişə şüglü karımdır.

(Qəzəl 51/Beyt 4)

Ey sevgili, könlün əğyar, rəqiblər ilə birlikdə olduğundan şad və məsuddur. Mənim də işim və məşğuliyyətim daima inləmə və fəğandır.

Şair bu beytdə, klassik ədəbiyyatda gördüyümüz, aşıq-məşuq-rəqib üçlüyünü vurğulamışdır. Aşıq sevgilisini sevir, ancaq bu sevgili rəqiblərə xoş üz göstərməkdədir. Bu hal da

aşiqi qəhr edər və onun ağlamasına, inləməsinə səbəb olur.

Baxıb hər bir vərəqdə bir əcibə tərz-i-ziba gör,
Apar bir ləzzəti-ruhani, nə sağər, nə mina gəz.

(Qəzəl 20/Beyt 2)

Baxıb hər bir yarpaqda bir əcayib bəzəkli, gözəl tərz-i gör. Bu gözəlliklərdən mənəvi ləzzət al. Bu gözəlliyi bıraxıb da nə şərab qədəhinin nə də şərab kuzəsinin arxasınca qaç.

Klassik ədəbiyyatda şair, ətrafdakı gözəllikləri görənlər və onu ən gözəl kəlimələrlə ifadə edə bilən kimsədir. Kəminə, bu beytdə, hətta bir yarpaqda belə gözəllikləri görməkdədir. Klassik ədəbiyyatda şərab və meyxana mövzusu geniş işlənən bir mövzudur. Şairlər, şərab məfhumunu bəzən hərfi mənada, sərxoşluq verən içki olaraq; bəzən də məcazi mənada, ilahi eşq olaraq işlətmislər. Kəminə, bu beytdə, oxucunu həqiqi mənada şərabdan uzaq durmağa çağırır.

Kəminə, klassik ədəbiyyat ilə xalq ədəbiyyatının müş-tərək nöqtələrini bir araya gətirməyi bacaran istedadlı bir şairdir. Xalq ədəbiyyatında aşiq tərzində “dedim-dedi” növü deyilən çox işlənən bir şeir üsulu vardır. Buna bənzər bir üslub, klassik ədəbiyyatda, ədəbi sənət olaraq “müraciət sənəti” adlanır. Kəminə, əruz vəznə ilə yazdığı beytlərdə müraciət sənətindən uğurlu bir şəkildə istifadə etmişdir:

Dedim: — Hüşyar ikən, cana, səni sərxoş qılan kimdir?

Dedi: — Bir nərgisi-məstəm, bu çeşmi-pürxumarımdır.

Ləbindən sordum: Ey gül, qönçə tək kim qan edib könlün?
Təbəssümlə dedi: — Sorma, ləbi-şiringüvarımdır.

Dedim: — Kimdir qılan pabəsteyi-zəncir üşşaqi?
Urub əl tari-geysuyə: — Bu zülfi-mişgbarımdır.
(Qəzəl 50/Beyitlər 3,4,5)

Dedim ki, ey canan, ey sevgili, oyaq ikən səni bu qədər sərxoş edən kimdir? Dedi, mən bir nərgiz gözlü özündən keçmiş gözələm, bu da mənim xumar baxan gözlərimdir.

Dodağından soruşdum, ey gül, kim sənin könlünü qönçə kimi qan etdi? Təbəssüm edərək dedi, soruşma, bu mənim şirin dodağımdır.

Dedim, aşıqlərin ayaqlarını bağlayan zəncir nədir, bu zənciri kim vurmuşdur? Əlini çiyinə, qara saçlarının qıvrım tellərinə aparıb “bu müşk qoxusu saçan zülflərimdir” dedi.

Bu üç beytdə, müraciət sənəti ilə, aşiq ilə məşuq arasında keçən dialoq gözəl bir şəkildə verilmişdir. İkinci beytdəki “sordum/sorma” sözləri “eyham” sənəti (cinas, omonim) ilə həm sual vermək, həm də dodaqdan öpmək mənasında işlənmişdir.

Klassik poeziyada xristianlıqla bağlı kəlimələr də məcazi mənada istifadə olunmuşdur. Kəminənin bəzi şeirlərində xristianlıqla bağlı anlayışlara geniş yer verilmişdir:

Hərdən salaydı boynuma zünnar zülfünü,
Xovfi-xətadi çəksə kəlisayə doğrusu.

Mehrabi-əbruvanə qıldım da mən namaz,
Aludə olmasaydı bir İsayə doğrusu.

Ar eyləsəydi boynuna zünnar salmağı,
Uymazdı dil o dilbəri-tərsayə, doğrusu.
(Qəzəl 55/Beyitlər 4,5,6)

O sevgili, ara-sıra zünnar¹ zülfünü boynuma salsaydı, doğrusu o, məni kilsəyə tərəf çəkəcək deyə bir xətaya düşəcəyimdən qorxardım.

Hz. İsanın dinindən olan bir dilbərə aşiq olma günahına girməsəydim, onun qaşının mehrabına tərəf dönüb mən də namaz qıldardım.

Əslində könül, boynuna zünnar salınmasından utan saydı, o xristian dilbərə uyub onun dalınca düşməzdi.

Kəminə bu beytlərdə zünnar, kilsə, Hz. İsa, tərsa kimi sözlərlə xristianlığa aid ünsürlərdən müvəffəqiyyətlə istifadə etmişdir.

Gözüm hicrində qan ağlar, ümidi-vəslilə şadəm,
Vüsəlin cənnətül-mə'va, fəraqın nari-nirandır.
(Qəzəl 53/Beyt 5)

Ey sevgili, səndən ayrı olanda gözüm ağlar, ancaq sənə qovuşmaq ümidi ilə mən xoşbəxtəm. Sənə qovuşmaq, cənnət kimi; səndən ayrılıq isə cəhənnəm atəşi kimidir.

Kəminə, bu beytdə aşıqın sevgilisindən ayrılmasını və qovuşma ümidini çox ədəbi şəkildə təsvir etmişdir. Beytdə

---

¹ Zünnar - ə. Xristian keşişlərinin ibadət zamanı bellərinə bağladıkları tükdən (qıldan) hazırlanmış, ucunda xaç olan kobud, qalın kəmərqurşaq. Bu, söz klassik şeirdə xristianlıq rəmzi kimi də işlənmişdir.

keçən “hicr”/“vəsl”, “vüsal”/“fəraq” sözləri arasında güclü təzad vardır. Birinci misranın birinci yarısındakı “hicr” sözü ilə ikinci misranın ikinci yarısında “nari-niran” sözü; birinci misranın ikinci yarısındakı “vəsl” sözü ilə ikinci misranın birinci yarısındakı “cənnətül-mə’va” sözləri arasında çarpaz məna əlaqəsi olduğu üçün “ləffü nəşri qeyri mürəttəb” forması var. “Cənnətül-mə’va” və “nari-niran” sözləri axirət və dinlə əlaqəli olduğu üçün tənəsüb forması var. Eyni kökdən alınan ərəbcə “vəsl”/“vüsal” sözləri arasında əlaqə forması var. “Gözüm qan ağlar” ifadəsində həm mübaligə, həm də irsali-məsəl formaları var. Bu beyt, şair Kəminənin klassik ədəbiyyat və ədəbi sənətlər sahəsində nə qədər güclü olduğuna nümunə ola bilər.

Şuşanın yetişdirdiyi nadir şəxsiyyətlərdən olan Fatma xanım Kəminənin “Seçilmiş şeirləri” kitabının “2022-ci Şuşa ili”ndə yenidən nəşr olunması çox sevindirici hadisədir. Bu münasibətlə Şuşanın azadlığı uğrunda canlarını fəda etmiş şəhidlərimizi ehtiramla yad edirəm. Bu yolda döyüşmüş qazilərə, əsgərlərə, zabitlərə, komandirlərə öz hörmət və ehtiramımı bildirirəm.

Ümid edirəm ki, bu nəşr bütün oxucular üçün faydalı olacaq və yeni elmi araşdırmalara qapı açacaq.

Dos. Dr. Ömər BAYRAM

obayram@hotmail.com

Ankara

14.09.2022

FATMA XANIM KƏMİNƏ

Qarabağın yetirdiyi ona qədər qadın-şair içərisində ikisinin adı XIX əsr təzkiyəçiləri və XX əsr ədəbiyyat tədqiqatçıları tərəfindən xüsusi hörmətlə qeyd olunur. Bunlardan birisi həyat və yaradıcılığı qismən öyrənilmiş şair və rəssam Xurşidbanu Natəvan, digəri isə Fatma xanım Kəminədir.

Kəminənin həyat və yaradıcılığı haqqında XIX əsr təzkiyəçilərinə az da olsa məlumat vardır. Məsələn, Mir Möhsün Nəvvab “Təzkireyi-Nəvvab” əsərində Kəminə haqqında kiçik bir məlumat və əsərindən dörd nümunə vermişdir.

Buradan aydın olur ki, Kəminə dörd yüzə yaxın şeir yazmış, XIX əsrdə, Şuşada Mir Möhsün Nəvvabın başçılıq etdiyi “Məclisi-fəramuşan”da yaxından iştirak etmişdir. Kəminə həmin məclisin üzvlərindən bir neçəsilə, həmçinin məşhur şair və rəssam olan Natəvanın bilavasitə başçılıq etdiyi “Məclisi-üns” ədəbi məclisinin üzvlərilə də yaxın olmuş və yeri gəldikcə onlarla da şeirləşmişdir. Onun bu dövr şairlərindən M. M. Nəvvab, Mirzə Rəhim Fəna, Məmo bəy Məmai və başqaları ilə müşairəsindən nümunələrə M. M. Nəvvabın təzkiyəsində və başqa mənbələrdə rast gəlmək olur. Nəvvabın təzkiyəsində, Kəminənin azərbaycanca bir, farsca iki qəzəli, bir müxəmməsi dərc edilmişdir. Bunlardan aydın olur ki, Kəminə hər iki dili mükəmməl bilmiş, klassik ədəbiyyatı dərinlən öyrənmişdir. Məhəmmədəğa Müctəhidzadə də “Riyazül-əşiqin” adlı təzkiyəsində Fatma xanım Kəminədən söhbət açır. Bu məlumatdan aydınlaşır ki, Fatma xanım Kəminə, Fani təxəllüslü Ağa Mirzə Bəybabanın qızıdır. Müctəhidzadənin fikrinə görə Kəminə, şərqi Məhsəti,

Nigar xanım, Nuricahan bəyim, Ayişə və Teyyibə kimi şairləri içərisində fəxri yer tuta bilər. Müctəhidzadə vaxtilə, Kəminənin sağlığında onun tam divanını gördüyünü qeyd edir. Bundan sonra təzkiyə müəllifi, onun:

Cana, bu nə cadudur qaşu göz arasında?
Nitqim tutulur görgəc, hər dəm, söz arasında

və:

Rəhi-eşq içrə mənzurum mənim ol tacidarımdır,
Könül mülkünə sultanım, xocəstə şəhriyarımdır.

mətləli qəzəllərini nümunə verir.

Kəminə haqqında daha geniş məlumat verən mənbə — F.Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları” adlı kitabıdır. Burada şairənin beş qəzəli toplanmış və müasirləri ilə şəirləşməsi, əsərlərinə yazılan nəzirələr haqqında məlumat verilmişdir (II cild, I hissə).

Bütün bu mənbələrdən aydın olur ki, Fatma xanım Kəminə “Qarabağın üçüncü şaireyi-möhtərəməsidir”, Şuşada (hicrətin 1257-ci ilində) 1841-ci ildə anadan olmuş, 1898-ci ildə sentyabrın əvvəllərində Şuşada vəfat etmişdir. Fatma xanım Kəminə, hələ kiçik yaşlarından öz əql və fərasətilə müasirlərini heyran qoymuş, hörmət və şöhrət qazanmışdır. Ona savadlı, bilici olduğu üçün “Mirzə Fatma xanım” demişlər. Fatma xanım Kəminə təhsilini Şuşada almış, dərin bilik qazanmış, doğma ana dili ilə birlikdə, fars dilini də mükəmməl öyrənmiş və hər iki dildə şeirlər yazmışdır.

Köçərli, şairin təxminən dörd-beş yüz şeir və qəzəli olduğunu qeyd edir. Daha sonra məlum olur ki, müasirləri Kəminənin əsərlərini yüksək qiymətləndirmiş və bir çoxlarından üstün tutmuşlar. Onun Mirzə Rəhim Fəna təxəllüslü şairə göndərdiyi bir cavab qəzəlinə Gəncə şairlərindən Fani, Qazax şairlərindən Sabit xüsusi cavab yazmış, Kəminənin əsərini Fənanın qəzəlinə çox bəyənmişlər. Təzkiyəçilər şairin zahirən də gözəl, zərif, batinən təmiz, pak, əxlaqlı, mehriban və mülayim, xoşxasiyyət bir insan olduğunu göstərmişlər. Köçərli isə onu “Nadireyi-zəmanə” adlandırmış, vəfatını Qarabağın bütün şair və maarifpərvərləri üçün ağır itki hesab etmişdir.

XIX əsrin görkəmli ədəbi simaları arasında adı hörmətlə söylənən bu lirik şairin əsərləri indiyədək tam şəkildə çap edilməmiş, hətta, demək olar ki, onun pərakəndə şeirlərini toplamağa təşəbbüs edən də olmamışdır.

Fatma xanım Kəminə ilə əlaqədar digər arxiv sənədlərinin varlığı bizə bəlli deyil, əlimizdə olan isə yuxarıda adlarını saydığımız təzkiyə və cünlər, bir də onun poeziyasının pərakəndə nümunələri, avtoqraflarıdır. Şairin nəslinin nümayəndələri çoxdur. Bu isə onun haqqında şifahi məlumat da toplamağa imkan verir. Həmin şifahi mənbələrə görə Fatma xanım, gənc ikən indiki Füzuli rayonunun Saracıq kəndindən olan Sadıq bəy Mir Zeynal oğluna ərə getmiş, təxminən 55-56 il ömür sürmüş və iflic xəstəliyindən vəfat etmişdir. Onun Əşrəf bəy və Rəşid bəy adlı iki oğlu, Tutu xanım, Humay xanım və Qumru xanım adında üç qızı olmuşdur. Kiçik qızı Qumru xanımdan olan nəvəsi Zöhrə xanım hazırda Bakıda yaşayır. Yenə də şifahi mənbələrə görə

Kəminə yaxşı təhsil görmüş, mollaxanadan sonra 4-5 il İstanbulda təhsil almışdır. Kəminə olduqca mehriban, əliaçıq və qayğıkeş insan imiş. Onun füqərəyə yardımları, kəmsavad mollalarla dikbaş mübahisələri, əlsiz-ayaqsızları müdafiə etməsi haqqında çoxlu hekayələr danışır, tarixi şəxslərin adlarını çəkirlər.

Kəminənin Natəvanla dostluğu haqqında da çoxlu rəvayətlər söylənir.

Kəminənin atası Fani təxəllüslü Bəybaba, qardaşı Yəhya bəy şeir yazmışlar. Fatma xanımın istər ata nəslə, istərsə digər qohum-əqrəbası güzəranını qələmə bağlamış, çoxusu mirzə, katib, dilmanc işləmişdir. Onlardan bir neçə hərbi-zabitlər yetişmişdirsə də, əksəriyyəti ziyalıdır.

İndinin özündə Fatma xanımın nəticələrindən ədəbiyyat, tarix və başqa sahələrdə çalışan ona qədər ziyalı alim vardır. Bu nəslin də cavan pöhrələrindən biri də Fatma Xanımın kötücəsi — balaca Kəminədir.

Respublika əlyazmalar fondunda Kəminənin müxtəlif vərəqlər, fraqmentlərdə saxlanılan əlyazma əsərlərindən başqa bir Nəvai divanının kənarlarına yazılmış bəzi şeir və müşairəsi də mühafizə olunmaqdadır. Nəvainin həmin divanı üzərindəki yazıdan anlaşıldığına görə bu kitab, Qarabağ şairlərindən Məmo bəy Məmaiyə məxsus olmuşdur. Belə görünür ki, şair Məmo öz şeirləri ilə birlikdə Fatma xanım Kəminə və bir sıra başqa Qarabağ şairlərinin əsərlərindən bəyəndiyi parçaları Nəvai divanının kənarlarına köçürmüşdür. Burada Məmai və başqaları tərəfindən yazılmış nəzirələr də vardır.

“Olaydı” rədifli, eyni mövzu və eyni vəznlə Azərbaycanın bir sıra müqtədir şairi, o cümlədən XIX əsrdə Qarabağ şairlərinin çoxu qəzəl yazmışdır. Bu bir növ ədəbi yarımşəklini almışdır. Natəvan, Məmai, Nəvvab və başqalarının bu rədifdə qəzəli olduğu kimi, Kəminə də:

Nə Çin olaydı, nə xaqan, nə Rumü qeysər olaydı,
Tamam yer üzü bir qəməzənə müsəxxər olaydı.

mətləli qəzəlini yazmışdır. Bu qəzəl şairin klassik ədəbiyyat rəmzlərini, ədəbi surətləri dərinədən bildiyini göstərir. Xüsusilə qəzəlin son beyti maraqlıdır. Burada şairə yazır:

Nə hökm olaydı, nə hakim, nə hübbü nə məhbub,
Nə hökmi-eşqə Kəminə habelə kəmtər olaydı.

Şairənin əsas mövzusu, qəzəllərinin leytmotivi təmiz, vəfalı bir məhəbbətdir. O, əsasən aşiqanə parçalar yazır, çox vaxt hicrandan, vüsal həsrətindən bəhs etsə də, incə şair qəlbinin ümidlə döyündüyü duyulur. Hicran onun lirik qəhrəmanını ümitsizliyə, bədbinliyə salmır, əksinə, onun sədaqətinə inanır, ümidini itirmir. Məhz buna görədir ki, bir sıra qəzəl şairlərindən fərqli olaraq, diqqətlə oxuduqda Kəminənin ən qəmli, ən həzin parçalarından belə xoş, nikbin bir əhvali-ruhiyyə ilə ayrılırsan. Nəvai divanı kənarlarında qeyd olunan:

Oldu zülfün telbətəl, yetdi dimağə buyi-müşk,
Açılıb könlüm, Kəminə, gör necə tellənmişəm!

beytilə bitən qəzəлиндə klassik ədəbiyyatımıza xas olan saqi və meyxanədən bəhs olunur. Burada şairə, künci-meyxanə tutan aşiqin vəziyyətini incə bir zarafat yolu ilə təsvir edir, gözlənilməz qafiyələr və bədii ifadə vasitələri tapır.

Qəzəlləri içərisində mənbələrdə xüsusi tez-tez misal gətirilən:

Eşqdən sud istədim düşməm dəxi sövdayə mən,
Tarmadım bir sud, oldum beylə bisərmayə mən.

və ya:

Rəhi-eşq içrə mənzurum mənim ol tacidarımdır.
Könül mülkünə sultanım xocəstə şəhriyarımdır,

və yaxud:

Dönüb könlüm, əziza, qanə sənsiz!
Gəlir şamü səhər əfqanə sənsiz!

və başqaları bədii cəhətdən xüsusilə qüvvətli sayıla bilər.

Fatma xanım Kəminənin müasiri və rəfiqəsi Natəvana münasibəti nəzəri cəlb edir. O, bir neçə qəzəlini Natəvana nəzirə olaraq yazdığı kimi, bir neçə qəzəlini də məhz ona, Xurşudbanunun cavan oğlunu itirməsinə, gözlərinin işıqdan düşməsinə həsr etmişdir. Bu qəzəllərdə Kəminənin Natəvana böyük məhəbbəti, ürəkdən dərdlərinə şərik olması, heç bir rəqabət aparmadan onun sevinci ilə sevinib, ələmlərilə kədərlənməsi aydın hiss olunur.

Fatma xanım Kəminənin fars dilində yazdığı əsərlərdən ayrıca danışmaq lazımdır. Maraqlıdır ki, şairin əsərlərinin böyük bir qismi məhz fars dilində yazılmışdır. Biz buraya Kəminənin farsca qəzəllərindən də daxil etmişik, halbuki şairin Nizami və ümumiyyətlə klassik şeirimiz üslubunda yazılmış gözəl saqınamə-bahariyyəsi və başqa qəzəlləri, fərdləri mövcuddur. Onun qəzəllərini fars dilindən tərcümə edən M. Sultanov şairin fars bədii dilinə hakimliyini xüsusilə qeyd edir və farsca saqınamə və qəzəllərinin bir çox fars şairlərinin əsərlərindən üstünlüyünü göstərir.

Təqdim olunan kitabçaya Kəminənin yalnız seçilmiş əsərləri daxil edilmişdir. Qeyd etməliyik ki, həmin şeirlərin əksəriyyəti şairin öz xətti ilə yazılmış, olduqca dağınıq və çətin oxuna bilən avtoqraflarından toplanmışdır. Burada onun bir çox pərakəndə qəzəlləri vardır ki, bəzisi pozulduğundan çətinliklə oxunur və ya heç oxunmur.

Natəvandan sonra Qarabağın qadın şairləri içərisində ən çox nəzəri cəlb edən bu maraqlı şairin əsərlərinin bir yerə toplanılması, yaradıcılığının daha dərinləndən tədqiqi, ədəbiyyat tariximizdə layiq olduğu yeri tuta bilməsi üçün vacibdir.

Əzizə Cəfərzadə

QƏZƏLLƏR

~ 1 ~

Həzəc-9: Məf'Ulü / məfA'İlün / məf'Ulü / məfA'İlün

Cana, bu nə cadudur, qaşü göz arasında?
Nitqim tutulur görgəc hərdəm, söz arasında.

Gər, görsə Züleyxavü Yusif səni bəzmində,
Məbhut qalar onlar yüz min qız arasında.

İnnab ləbin, cana, təşbih edib aşıqlər,
Nar danəsidir, guya, düşmüş buz arasında¹

Ey dil, eləmə artıq nalən yerinə yetdi,
Saldın özün odlara, yandı köz arasında.

Əhdində vəfa varsa, məbhut nə durmuşsan?
Var kuyə, yügür-yort ta canın öz arasında.

Xuni-cigərim gözdən ol qədr rəvan olmuş,
Laf etmə, Kəminə, çox, gül tək üz arasında.

---

¹ Rəvayətə görə Xurşidbanu Natəvan narı dənələtdirib buzxanaya tökər və əmələ gələn narlı buz parçalarını "Məclisi-üns" yığıncaqlarında süfrəyə verdirəmiş, buz parçasındaki nar dənələri şam işıqları altında yaqut kimi parlarmış, Kəminə də buna işarə edir (Ə. C.).

~ 2 ~

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Yarəb, məni cəfaya salan şad olmaya!
Səyyadi-zülmə seyd olub, azad olmaya!

Qəhri-Xuda düçarı ola, ta ki, ömrü var
Ol qeyddən xilasına imdad olmaya!

Huri misal salim ola əhli-ruzigar,
Bəlkə, cahanda zülm ilə bidad olmaya.

Hər kimsə ki, xərab qıla bir könül evin,
Dünyavü axirət, evi abad olmaya!

Bülbül təəşşüqün kəsə bilməzdi bağiban,
Bağ içrə gər nəva ilə fəryad olmaya.

Bu çərxi-kəcmədarda diyrinə rəsmidir,
Bir barigah olmadı bərbad olmaya.

Əhli-Xuda, Kəminə, cəfa görsə səbr edər,
Yarəb, görüm ki, gümrəhi irşad olmaya!

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Xali-mişkinə baxın arizi-cananə düşüb,
Deyəsən bir həbəşi səfheyi-İranə düşüb.

Mürği-dil daneyi-xalın görəli nalə çəkər,
Qisməti ruzi-əzəl ah ilə əfqanə düşüb.

Arizi-aldədir xali-siyahi, əlhəq,
Xəti-mişkin necə kim laleyi-Ne'manə düşüb.

Ey gözüm nuri, yüzündə bax o xali-siyəhə,
Xəbər et mürği-dilə kim, odu bir danə düşüb.

Mürği-dil, daneyi-xalın həvəsilə düşmüş
Hələqeyi-zülfə ki, zəncirə çü divanə düşüb.

O kaman qaşə qoyub qəmzə oxun, Türk yüzün,
Şəhrə aşub salıb, hər biri bir yanə düşüb.

Görəli dil səri-zülfini könül bənd oldu,
Misrdə Yusifi-Kən'an necə zindanə düşüb.

Derimiş dilbər kim, könlü deyil məndə müqim,
Dil dönüb qanə o gündən ki, bu böhtanə düşüb.

Nöqtəyi-xalü gözü qaşı yığılmış ruyə
Dövrədə zülfü Kəminə kimi peykanə düşüb.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Dili-şuridə miyani-zülf əra tarə düşüb
Qarışıb zülfi-siyəh arizi-gülnarə düşüb.

Zülfi-kəçkar alıb müshəfi-rüxsari ələ,
And içir məndə deyil dil, o özü marə düşüb.

Qan damıb könlüm ara bəs ki görüb cövrü cəfa
Nöqtəyi-xal necə səfheyi-rüxsarə düşüb.

Uydu bir əhdşikən div pərizadə, könül,
O səbəbdən necə gör töhməti-əğyarə düşüb.

Bağlayıb balü pərim künci-qəfəsdir mənə ca,
Ah, işim dəhrdə bir gəbri-sitəmkarə düşüb.

Su səpir mərdümi-çəşmim, bilirəm təngə gəlib,
Təni-əfsürdə belə şö'lə çəkən narə düşüb.

Çərxi-piri əyilib qəddi kaman tək, çünki,
Qisməti ruzi-əzəl sabitü səyyarə düşüb.

Görüb ol sabitü səyyari könül fəhm etdi,
Zülm edib əhli-dilə, ahi-şərərbarə düşüb.

Rəhm qıl bari-Xuda, ol kəsə ki, əl götürüb,
Yarsız dərdli Kəminə kimi biçarə düşüb.

~ 5 ~

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Ənbərin buyu əgər dolmuş o geysulərdə,
Belə xoş buy dəxi olmaz o xoşbulərdə,

Gər deyəm müşk o ahuyi-Xütəndə tapılır,
Etmişəm bəlkə xəta, yox o iy ahulərdə.

Tərbiyə etmiş onu, bəlkə, mələk, ya ki, pəri,
Var güman: gözdə olur çünki o cadulər də.

Zülfi-müşkinin alıb dövrü-rüxün halə sifət,
Belə bir halət olur cümlə o məhrulərdə.

Bənd olub zülfə dəxi qaşu göz ilə xalə,
Bilməzəm ondadımı könlü və ya bulərdə?!

Gözümü kəsmənəm ol gözdən öluncə, bəlkə,
Dili-gümgəştəni çün tapdım o yargulərdə.

Bivəfadə nə məhəbbət, nə dəyanət, nə vəfa?!
Ey Kəminə, tapılır bəlkə də dilculərdə.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Gözəllər içrə gözüm düşdü bircə alə gözə.
Görüm, ilahi, o göz gəlməsin zəvalə, gözə.

Xətadə, ahuda bu göz ola deməkdi xəta,
Nə ahuda bu rəviş bilmirəm, nə beylə məzə.

Ğəzalda da belə göz görməyibdi tatari,
Nə böylə şuxü qəşəngü nə böylə tər ü təzə.

Görünməz afətə bax müttəsil olur məstur.
Cahanı fitnə tutar bir nigah qılsa bizə.

Kimin qara gözü var, xəlq dersə də, o özü
Müdam rəşk aparur səndəki o alə gözə.

Düşər gözündən özü qeyrə də nigah etməz
Qəza tutub edə gər bir kəsi həvalə gözə.

Edibdi mülki-dili ğarət, ixtiyarım yox,
Əzəlki gündə özüm vermişəm qəbalə gözə.

Nə göz, nə qaş, necə afət, nə qəmzeyi-xunriz
Qoyub müjə oxunu şəstilə görün nə gözə.

Gözüm o gözdən olalı, sirişgi-al tökər,
Tökəydi yaşı o qədri ki, qan çıxaydı üzə.

Nə seyd etdi Kəminə, nə də şikar aldı.
İnanma kim düşə ömründə ta bir eylə izə.

~ 7 ~

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Bu kimdir böylə vermiş tab bu zülfi-səmənsayə?
Salıb zülfi-siyahi məh yüzinə əbr tək sayə.

Belə ziba cavan, ya rəb, doğubdur madəri-əyyam,
Əcayib pərvəriş dayə verib bu dürri-yektayə.

Hilal əbrulərin, məh arizin, xurşid rüxsarın
Urar hər ləhzə min tə'nə ondörd gecəlik ayə.

Sənin əbrulərin qövsi-qüzehdir, ya hilali-nov
Heyifdir bənzədim mən qaşların taqi-kəlisayə.

Baxanda çeşmeyi-çeşmim dola xunabi-həsərlə
Mənim canım fəda olsun o iki çeşmi-şəhlayə.

Nə hüsni-sərvnazın qaməti təşbih edim sərvə
Deyin sərvə, tamaşaya gələ bu sərvə-balayə.

Gətirməz səngxara tab, olur aləm hamı bərhəm,
Təcəlla eyləsə bir zərrə hüsnün Turi-Sinayə.

Sənin bu hüsnünə bir də tamam aləm deyər əhsən,
Urar göydə mələiklər hamı tə'nə Məsihayə.

Belə qamət, belə surət, belə hüsni-camal olmaz,
Tamaşa qıl sən Allah, xəmbəxəm zülfi-çəlipayə.

Dolaşmış mari-ərqəm tək o rə'na gərdənə zülfün,
Düzülmüş xali-mişkin gunə-gunə ruyi-zibayə.

Nə həddi var kimin bu məhvəşin vəsfin bəyan etsin,
Bunun avazeyi-hüsni yetibdür ərşi-ə'layə.

Könül istər ki, öpsün xak, Kəminə, zirpayindən,
Bəhasi nəqd candır, düşsə hər kəs bu təmənnayə.

~ 8 ~

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Mərizi-eşqə əlac eyləməz təbib, ölmə!
Bu dərdə çarə edər visləti-həbib, ölmə!

Visalə talib olan aşiqə bəla yetişir,
Fəraqə səbr elə, sən munca bişəkib, ölmə!

Xəyali-zülf səni xeyli natəvan edəcək,
Səni məriz edər çeşmi-dilfərib, ölmə!

Fəğanü nalə çəkib, qılma hicrdən şikvə
Budur ümid, sənə vəsl ola nəsib, ölmə!

Demə vətəndə mənə bir ənisü munis yox,
Sənə ənis qəmi-eşqdir, qərib ölmə!

Qiyam qılmasa gər, sərv qəddü siməndam
Ki, ruzi-həşr sənə olmaz ənqərib, ölmə!

Şikayət etmə, Kəminə, rəqib cövründən,
Kəməndi-hicrə düşər sən kimi rəqib, ölmə!

Həzəc-8: Məf'Ulü / məfA'İlü / məfA'İlü / fə'Ulün

Lə'li-ləbinə qibtə edər lə'li-xəzanə¹,
Lə'lindən olubdur ürəyim qanı nişanə,

Zülfün açılarda görünür daneyi-xalin,
Könlüm quşunu ovlayar ol sehrlı danə.

Gün kimdən eşitmiş sənın ol hüsnünü, canan,
Hər sübh çağı səcdə edir sən kimi canə?!

Bildinmi neçün nalə edir bu dəli könlüm
İstər gələ rəhmin bu qədər ahü fəqanə.

Zahid, mənə sən söyləmə cənnətdə pəridən,
Yar kuyinə xoşdur mən olam məst rəvanə.

Ta zülfünü zəncir edəsən boynuma hərdəm,
Divanəliyi etmədəyəm əldə bəhanə.

Cövrünlə şikayət eləməz bil ki Kəminə
Əldən salıb hər ləhzə onu cövri-zəmanə.

---

¹Tərcüməsi M. Sultanovundur.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Şuri-eşqin eyləyib bəs ki, məni divanə,
Şöhreyi-şəhr olubam aləm əra əfsanə.

O qədü qaməti gördükcə, Xudadan dilərəm,
Dolanım başına kim şəm'ə necə pərvanə.

Qan tutub gözlərini məst ikən peyvəstə,
Ruzi-əvvəl nitə kim tutdu mənə peymanə.

Dəst busin mənə gər mümkün ola ömrümdə,
Xaki-payinə düşüb can verərəm mərdanə.

Lütf eylə əlimi tut ki, məni-üftadə
Məstlikdən ayılıb bəlkə gəlim imanə.

Görgəc ol zülfünü küfrə dəyişib imanı
Özüm öz əlim ilə, mən nə deyim Sən'anə?

Eşq dərdinə ətibba qamusu acizdir,
Vəsl əlac edə məgər bu mərəzi-pünhanə.

Baxma ahuyi-Xütən vəh ki, xəraya saldı
Məni bir çeşmi-siyeh baxmaq ilə məstanə.

Dəhrdə hicr oduna yandı Kəminə, yarəb,
Həşrdə hifz ələ kim, ta nə qalib niyranə.

Həzəc-8: Məf'Ulü / məfA'İlü / məfA'İlü / fə'Ulün

Əlbəttə dili-şadə deyil kimsə qərinə,
Həmta ola bilməz ona biçarə Kəminə.

Sona kimi gərdən çəkə bilməz bu cahanda
Gəlməz ona nisbət dəxi bu ruyi-zəminə,

Ol Rüstəmi-dastan ki tutub izzlə aram
Yar olsun onun badəsinə mahi-mədinə.

Hər yerdə səbiyyə görə gər mədəri-giti
Nazın çəkib ağuşun açar məhd yerinə.

Xurşid tülü eyləməsin bürçü-fənədə
Göz xirələnir baxsan əgər çərxi-bərinə.

İnsaf deyil bikəsin üstə dil uzatmaq
Mən qalmamışam kimsənənin xeyrü şərinə.

Bir parə işarət nəyə lazım, nəyə layiq,
Xatəm düşər əlbəttə ki, bir divin əlinə.

Şər'iyyəti-qərra nəyə lazım ola məstur
Hər kəs gedər əlbətə ki, şö'lə əsərinə.

Ol divi-pərizadı görüm düşsün, ilahi,
Harut kimi qəhri-Xudanın rəsəninə.

Bir guşədə qəmnakü mə'yus ikən axır,
Saldı məni-biçarəni afaqi-zəminə.

Həsət qala şaxi-gülə, gülzari-muradə
Kim dəydi əbəs bülbüli-biçarə pərinə.

Pamali-cəfa eylər o sultani-müşəxxəs
Mən kimi Kəminə düşə gər rəhgüzərinə.

~ 12 ~

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Şəbi-hicran qəmindən mən, ilahi, kəlmişəm canə
Hücumi-leşkəri-qəmdən könül hər dəm dönər qanə.

Görən ol çeşmi-məxmurin fəribi-məkri-alini
İçən kəs badeyi-eşqin dilərmi sona peymanə?!

Görüb dil həlqeyi-zülfün füzun oldu qəmə dərdim
Görəndə mehnəti artar necə zənciri divanə.

Düşüb çahi-zənəxdanə əzizim Yusifi-könlüm,
Uyub zülfün kəməndinə gedərmi bir də zindanə?

Sana bu hüsnü xülqi, lütf vermiş, ey məhi-xuban,
İnanma, xaliqu-yekta gətirsin bir də imkanə.

Məgər Cərcisdir könlüm o küfri-zülf arasında
Edər azar məşşatə çəkərkən telbətəl şanə?

Kəminə arizu eylər müxalif ruzigar içrə
Kəsib ülfət xəlayiqdən gireydim beyti-əhzanə

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Olub nərgis gözü rövşən açılmış novbahar üzrə,
Bənəfsə səcdəyə başın əyib sabiq qərar üzrə.

Şükufə dirhəmin daim tökər əşcar şövqilə,
Alıb qəddini gəh sədqə, gəhi sərvə nisar üzrə.

Könüldən hiç əfsanə qəmü ənduhi dəf' etməz
Bahar əyyamı bir mey, bir müsahib cu kənar üzrə.

Fəqanü naləsin artırsa bülbül sidq ilə hər yan
Giriban çak edər qonçə, açar gül şaxsar üzrə.

Görən Məcnun əhvalın nədən vəhm eyləyib, yarəb,
Yanıb qəlbi-şəqayiq baş çəkibdir şaxsar üzrə.

Əsərkən badi-novruzi səpər mişki riyahinə
Dimaği-xatirə yetcək xumar artar xumar üzrə.

Səmumi-qəhr yetcəkdir xəzanı bu gülüstanın,
Nədəndir çərxi-bədrəftar durmaz bir qərar üzrə?

Sənavü həmdə susən dil açıb bir guşədə daim,
Edər ovradi "ku-ku", dəmbədəm qumri çinar üzrə.

Qamü ənduhə səbr eylə, Kəminə, göz tikib həqqə
Nə qədri dövrədə qəm var, de gəlsin qəmküsar üzrə.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Didə[m də] bir də baxmasın ol məhliqələrə,
Baxdıqda ol da mayıl olur bivəfalərə.

Rumi yüzində xalü gözü qaşu zülfə bax,
Ağ gün görərmi aşiq olan bu qəralərə?

İnnab ləbdi, sorsan ətibbadən gər əlac,
İmkanı olsa kimdi düşən bu bəlalərə?

Daş bağla bağrına, tənı fuladə döndərib,
Göz tikmə rəhm edə, yenə tab et cəfalərə.

Könlüm dolur nə dərdilə, bağrım nə qan olur,
Dərdi-dilimi gər deməsəm aşinalərə,

Ağlar gözüüm, nihan tənım əfsürdə əylənib,
Bu seyli-əşk rəxnə salıb çox binalərə,

Şaha, tərəhhüm et, başıma sayə-küstər ol,
Şahlar tərəhhüm eyləməz, aya, gədalərə?!

Yarəb, rəqib tapmaya yol yar kuyinə,
Qoymaz ki, rəhm edə dəxi bu binəvalərə.

Qəmzə çəkib nə tir qaşı, nə kaman dutub
Düşməz İran Təhəmtəni bu iddialərə.

Zülfün kimi qaraldı günüm, qəddim oldu xəm,
Yol tapmağa dərində düşüb xakipalərə.

Sidq əhli ola dərdi-dili bari düz deyə
Ol natəvan Kəminə kimi dilrübələrə.

~ 15 ~

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Ey dil, gəl uyma bəsdi, məcazi məhəbbətə,
Aldanma ol hüsndə gördükcə ülfətə.

Həmraz olma dəhrdə naəhl mərdümə,
Düşmə dəxi bələvü qəmi dərdü möhnətə.

Bu çərxi-kəcmədari görüm sərnigun ola
Etdi məni də duçar mükerrer meşakkate

Zülmati-hicrdə qalıbam zarü xəstədil,
Göz tikmişəm, ilahi, necə ruzi-vəslətə.

Nərradi-ruzigar rəhi-şəş cəhət tutub
Saldı məni nə növilə gör bəndi-heyrətə

Qədri-vüsali bilmədi bu binəva gönül,
Qan oldu ləxtə-ləxtə genə düşdü fürqətə.

Dutmuş qəza Kəminəni, yarəb, xilas elə,
Qoyma düşə aman yenə nahəq müsibətə.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Bir kəs əsiri-möhnət ola, ağlar-ağlamaz?
Şuğli həmişə zillət ola, ağlar-ağlamaz?

Çəkdikcə ah, göylərə yetsə şərərəsi,
Qəlbində nari-firqət ola, ağlar-ağlamaz?

Gül xar ilə ənis ola fəsli-bəharda,
Bir əndəlibə həsrət ola, ağlar-ağlamaz?

Gülzardan çıxıb gedə gühsarə lalə tək,
Qəlbində daği-firqət ola, ağlar-ağlamaz?

Tərki-vətən edibən dərbədər gəzə,
Gümnamı-künci-qürbət ola, ağlar-ağlamaz?

Hər kim ki, görsə dövri-fələkdən əzablar,
Nə dincələ, nə rahat ola, ağlar-ağlamaz?

Hər ca ke, pa nəhəd sərəş ayəd bəsəngə-cövr¹,
Daim düçari-zəhmət ola, ağlar-ağlamaz?

Əğyari-dun əra kim edib sinəsin sipər,
Amacı-tə'ni-töhmət ola, ağlar-ağlamaz?

---

¹ Haraya ayaq bassa başı cəfa daşına dəyəər.

Düşsə əyağə bir kəsin əldən üzülsə əl,
Hər dəm ona məzəmmət ola, ağlar-ağlamaz?

Olmuş Kəminə gör nə yaman urü ardən,
Vəri kimin ki, qarət ola, ağlar-ağlamaz?

Həzəc-2: MəfA'İlün / məfA'İlün / fə'Ulün

Dönüb könlüm, əziza, qanə sənsiz,
Gəlir şamü səhər əfğanə sənsiz.

Səninlə duzəxin narinə yannam,
Behiştə baxmaram qılmanə sənsiz.

Edən abad me'mari-vüsalın
Olubdur hicrə viranə sənsiz.

Mükəddər bəzmi-vəslində olan dil,
Neçün hicran odunda yanə sənsiz?!

Gülüstani-vüsalə həsrət oldum,
Dönüb aləm mənə zindanə sənsiz.

Ənis olmuşdu dil ol şəm'qəddə
Yanar, billah, necə pərvanə, sənsiz.

Nə sənsiz xum ayağına əl urram,
Nə də nuş eylərəm peymanə sənsiz.

Olur bərhəm pərişan qanə dönmüş,
Könül zülfə çəkəndə şanə sənsiz.

Dilimdə zikrən, könlümdə fikrim,
İki aləm dəxi əfsanə sənsiz.

Kəminə, ey hərifi-bimürrüvət,
Olar qorxum budur divanə sənsiz.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Gözümdən qanlı yaşlardır axan, ey dilrüba, sənsiz!
Rüxün fikrində qan oldu könül, ey məhliqa, sənsiz!

Mənim fikrü xəyalim gecə-gündüz zülfü xalindir,
Pərişanhalü aşıftə, qədim olmuş döta sənsiz.

Mərizi-eşq olan dil şərbəti-innabi-ləb istər,
Məhal bir əmrdir tapmaq ətibbadən şəfa sənsiz.

Tərəhhüm eylə, ömrüm başə gəldi iştiaqində,
Rəvadırmı verəm can firqətində, bivəfa, sənsiz?!

Pozulmuş rövnəqi-eyşim fələk cövrü cəfasından,
Haram olmuş mənə aləmdə hər zövqü səfa sənsiz.

Gözüm mərdümlərin seylabi-əşkim qərqi-xun etmiş,
Qalıbdır vətəyi-qəmdə, olurmu dilgüşa sənsiz?

Bahar əyyamıdır, güllər açılmış səhni-gülşəndə,
Bənəfşə niyigun olmuş, edər daim büka sənsiz.

Nə susən dil açar nərgis gözündən, lalə dağ olsun,
Nə qümri pər açar, bülbül edər şurü nəva sənsiz.

Töküb tər gül yüzün şərmindən, axir o güləb olmuş,
Çəməndə nəstərən biqədr, olubdur bibəha sənsiz.

Gülümsən, gülşənimsən, bülbüli-dastansəra sənsən,
Gəl, indi nəğmə saz eylə ki, saz olmaz nəva sənsiz.

Əzizim, məhvəşim, yarım, nigarim, nazlı dildarım,
Neçinmiş ömrü üşşaqın, nə kim bu binəva sənsiz.

Dili-Nəvvab¹ şad olduqca, Baki², şövqimiz artar,
Kəminə kuyinə Asi³ gedər olsan Fəna⁴ sənsiz.

Kəminə, xatirim aşüftədir məşşatə cövründən,
Pərişan eyləmiş geysulərin badi-səba sənsiz.

---

^{1,2,3,4} Kəminənin müasirləri olan Qarabağ şairləri.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Könül, aldanma, bu çərxi-fələkdə e'tibar olmaz,
Vəfa bir kimsədə, gər olmasa, namusü ar olmaz.

Fərar et zülf damindən, gəl uyma daneyi-xalə,
Hidayət övcinə seyr eylə, kim şahin şikar olmaz.

Mükərrər cövlər qıldın mənə, ey çərxi-bipərva!
Nədəndir bir usanmazsan, məgər ruzi-şumar olmaz?!

Meyi-gülgünilən saqi edər ləbriz peymanə,
Ləbin tək nəş'eyi-ruhani verməz, xoşgüvar olmaz.

Görüb peymaneyi-hüsnün, gözüm, könlüm dönüb qanə,
İçən kəs badeyi-eşqini, billah, huşyar olmaz.

Yədi-qüdrət çəkibdir surətün görsə əgər Mani,
Nigaristani-Çin bərhəm olar nəqşi-nigar olmaz.

Dəmadəm könlümü qan eyləyir əğyar tə'niylə,
Cəfayi-yarılən bülbül vəli, güldən kənar olmaz.

Əgər mə'suqdən aşiq cəfa gördükcə tab etsə,
Vəfasiz mahrulərdən ölüncə şərmsar olmaz.

Əgər səbt olmasa lövhi-cəbinində əzəl gündə,
Kəminə, bir bəlayə sən kimi kimsə düçar olmaz.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Könül, gülzar seyrin istərisən gülşən əra gəz,
Anıb dildar qəddin görməğə bir sərvə-rə'na gəz.

Baxıb hər bir vərəqdə bir əcibə tərzi-ziba gör,
Apar bir ləzzəti-ruhani, nə sağər, nə mina gəz.

Çəkilməş susəni-sünbül olub məxmur nərgislər
Nə əl çək bu vərəqlərdən, nə də bir qeyri mə'va gəz.

Gəzərsən gülşən içrə sən görəndə gülşəni xali
Kəsib şurü nəvanı dövr elə, bir özgə şeyda gəz.

Bulub Xurşid¹ ruyin feyzini gülrəng tutalım,
Çü fəyyazi-zamansan, natəvan olma, təvana gəz.

Tikib bu cild Pürnəqşi² nigari Natəvan bəh-bəh,
Əgər görsən nə bağ istə, nə gül axtar, nə dünyə gəz.

Kəminə, əhli-aləm halını reybü riya gördün,
Çıxıb bu gülşəni seyr et, onu bilmərrə tənha gəz!

---

¹ Xurşidbanu Natəvan (1830-1897)

² Natəvanın "Gül dəftəri" adlanan rəsm albomuna işarədir.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Düşübdü başıma bir şuri-məhliqa eşqi
Ki, tərک edibdi könül cümlə, masəva eşqi.

Nə Qeys edər, nə Züleyxa, nə Vamiqü Əzra,
Bu deyrdə nə də Sən'an tutar uca eşqi.

Nə mülkü var, nə mənali, nə rahətü nə səfa.
Gəl indi tərک edəlim biz də pürbəla eşqi.

Könül verib, qəm alıb, dərdə mübtəla oldum,
Cəsərət etsəm əgər, eylərəm vida eşqi.

Zəifü zərd olub hübb əhli, xaliq həm,
Mərizi-hübbə edib müttəsil dəva, eşqi.

Dönübdü həqqdən əğyar, olub bizə bimehr,
Gəl indi bəsləməyəк biz də bivəfa, eşqi.

Sızıldamaz gecə-gündüz, bəlayə razı olur,
Həqiqət əhli, gərək, bilməyə bəla eşqi.

Kimini mal cünun eyləyib, kimini təmə',
Nahaq tilismə salıblar bu binəva eşqi.

Nikini-ə'zəm ilə bağla əhrimən yolunu,
Kəminə, canlara vermə bu pürbəha eşqi.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Eşqin axır necə gör eylədi naşad məni,¹
Eylədi çərxi-fələk toz kimi bərbad məni.

Mən qəzanın qəfəsi içrə qanadsız quş idim,
Hiylə ilə toruna saldı o səyyad məni.

Mən ki, ümmid dağının üstə gəzən ceyran idim,
Heyranam, tutdu nə fənd ilə o üstad məni?!

Qorxmayırsan sən əgər naləvü fəryadımdan,
Qorxub Allah qəzəbindən, elə azad məni.

Sevgi etmiş məni solğun, sən axı Şirinsən,
Vurduğun dağlar edib gər necə Fərhad məni.

Başım üstündə dolandım necə pərgar kimi mən,
Etdi təqdiri-qəza gör nə cürə mat məni?

Səndən özgə birinə yalvara bilməz bu könül,
Ey Xuda, tut əlimi, sən elə dilşad məni!

---

¹ Tərcüməsi M.Sultanovundur.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Nə etmişəm fələyə, böylə qıldı zar məni?
Diyari-hicr ara zarü dilfıkar məni.

Həvayi-sərvqədinlə kəman olub qəddim,
Bu çərxi-pir eləyib indi əşkbar məni.

Bəsani-surəti-bican bu künci-pünhanda,
Salıbdı həlqeyi-zəncirə zülfi-yar məni.

Düşübdü kuhü biyabanə Qeysi-bipərva,
Qoyubdu həsrəti-nəzzarə aşıkar məni.

Bu əşki-çəşmilə söndürrəm atəşi-hicri,
Sipəndvəş eləyib çünki biqərar məni,

Təməllük əhli deyildim, nə var idi bakim,
Kəməndi-zülfilə etmiş yarım şıkar məni.

Kəminə şükr ilə hər ləhzə, hər zaman söylər:
Edibdi dərdü qəmə laşərik yar məni.

~ 24 ~

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Fəraq atəşinə yandırır zəmanə məni,
Bəlavü dərd, ilahi, gətirdi canə məni.

Bu qədri cövrü cəfayə fələk görüb tabım,
Edibdi ğəm oxuna müttəsil nişanə məni.

Zəbani-tə'n açır üstümə ədu hər yan,
Tükəndi səbri-dilim, gətdilər amanə məni.

Tifaqımı dağıdıbdır bu çərxi-bədkirdar,
Edib məcalisi-əğyarda fəsanə məni.

Görəndə zülf ilə xalın, deyər könül mürğü
O dami-zülfə salur axırı bu danə məni.

Qutar bu qeydi-fənadən, məcaz seyrindən,
İlahi, indi yetir mülki-cavidanə məni.

Kəminə etməz idi bak əhli-aləmdən,
Müqəyyəd eylədi axır, yenə zəmanə məni.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Pozuldu rövnəqi-gül, ətri-gülsitan getdi,
Saraldı gülləri, əl çəkdi bağiban getdi.

Durubdu sərvi, əgər, bağın içrə müstəhkəm,
Diriğ, sərvi-rəvan getdi, əl'aman, getdi.

Nə qoydu dəhrdə bir kam alıb murada yetəm,
Nə aldı canımı qurtardı, cansitan getdi.

Çəməndə lal gəlib, getdi dəhzəban susən
Ki, çeşmi-nərgisi-məst oldu xunfəşan, getdi.

Nə qoydu xar ki, gül əndəlibə meyl etsin,
Nə əndəlib öz əhdində kamiran getdi.

Dönüb o əlf qədi dalə bir gül hicrində,
Diriğ, bülbül olub pır, o novcəvan getdi.

Nihan olan qəmini faş qıldı mərdüm üçün,
Kəminə, dərdi-dilin oldu dastan getdi.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Ey dil, rəva deyil ki, mən əğyarə yalvarım,
Sən rəhnümalıq eylə, gedim yarə yalvarım.

Murü mələxü mö'minü asivü müstəhəq,
Lütfi-Xudayi-qadirü gəffarə yalvarım.

Rümü firəngü özbəgü hində nə ehtiyac,
Qeyrəz Xuda, gedim necə tatarə yalvarım?!

Hər vaxt təngə düşsən əlindən tutar Əli,¹
Müşkül-güşadü heydəri Karrarə yalvarım.

Hərdəm qılır cəfa mənə çün tə'n ilə rəqib,
Şahi-qiyur qolsuz əlamdarə yalvarım.

Kanu vəfanü qeyrəti-Abbas namvər,
Görməz rəva xəbisü xətakarə yalvarım.

Mənsur tək çəkibdi məni darə zülfi-yar,
Yad eyləyim ənəlhəqini, darə yalvarım.

Bülbülsifət nəvayə gətirdin Kəminəni,
Sevdayi-gül başımda, necə xarə yalvarım?

---

¹ Bu üç beyt 1971-ci il çapında ixtisar edilib.

Həzəc-8: Məf'Ulü / məfA'İlü / məfA'İlü / fə'Ulün

Yarəb, nə üçün dərdə düşüb bu dili-zarım?
Mürği-səhəri nalə çəkib aldı qərarım.

Ya badi-səba dəydi, mægər, zülfi-nigarə
Kim oldu pərişanlığı aləmdə şüarım?!

Ta saldı məni buteyi-hicranə qəmi-yar,
Bilməz nə əcəb, zər kimi xalidir əyarım.

Söylər ğəmi-hicran ələmini dili-məhzun
Kim bəzmgəhi-vəslə əgər düşsə güzarım.

Odlandı tənü canü dilim tə'nə oduyla,
Billah ki, tutar aləmi bu ahi-şərarım.

Xunin dilə, kim, neyliyə bu dağlər axır,
Göstərdi yüzün bəs ki, mənim lalə-üzarım.

Biarimiş ol yar, məni saldı bu halə,
Namusu olan növ ilə olmazdımı yarım?!

Hicran odu sönməz, nə əcəb şö'ləvər olmuş,
Hər gündə dolur əşki-vida ilə kənarım.

Qönçə kimi, əlqissə, dolub qanə açılmaz,
Yarəb, nə üçün bu dili-qəmgini fikarım.

Seyd oldu xəmi-zülfdə bu zar Kəminə,
Billəm ki, rəha etməz o birəhm nigarım.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Natəvanın gözünün nuru Abbas¹ almadı kam²,
Bircə an olmadı rahət ömürü oldu tamam.

Dayəsi tiftl ikən verdi ona qəm südünü,
Gündüzü oldu onun gör necə zülmət dolu şam.

Əsərək badi-xəzan ömr gülüstanında,
Dəydi birdən yerə ol sərvqədü gül-əndam.

Kimə bu çərxi-fələk, dövri-qəza rəhm eləmiş,
Kimi məhv eyləməmiş dünyada bu bəd-fərcam?

Çox təəssüf ki, pənah bürcünü ay tərək elədi.
Möhnət üz verdi seyid nəslinə bir nəhs axşam.

Abbasi aldı Cavanşir Pənahxan³ qucağa,
Onlara hami ola həşrdə peyqəmbər, imam.

---

¹ XIX əsr şairi Natəvan Xurşidbanunun çox gənc yaşlarında vəfat etmiş oğludur.

² Tərcüməsi M.Sultanovundur.

³ Qarabağ xanlığının müəssisi, Natəvanın ulu babası.

Hicri tarixlə dedim: min ilə üç yüz üçü mən¹
Ki, onun ulduzu nəhs bürcə girib tutdu məqam.

Min kədər, qəmlə Kəminə dedi başsağlığını,
Səbr versin sizə Allah, üzə gülsün də məram.

---

¹ 1303 hicri = 1886.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Sənsiz, ey yar, nə qədər mən belə zinharə gəlim?¹
Nə, qədər ləblərini yad ilə küftarə gəlim?

Qamətin tək boy atan sərvə görəb bağ içrə,
Nə qədər şövqü həvəslə səni didarə gəlim?

Səni Yusif kimi bazarə çəkərlərsə, haman,
Mən Züleyxa kimi, qoy tezcə xəridarə gəlim.

Misrdən göylərə yüksəltmə sədasın hatif,
Bircə anda bu uzaq yerdən o bazarə kəlim.

“Ərəni”² söyləyərk vəslinə ümmid etdim,
“Lən-tərani”³ eşidib mən nə qədər zarə gəlim?

Gözlərin badəsi etdikdə məni məstü xərab,
Əcəb olmazmı hüzurə mən üzü qarə gəlim?

Olmasa gər yuxuda hüsnünü görmək zövqü,
Yatmaram, yatsam əgər it kimi avarə gəlim.

---

¹Tərcüməsi M.Sultanovundur.

²“Mənə özünü göstər”.

³“Sən məni görə bilməzsən”

Mən eşitdim gül üzə örtü salıb gülşəndə,
Gülə bənzər üzünü görməyə gülzarə gəlim.

Bir kəs olmaz sənə üz versə kədər dərdə qala,
Ey Kəminə, qoy özüm dərdə edib çarə, gəlim.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Eşqindi ğarət eyləyən dili çoxdandı, bilmişəm,
Qaşü gözündə bais olan qandı, bilmişəm.

Mir'ati-qəlbə görəb əksi-üzarini,
Dil qanə döndüğün dəxi çoxdandı bilmişəm.

Güllər açıb, çəməndəki bülbül fəğan edər,
Ol qonçə ləblərin dəxi xəndandı, bilmişəm.

Xunxar göz alıb əlinə tiği-əbrüvan,
Qəsdə füsurdə cismilə bu candı, bilmişəm.

Nə səndə səbr hicrə, nə məndə vüsələ var,
Qismət edən o qadiri-sübhandı, bilmişəm.

Səndə o hüsni-dilfərib, məndə eşqi həm,
Xəlq eyləyən o xaliqü yəzdandı, bilmişəm.

Lə'li-ləbin niginini həm qismət eyləyən,
Ol xaliqi-rəhimü rəhmandı, bilmişəm.

Ol çini-zülfə də dili-xəstə ram olub
Tapmış bu rütbə Çində də xaqandı, bilmişəm.

Başımda şuri-eşqini candan dilər könül,
Sevdayi-eşqə əfsəri-sultandı, bilmişəm.

Yaqut, ləblərinə baxıb nırxı artırıb,
Həm sormuşam onu kim o nə qandı, bilmişəm.

Derlər salır yadına o gah-gah Kəminəni,
Haşa, xəyalinə gələ, böhtandı, bilmişəm.

Həzəc-2: MəfA'İlün / məfA'İlün / fə'Ulün

Əcəb sevdadı bu, sevdəyə düşdüm,
Rəhi-eşqin tutub, qovğayə düşdüm.

Nə dünyada gəzib, kamə irişdim,
Nə fikri-yar ol üqbayə düşdüm.

Rəhi-eşqini əvvəl səhl sandım,
Vəli, axırda ahü vayə düşdüm.

Soraği-buyi-zülfini səbadən
Eşitdim, ta belə səhrayə düşdüm.

Nə bir lö'lö ələ saldım, nə bir dür,
Əbəs, gəvvas olub dəryayə düşdüm.

Ədəm beytində biruhi-ğəm ikən,
Düçari-ğəm olub dünyayə düşdüm.

Dəmi-gülzari-vəslində gəzərkən,
Diyari-hicr tək mə'vayə düşdüm.

Kəminə can nisar eylərdir mütləq,
Yoxumdur can ki, mən bimayə düşdüm.

Rəməl-2: FA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün

Saqiya, mey ver ki, mən meyxanədə küllənmişəm.
Ğəm hücumundan qaçıb bir kuşədə gizlənmişəm

Şuri-eşqin eyləyib divanə, müddət gəzmişəm,
Bağlayıb dil həlqeyi-geysuya ta, dincəlmişəm.

Zülfi-kəckarın salıb sevdayə könlüm, sud yox,
Tari-muyin kimi, tari-muy tək incəlmişəm.

Sinəmi hər ləhzə tiri-qəmzən ilə qılma çak,
Mən də vaxtında sənin tək naz ilə bəslənmişəm.

Məst sanma, eyləmə tə'nə mənə hər dövrdə,
Çeşmi-məxmurun məni məxmur edib millənmişəm.

Bir əyağ ilə əlim tut, eyləmə birəhmlik,
Çox oturdum summ-bükmün¹ imdi ta dillənmişəm.

Çün xəzan olmuş fəraqində tənü cani-həzin,
Açılıb zəxmi-dərun gül-gül, əcəb güllənmişəm.

Çəmxəmindən piçütəbə gəldi könlüm riştəsi,
Fikri-sərvi-qamətindən rast ikən xəmlənmişəm.

---

¹Kar və lal.

Qan olub könlüm mənim bu badeyi-səhba kimi,
Dürdi-mey tək şişədə çoxdan qalıb lillənmişəm.

Bir sənubər qamətü gül-peykəri Leylivəşin
Valehü heyranıyəm, Məcnunsifət çöllənmişəm.

Oldu zülfün telbətəl, yetdi dimağə buyi-müşk
Açılıb könlüm, Kəminə, gör necə tellənmişəm.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Könlüm dilər ki, halimi ol yarə söylüyüm,
Dərdü qəmi-dərunumu dildarə söylüyüm.

Qismət çü olmadı mənə bir yari-əhli-hal,
Minbə'd dərdimi dəxi əğyarə söylüyüm.

Rahi-nicat qeydi o tərsayə məsləhət
Qur'ani bilmişəm, necə zünnarə söylüyüm?

Qəmdir ənisü munisü qəmıxarü həmdənim,
Qəmdən qəmə giley məni-biçarə söylüyüm?

Qan oldu qəlbi-salim ara parə-parə dil,
Görməm rəva bu haləti xunxarə söylüyüm.

Həblilmətini-şər' məni çəkdi zillətə,
Söz yoxdu onda, lə'nəti iqrarə söylüyüm.

*"İqtə lisani min kəzəb"*¹ ayatın, ey Xuda!
Hər sübhü şam qadirü cəbbarə söylüyüm.

Ta sübh olunca mərdümi-çəşm, əşk danəsi
Tökmüş kənara sabitü səyyarə söylüyüm.

Bak etməzəm, Kəminə, əgər rahi-həq bulub,
Şükrü sipası xaliqu ğəffarə söylüyüm.

---

¹ Yalançının dilini kəs.

Aşıqlər önündən sən keçən zaman,¹
Fəxr elə ki, sən şux gözəl canansan.

Gözəllər qarşında bir qul kimidir,
Sən isə onlara hakim, hökmran.

Sən nazla xuraman yeriyan dəmdə,
Olar qədəminə min aşıq qurban.

Sərv qamət üstündə üzünü gördüm,
Sandım ki, bir günəş olmuş nümayan.

Gözəllər Zühəl tək qul olar sənə,
Mərrix tək qaşların çəkəndə kaman.

Üzün günəş kimi, qaşların hilal,
Olmaz heç ay, günəş sənün tək, inan!

Kəminə, qədrini bilməz o zalım,
O səni dəyərsiz bilir torpaqdan.

---

¹Tərcüməsi M.Sultanovundur.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Dün ayrı saldı çünki, fələk yarı yardən,
Ustad dəst üzdü əcəb tari-tardən.

Zülfün düşəndə kəc üzə əsla əcəb deyil,
Gənc üzrə pasiban qoyulur şahmardən.

Yandırdı ğəm oduyla tənim piçü tablə,
Aldı qərarü səbr məni-biqərdən.

Pürdərdü dil-qəminü, könül, bikəsü zəbun,
Bac istəməzdi gəbr belə tarümardən.

Bir divi-məst saldı ələ ol pərivəşi,
Aldı inani-canı təni-huşyardən.

Gül xarlə ənis idi şax üzrə müttəsil,
Bülbül fəğan ilə nigaran bir kənardən.

İcz ilə ruzü şəb çağırur bəndeyi-zəlil,
Qurtar məni, ilahi, belə ahü zardən.

Əhli-həvavü nəfs bəri olsa yeydürür,
Dareyndə Kəminə kimi xaksardən.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Nə toxmi-hicr əkilsin, nə də səmər versin,
Dirəxti-vəsl, ilahi, həmişə bər versin.

Cəfa oxun ata gər yari-bivəfa hər yan,
Vəfalı aşiq odur: sinəsin süpər versin.

Təbib, vəsli-ələcinə gər ümidim ola,
Fəraqinə deyərəm səbri-biştər versin.

Könül ki, vadiyi-hicranə göz tikib dolanır,
Bu mülkü yar mənə, bəlkə sərbəsər versin?

Bu hüsni-surət ilə yar əgər xüram etsə,
Nisari-məqdəminə, nuri-hər bəsər versin.

Bu ahi-sərdimin axır ki, olmadı əsəri,
Gəlibdi suzə könül ta ki, bir şərər versin.

Desinlər: od tutub axır filani, heyf, öldü,
Rəqibi-dun mənim haqqımda bir xəbər versin.

Ol əbruvani-dusər qan tökərsə can alsın,
Kəminə varını dəşt içrə dərbədər versin.

Həzəc-8: Məf'Ulü / məfA'İlü / məfA'İlü / fə'Ulün

Hər dəmdə dərinədən çəkirəm naləvü əfqan,
Sinəm daralır, kef pozulur, qəlbim olur qan.

Qəm ləşkəri can mülkünü qarət edir, eyvah!
Qan yaş axıdan gözlərim olmuş buna heyran.

Gündüzləri yannam, gecələr qıvrılaram mən,
Rəngim saralır, can evi oldu belə viran.

Dağlandı könül, boynuma qəm oldu həmayil,
Qumru kimi ku-ku deyərək inlərəm hər an.

Qəmlər mənə mehman gəlir, hər gün mənə xoşdur,
Qoy getməsin heç qəlbim evindən belə mehman.

Bax pusquya girmiş də Kəminə onu gözlər,
Bəlkə gələ bir gün yenə o sevgili canan.

Rəməl-2: FA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün

Eşqdə sud etmədim, düşdüm əcəb sevdəyə mən,
Tapmadım bir sud, oldum böylə bisərməyə mən.

Beytül'əhzanə Züleyxa tək girib ǧəm çəkməyim,
Boş deyil, ondan düşəm Məcnun kimi səhra mən.

Canü aǧuşın açıb, qəmlər basıb qan könlümə,
Cümlə ətfali-qəmə ta olmuşam bir dayə mən.

Aǧlamaqdan qan gözüm çün əksilib nuri-bəsər,
Baxmazam bu dəhrdə ta bir gözü şəhləyə mən

Kuhü səhrayə düşüb Məcnun kimi qıldım şitab,
Aradım şaxü budaǧı tapmadım bir sayə mən¹.

Arifi-salıklərin pəşminə dəlqin vermərəm,
Dəhrdə, tanrı bilir, yüz ətləsü dibayə mən.

Bulmamışkən esli ürfanın məzaqın dəhrdə,
Uǧradım nahəq yerə bir şuxi-bipərvayə mən.

Kuyi-eşqə girməyə könlüm dəxi etməz həvəs,
Rahi-pür aşubdurur, düşdüm əcəb qövǧayə mən.

---

¹Bu qəzəlin 4 və 5-ci beytləri bu mətnədə olmayıb. "Poetik məclislər". Bakı.: Yazıçı, 1987, səh. 292 kitabından alınıb buraya əlavə edilmişdir.

Xaki-kuyi-dərgəhi-Nəvvab¹ olaydım kaş ki,
Bilmişəm bəxtimi, yetnəm rütbeyi-əlayə mən.

Abışa², bilmiş Qaradağ³ Kəminə dağlanıb,
Olalı sərkar Növrəs⁴, Bakiyə⁵ həmsayə mən.

---

^{1,2,3,4,5} Kəminənin müasiri olan şairlər.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Sevgilim, vəfa elə, ol bivəfanı qoy gəlsin,
Hərimi-qürbə o namehribanı qoy gəlsin.

Əgərçi əşki-rəvan sirri-eşqi faş etdi,
Rəqib rəğmi ilə bir nihanı qoy gəlsin.

Bu zalım eşq məni gərçi xəstədil eliyib,
Dubarə tazələnir dil, cavanı qoy gəlsin.

Könül ki, təndə belə ləxtə-ləxtə parələnib,
Bu halı görməgə ol xunfəşanı qoy gəlsin.

Veribdi daməni-vəsli əbəs yerə əldən,
Tərəhhüm et, genə ol binəvanı qoy gəlsin.

Həmişə vəsli həvasilə ömrü başa gəlib,
Yanıbdı hicr oduna bir zamanı qoy gəlsin.

Fənaya uyma, Kəminə, gedirsə qoy getsin,
Sığın Xudayə, yenə ol bəqanı qoy gəlsin.

Rəcəz-3: Müftəilün / məfA'ilün / müftəilün / məfA'ilün

Oldu bahar açıldı gül, cənnətə döndü gülsitan,¹
Bülbüli-xoşnəva yenə şövqilə oldu nəğməxan.

Laləyə bax ki, doldurub badeyi-nabə jaləni,
Qəlbinə qara dağ basıb möhnətü cövrilə xəzan.

Susənə bax, şikayətə başlamaq istədi, fəqət,
On dil ilə lal oldu o, dərdini etmədi bəyan.

Heyrətilə hər tərəfə nəzər salan nərgisə bax,
Gör necə öz camalinə fəxr eləyir o durmadan?!

Əydi bənəfşə boynunu, səcdə edib gəldi dilə:
“Yatmış idim, oyanmışam, gəldi yenə cismimə can”.

Sərv əgər gətirməsə meyvə, onun dərdi də yox,
Barlı ağacların barı başa bələdir hər zaman.

Sən nəyə qafil olmusan, gəldi bahar, ey könül!
Çıx çəmənə, Kəminə, ol sən də bir azca şadman.

---

¹Tərcüməsi — M.Sultanovundur.

Həzəc-8: Məf'Ulü / məfA'İlü / məfA'İlü / fə'Ulün

Ta gördü gözüm, çıxdı o şahbaz içəridən,
Dil mürği dəxi eylədi pərvaz içəridən.

Vəh-vəh, necə gör qanımı tökmək həvəsilə
Məstana çıxıb dilbəri-tənnaz içəridən.

Ney kimi tutub atəşi, şövqilə yanırkən
Ta şö'ləvər ol çıxdı çu dəmsaz içəridən.

Göz xiyrələnir nuri nisari-qədəmindir
Can sədqə elər gəlsə bir avaz içəridən.

Minbə'd dəxi uyma, Kəminə, qəmi-dərdə,
Xorsəndvəş ol, çıxdı o gülnaz içəridən.

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Rəva deyil ki, deyəm, ey Xuda, o yar ölsün,
Bizi bu hala salan ol Rəhim xar ölsün.

Məni bu dərd haman öldürür yəqin bilirəm,
Rəqib dərdi-dili olsun, aşkar ölsün.

Nə bağban, nə gülçin, bəli, nə zağı deyim,
Yıxan bu bülbül evin güllər üzrə xar ölsün,

Təvafi-kuyin edib vəslə göz tikənlərini
Fəda o qamətinə eylə hər nə var, ölsün.

Nə qədr hicr oduna düşsə canı üşşaqın
Səlimi-sərv ilə olmaz bi'tibar ölsün.

O qönçeyi-ləbini açgilən gülüm, bir gül,
Nəvayi-şur ilə qoy əndəlibi-zar ölsün.

Həmişə qəmzən oxun canilə dilərdi könül,
Nişanə eylə di ver o gələn fikar ölsün.

Gözün həmişə tikib dil vüsalə həsrət ilə
Xüramə gəl, üzün aç, qoyma intizar ölsün.

Kəməndi-şövq ilə səhranı çox dolandı könül,
Nə bir qəzal tapıb indi nə də şikar ölsün.

Olaydı kaş səgi-kuyin ilə həmsöhbət,
Bu rütbə ilə edib aşiq iftixar ölsün.

Kəminəni qəmi-eşqin zibəs zəlil eləyib,
Əziz eylə vüsalınla qoyma xar ölsün.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Əfsus, sərdə bisərüpayin həvası var,
Hər kimsə məkrü hiyləyə düşsə, bəlası var.

Ey peyki-ruzigar, yetir şahi-hüsnə kim,
Qəmxaneyi-zəmanədə bir binəvası var.

Tutmuş səriri-izzdə aram, ar edər,
Nisbət bu binəvayə demək aşınası var.

Əğyari-dunə mehrü məhəbbət edər müdam,
Öz yari-həq-güzarinə daim cəfası var.

Bəsdir mənə bu cövrü cəfa, şuxi-bivəfa,
Əcri-əməl o qadiri-biçün qəzası var.

Gər çərxi-pir laf ura kim, gəmküsarınam,
Hərgiz inanmaram kim onun da vəfası var.

Olmuş Kəminə cövrü-fələkdən zəlilü xar,
Əfsürdə cismi, ney kimi dəm-dəm nəvası var.

Məni tərək edəndə o gözəl dildar,¹
Ayrılıq qəmindən etdim ahü zar.

Axdı gözlərimdən qan yaş sel kimi,
Canım xəstələndi mən oldum bimar.

Onunla məst idi könlüm əzəldən,
Oldu bu ayrılıq dəmində hüşyar.

Hicrində mən nalə edən zamanda,
Uzaqda vəslinə çatırdı əğyar.

Ürəyim bilmədi vüsəl qədrini,
Onunçün qaldı o həsrəti-didar.

Haqqı tap, düşməndən qorxma,
Kəminə, başını uca tut, haqdır sənə yar!

---

¹Tərcüməsi — M.Sultanovundur

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Cövri-rəqib, sərzənişi-əhli-ruzigar,
Qoymaz qılam bu dərdi-dili yarə aşikar.

İşrətsərayi-könlümü, ey yari-tündxu,
Hərdəm cəfavü qəhrilə, gəl etmə tarmar.

Hicrində dürri-əşk, vüsalında nəqdi-can,
Bilməm hüzzuru qeybəti mən, eylərəm nisar.

Gülşəndə gör nə şur ilə bülbül fəğan edir,
Guya ki, şaxəg üzrə gülə həmdəm oldu xar.

Dil intizarı-vəslə, pəmali-fikr olub,
Tən atəşi-fəraqdə çün muy biqərar.

Gər feyzi-cami-eşqi-həqiqətdə məstsən,
Əhsəntü, xoş məqəmdəsən, olma huşiyar,

Dövrən ki, saqiye-ğəmə olmuş həvalə gör,
Bu dövrdə Kəminə kimi kimdi kamkar?

Gör mənə nə etdi çərxi-bədkirdar,¹
Gəzdirdi canımı diyarbədiyar.

O gözəl, can alan canandan ayrı,
Əhvalım pozuldu, qəlbim oldu zar.

Allahın lütfilə əlifdi qəddim,
Dal kimi əymişdir dövrani-qəddar.

O qıvrım saçların zəncirləri tək,
Vüsalə ümidim olmuş tarümar.

Allah dərgahına sığın, ey könül,
Yalvarma, ağlama, alçalma, zinhar!

Bir ceyran hürkəndə tutmaq çətindir,
Qəlbimdə sönməyən bir ipilti var.

Kirpiyin oxundan qorxur Kəminə,
Vüsal həsrətilə yanır biqərar.

---

¹ Tərcüməsi — M.Sultanovundur.

~ 47 ~

Kiçicik qul kimi günəş hər səhər,¹
O yüksək qapının önünə düşər.

Yaratmaq təxtinə əyləşən gündən,
Sən oldun ən böyük işlərə rəhbər.

İsmətdə nazəninü misilsizsən,
Paklıqda hər iki dünyada sərvər.

Hüsnünü görəndə açılır könlüm,
Vücudum büsbütün olur müəttər.

Yəhya ki, əbədi həyata çatdı!
O gündən mən oldum qürbətdə müztər.

Züleyxa yanında tənha qaldıqda,
Onu da ansızın bürüdü kədər.

Başımda Xorasan havası vardır,
Kaş ola bu arzu mənə müyəssər!

Kəminə qulundur bil qayıbanə,
Yolunu kəsmişdir qəzavü qədər.

---

¹ Tərcüməsi — M.Sultanovundur.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Nədəndir kim fələk hər dәм mənə bir inqilab eylər,
Salıb hicr atəşinə könlümü didə pürab eylər.

Könül mürği qılır nalə, güli-rüxsarına həsrət
Gülüstani-irəm seyrini derlər kim gürab eylər.

Yanıb hicr atəşinə incəlib min piçü tab ilə
Təni-əfsürdəhali dil vüsəlin çün şəbab eylər.

Qəmə ənduhi könlümdən aparmır hiç əfsanə,—
Deyə sordum dodağından ki, qəm rəf'in şərab eylər.

Necə cadudur ol çeşmi-siyahın xiyrəvü bədməst
Könüllər mürğini hər dәм qılır büryan kəbab eylər?

Nə hicrin öldürü qurtarı, nə vəslin qılır ehya,
Rəvadır hansı məzhəbdə mənə zalım əzab eylər.

Əgər şəhbazi-zülfün əl çəkib könlüm qıla azad
Öziçün kafəri-mütləq bulub iman səvab eylər.

Kəminə, yüz tutub hər nakəsə, dərdin bəyan etmə,
Genə qəlbi-həzinin şad ol alicənab eylər!

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Hər zaman xatirə gətdikcə səni, can titrər,
Bədənə rə'sə düşüb, bu dili-suzan titrər.

Küfr zülfün dağılıb, səfheyi-rüxsarın alıb,
Könlümü ğarət edib, din ilə iman titrər.

Zülfünə dil verəli, lərzə tutub qəlbi-həzin
Sanki, zünnar salıb, boynuna, Sən'an titrər.

Abruyimi mənim tökdü gözüüm mərdüməki,
Sənə müştaq olan yoxsa ki, pünhan titrər?!

Gər xüram edə qədi-sərv, güli-ruyin aç,
Görsə hər həsrətilə rovezeyi-rizvan titrər.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Pərişan eyləyən halım səri-zülfi-nigarımdır,
Qılan xəmə qamətim ol sərv-qəddü gülüzarımdır.

Cəmalın görməsəm bir gün, mənə bir dəm qərar olmaz,
Mənim ol məh şəkibimdir, təvanımdır, qərarımdır.

Dedim: — Hüşyar ikən, cana, səni sərxoş qılan kimdir?
Dedi: — Bir nərgisi-məstəm, bu çeşmi-pürxumarımdır.

Ləbindən sordum: Ey gül, qönçə tək kim qan edib könlün?
Təbəssümlə dedi: — Sorma, ləbi-şiringüvarımdır.

Dedim: — Kimdir qılan pabəsteyi-zəncir üşşaqi?
Urub əl tari-geysuyə: — Bu zülfi-mişğbarımdır.

Əlimdə ixtiyar olsa, əsiri-zülf olmazdım,
Məni pabənd edən zülfə dili-biixtiyarımdır.

Xəyali-xali-ruyində şəbi-hicrində qan ağlar,
Ənisim, gülüzarım, didəyi-əncümşüarımdır.

Dönübdür qana könlüm Şişə içrə çox zəifhələm,
Buna şahid rüxi-zərdü dü çeşmi-əşkbarımdır.

Cəmalı-ol pəridir huriyi-gülzari-Firdovsim,
Cəmalidir behiştim, gülşənim, bağı-baharımdır.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Rəhi-eşq içrə mənzurum mənim ol tacidarımdır,
Könül mülkünə sultanım, xocəstə şəhriyarımdır.

Kəməndi-eşqinə bağlı gedib könlüm inanmazsan
Yoluna göz tikən şahid du çeşmi-əşkbarımdır.

Əgərçi guşeyi-ğəmdə şikəstə xatirəm, lakin,
Səri-kuyində dövr edən xəyali-biqərarımdır.

Sənin əğyar ilə könlün əgərçi şadü xürrəmdir,
Mənim də naleyi-əfğan həmişə şüglü karımdır.

Sənin gər var isə bu qaməti-mövzun, rüxi-gülgün
Mənim də dövlətü cahim bu eşqi-payidarımdır.

Deyirlər sərv-i-qəddin əglənür, gərçə, kənar olsa,¹
Kül endi eşqi-çəşmidən, su oynağı kənarımdır.

Edən zülfünə tumar, hərdəm, şənə çəkdikcə,
Olan sədparə qan olmuş bu qəlbi-tarümarımdır.

Ğəmi-eşqidə misli Kərəməm məni gah-gah yad eylə,
Nisari-məqdəmin qıllam məni ümdə hər nə varımdır.

---

¹ Bu üç beyt 1971-ci il çapında ixtisar edilib.

Şikənci-zülfdə könlüm mütəvvəl arizu eylər,
Səri-zülfün kimi bərhəm pərişan ruzigarımdır.

Kəminə bivəfa görsə səni, vallahi incinməz,
Səni məndən iraq edən bu bəxti-kəcmədarımdır.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Hicran oduna, çünki, məni yar yandırur,
Dilxun edibdi cövrə candan usandırur.

Məkr ilə gözlərin necə seyd etdi könlümü,
Baxdıqca zülfü xalın ilə məkr əyandırur.

Hicran oduna yandı tənim, mu tək incəlib,
Əmrəzi-əşqdə, bəli, hicran yamandırur.

Gül xar ilə ənis idi, bülbül qəniməti
Bağ içrə həm nəva ilə şurü fəğandırur.

Qəddin xüramə gəldi əcəb şivə göstərib,
Billah ki, cu kənaridə sərvi dayandırur.

Üşşaq sinəsinə uran qanlı zəxmlər,
Göz mərdümi əlində o tiri-kamandırur.

Əbruyi-xəmdə vəsmə əcəb sehr göstərir,
Çəksən əgər o tiği müsəxxər cahandırur.

Müjgan oxunu qoymuş o əbru kəmaninə,
Xunxar gözdə könlümə billəm ziyandırur.

Hər kim səninlə bir gecə razü niyaz edə,
Gər piri-xəstədil ola sübhi cavandırur.

Derlər Məsih mürdəni əhya edər, nə şəkk,
Ol nitqi-canfəza ilə səndə bəyandurur.

Qoyma, Kəminə, yarı ura şənə zülfünə,
Bərhəm olur şikəncdə dillər amandurur.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Nədəndir bilməzəm kim, eşqi derlər canə nöqsandır,
Məhəbbət əhlinə bu yolda can vermək çox asandır.

Yanar odlara salmış cismü canım atəşi-hicran,
Çıxar əflakə dudi-ahim, amma, xəlqə pünhandır.

Bahar əyyamıdır, güllər açılmış, bülbül olmuş zar,
Giriban-çak olub qönçə tamamən şadü xəndandır.

Gərəkdir vəsldə üşşaq həm zövqü səfa sürsün
Ki, susən dillər açmış hər tərəfdə şükruguyandır.

Gözüm hicrində qan ağlar, ümidi-vəsilə şadəm,
Vüsəlin cənnətül-mə'va, fəraqın nari-nirandır.

Vüsəlin qılmış idi könlümü mə'murü abadan,
Edib təxrib hicrin könlümü, bilmərrə virandır.

Xəzani-ömr yetmiş, həm ümidi-vəsl də bitmiş,
Tökülmüş ləşgəri-qəm könlümə kim, gör nə talandır.

Sataşcaq göz səri-zülfə dimağimə yetib xoş bu,
Təaləllah, dedim, bu sünbülü-tər, dəstə reyhandır?!

Nədir canım deyim kim payimali-dərdi-eşq oldu,
Dililə dinü imanım qamu ol eşqə qurbandır.

Verilcək eşq fərmanı, gedib əqlim, cünun oldum,
Necə xətti-hümayundur, nə qat'e hökm fərmandır?!

Keçər candan məhəbbət əhli, canandan keçərmə heç?
Kəminə, qəlbini axtar, güman etmə ki, böhtandır.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

Ey gözüm, Əhmədə bax, gör, nə qəşəng oğlandır?
Qəmi-hicrində onun qəmli könül virandır.

Biz dedik bir oxuya, ləzzəti-ruhani verə,
Almadı boynuna, lakin, oxuyub çalandır.

Ala gözlər süzülüb, nərgisi-fəttanə dönüb,
Baxışı can alıcı kim, deyəsən ceyrandır.

Belə xurşidliqə bir məhi-taban olmaz,
Olsa yüz canım əgər cümlə ona qurbandır.

Derimiş mən də belə maili-zülfü xaləm,
Elə aşıftədi kim, bu sözü həm yalandır.

Çün töküb qəmzə oxun, sinəmi amac qılıb,
Dil dönüb qanə, nedim, könlüm evi virandır.

Hərəkət cümlə əzasında müxəmmərdir onun,
O qədər balü pər açmış deyəsən tərlandır.

Gər, yüzüm gülsə də xəlq içrə, gülüşdür bica,
Qəm hücumavər olubdur, bu dilim talandır.

Ey Kəminə, belə şuxi də sən əldən qoyma,
Dəxi düşməz əlinə kim, bu da bir dövrandır.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Mayildi dil o qaməti-rə'nayə, doğrusu,
Həm aşıqəm o gərdəni-minayə, doğrusu.

Tərk etməzəm o müşəfi-ruyin təlavətin,
Etsə nüzul şə'ninə min ayə, doğrusu.

Aşüftə zülf əra olub avarə mürği-dil,
Düşmüş əcəb o zəhməti-bicayə, doğrusu.

Hərdən salaydı boynuma zünnar zülfünü,
Xovfi-xətadi çəksə kəlisayə doğrusu.

Mehrabi-əbruvanə qıldım da mən namaz,
Aludə olmasaydı bir İsayə doğrusu.

Ar eyləsəydi boynuna zünnar salmağı,
Uymazdı dil o dilbəri-tərsayə, doğrusu.

Ta gülşəni-vüsalə könül meyl eyləməz,
Salmaz neçün ki, sərvqədin sayə doğrusu.

Leylimisal dilbəri-tərsayə dil verən,
İstər ki, Qeys tək düşə səhrayə doğrusu.

Sevdayi-zülfi-kəcdə könül sud vermədi,
Getməz öluncə bir də o sevdayə, doğrusu.

Mayildi dil üzarına gülzari-hüsndə
Oldum qərin o bülbüli-şeydayə doğrusu.

Derlər əsirə rəng əsər eylər hər zaman,
Verməm könül o zülfi-çəlipayə doğrusu.

Qıldın Kəminəni nə qədər cansız, ey könül,
Rüsvay oldu, qalmadı sərmayə, doğrusu.

Rəməl-5: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün

Tifl ikən ruzi-əzəl eşq mənə bir bələk oldu,
Təni-əfsükdə üçün indi genə bir kömək oldu.

Səbr edib möhnəti-hicranə dözərdimsə, fəqət,
Məni bisəbrü sükut eyləyən axır fələk oldu.

Tifl ikən tuti kimi olmadı şəkkər mənə qismət,
Xani-möhnətdə nəсібim necə nanü nəmək oldu.

Eşqdə lafi-sədaqət uran aşıqlərə bir bax,
Qovli sidqani-zəmanın qamu fe'lü kələk oldu.

Qulzümi-hicrdə qəvvəsi-şəfa könlüm də
Gəlmədi dişrə giriftari-nəhəngü səmək oldu.

Zəri-xalisdi könül, yoxdu əyarində qüsur,
Belə zillətlə fəna etmək ona bir məhək oldu.

Əql nəqdini verib eşq mətainə könül,
Kuhü səhrayə düşüb axırı Məcnun tək oldu.

Rəhi-eşqində bana eyelədi sonsuz sitəmi,
Yetmədi mənzili-mə'vayə Kəminə hələk oldu.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Yandırdı ğəm oduyla fələk dad, könlümü!
Şəbxun edibdi divi-pərizad könlümü.

Ol tiği-əbruvan ilə ol mərdümani-çeşm
Qıldı xərab gör necə abad könlümü.

Həm qurdu dam zülfü səpib xal danəsin,
Seyd eylədi nə məkrlə səyyad könlümü?!

Cövri-zəmanə qıldı məni zarü xəstədil,
Yox bir ənisü munis edə şad könlümü.

Çoxdandı qan olubdu, açılmazdı qönçə tək,
Rüsvay qıldı naləvü fəryad könlümü.

Hərdəm piyaleyi-ğəmi sərşar edən yəqin,
Gər saqiyyi-zəmanə qıla yad könlümü.

Durmuş qəza, Kəminə, kəmində zaman-zaman,
Eylər cəfavü zülmə bərbad könlümü.

Rəməl-2: FA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün

Sübhdəm eylər gözəllər daima tumari-zülf,
Şanə çəkdikcə düşər yüz piçü tabə tari-zülf.

Uymaz ol kəs zülfə gər vardır təmənnayi-behişt,
Adəmi ol rövzədən dişrə salıb şəhmari-zülf.

Zülfdür bərhəm, pərişandır, mütəvvəl şiftə,
Rahət olmaz şanədən, tel-tel çəkər azar zülf.

Sineyi-üşşaqda məskən edib dutmaz qərar,
Mürği-dil bibalü pər olsa əgər tavar¹-zülf.

Zülfdür ol dam kim, hər həlqəsində min könül,
Xaldır ol danə kim şovt² eyləyir həm mari-zülf.

Heyfdir ol dil ki, dildarinə daim meyli var,
Bəs neçün azar edir daim ona kəckar zülf?!

Gər əyaqə düşsə də pür kibrü sərəkəşdir, vəli,
Qane olmaz bağlasa aləm qamü zünnari-zülf.

Şahi-xubanə gəhi çövkandır, gahi kəmənd,
Gahi gənci-hüsndə xazin olub bu mar zülf.

---

¹ Tavar – dişi alıcı quş deməkdir.

² Şovt etmək — başına dolanmaq deməkdir.

Atəş üzrə nə'ldir, ya həlqə düşmüş arizə,
Əhli-dil mürği-dilin daim edər ehzar zülf.

Marvəş biçarə lərzan olsa gər nöqsan deyil
Mürği-ruhin əhli-ürfanın edər dəstar zülf.

Növrəsü, Nəvvabü Abış gər “ənəlhəq” yazsa da,
Ey Kəminə, Baki yox qurmuş yenə bir dar zülf.

Müctəs-1: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilAtün

Nə Çin olaydı, nə xaqan, nə Rumü Qeysər olaydı,
Tamam yer üzü bir qəmzənə müsəxxər olaydı!

Nə şövq olaydı, nə qamət, nə şəm'ü pərvanə,
Fəraqə yanmağa aşiq qamu səməndər olaydı!

Nə dam olaydı, nə danə, nə zülf olaydı, nə xal,
Nə mürği-dil düşüb ol dam içrə bipər olaydı!

Nə zülf olaydı, nə ariz, nə mehr olaydı, nə dil,
Salıb nə boynuna zünnarı Şeyx kafər olaydı!

Nə hicr olaydı, nə vəslü nə nəhs olaydı, nə xoş,
Bəlayi-eşqə giriftar sə'di-əxtər olaydı!

Nə çah olaydı, nə malik, nə Misrdə bazar,
Alıb ğulamı Züleyxa nə udu müstər olaydı!

Nə tiftl olaydı, nə məclis, nə xiclətü nə fəraq,
Nə də turunc yerinə kəsilmiş əllər olaydı!

Nə nəhy olaydı, nə Amir, nə Qeysü, nə Leyla,
Nə aşiyənə bu Məcnun başına əfsər olaydı!

Nə hökm olaydı, nə hakim, nə hübbü nə məhbub,
Nə hökmi-eşqə Kəminə, habelə, kəmtər olaydı!

Rəməl-5: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün

Dəmbədəm dərdi-dilim yarə desəydim, nə olaydı.
Mən də bir tə'nə ol əğyarə desəydim, nə olaydı.

Dolanıb xaki-dərini, tutuban yar ətəyin,
Çarəsiz dərdimə qıl çarə desəydim, nə olaydı.

Fələyin gərđişi-kəckarı, rəqibin cövrü,
Günüm etmiş necə gör qarə desəydim, nə olaydı.

Dərdi-hicran eləyib könlümü qonça kimi qan,
Yarə üstən urulu yarə desəydim, nə olaydı.

Vəslin üçün dil "ənəlhəq" desə gər hicrində
Çəkə Mənsur kimi darə desəydim, nə olaydı.

Hicrdə qəmli könül vəsl həvasilə yanır,
Vermə yol, sal onu odlarə desəydim, nə olaydı.

Əlimi ya ətəyin kəs, məni məhrum eləmə,
Dərdimi yalvara-yalvara desəydim, nə olaydı.

Hicrdə əl götürüb vəslə könül verdiyini
Müjdə bir həsrəti-didarə desəydim, nə olaydı.

Ey Kəminə, bu qədər cövrü cəfaya dözdün,
Axırı dərdi-dilin yarə desəydim, nə olaydı.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Pərişan etmişəm zülfi-pərişani, ağan canı¹,
Pərişan etmək olmur hiç dünyani, ağan canı.

Rüxün ziba, gözün şəhla, dilin şirin, sözün şəkkər,
Təbin mövzun, dodağın lə'li-rummani, ağan canı.

Soran yox, dişləyən yox, təm'ini bir kimsə kim bilmez,
Nədən faş eyləyirsən sirri-pünhani, ağan canı?

Bəşər həddi deyil billah, ura dəm ləntəranidən,
Təcəllası edər həm məhv Musani, ağan canı,

Gərək ruhani olmaq, ta bizi cananə bilsinlər,
Bizə layiq deyil tə'rifi-cismani, ağan canı.

Edərdi cümlə dünyanı üzün xurşidvəş rovsən,
Vəli zülfün kimi lafındı zulmani ağan canı.

Bu şəhri-Şişədə var novcavan, noxiz oğlanlar,
Görə Məryəm buları, anmaz İsanı, ağan canı.

---

¹Qəzəl Ziba xanım Lə'li Ərdəbili və Qəmər Bəyim Qarabağının müşa-irəsinə cavab olaraq yazılmışdır. Hər ikisi Kəminənin müasiri və dostu olmuşdur.

Olub möhtac dildarə qamusu zaru giryandır,
Buyur təşrif düzəlsin rəsmi-mehmani, ağan canı.

Gəhi şadü gəhi ğəmgin könül şövqi-vüsalində,
Umar söhbət edə məxficə ruhani, ağan canı.

Əcəb xudrə'ylikdir, səndə xeyli xudpərəstlikdir,
Deyil xudnamilik məhbub ürfani, ağan canı.

Kəminə sən kimi məhbubluq lafın ura, haşa,
Verə gər buyi-zülfi ruhi-reyhani, ağan canı.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Mənim könlüm, əzizan, fikr edib dərdü bəlasənmiş,
Neçə əhbab arasında qamu əhdü vəfasənmiş.

Yıxılsın evləri hər kim ki, bais olmuş, ev yıxmış,
Məni insaf qoymaz kim, dilim, ərşi ə'lasənmiş,

Müsaiblər qaçıb, dərd əhlini bilmərrə yad etməz,
Yəqin etmək olur kim cəzbeyi-ahənrübasənmiş.

Düşüb hüsni-vəcahətdən, ərusani-cahan getmiş,
Yəqin məşşatə, həm ayineyi-kitinümasənmiş,

Müsaib Natəvan olmuşdu hər dəm mən kimi zarə,
Düşübdür nuridən Xurşid beylə kəmziyasənmiş.

Baxıb mehrü vəfa görməz, olub, mə'yus ariflər,
Olur diltəng aləmdə olubdur çox xətasənmiş.

Nə vəqti arifə yüz verə iqbali-səadətlər
Göreydin kim olub məb'us, bir əhli-dəğasənmiş.

Səmumi-qəhr əsib, güllər solub, qonçə dönüb qanə.
Olubdur lal dinməz bülbüli-dastansərasənmiş.

Bənövşə başın əymiş səcdəyə, nərgis qalib heyran,
Sənayə dil açıb susən, hamu ribü riyasənmiş.

Görüm Nəvvab, Abış, Baki, həm Xan Qaradaği,
Həmişə şadi-dil, leykin, Kəminə, binəvasənmiş.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Bu gün iqbalü bəxtimdə gümanım çox mətin olmuş,¹
Ki, Nəvvabın mənə əltafi sidqilə yəqin olmuş.

Nəvaziş eyliyib gər bəndəni, bu xülqi-əhsəndir,
Nəcibül-əsl olan kəsdə bu surətlər mübin olmuş.

Çəkibdir riştəyi-nəzmə Nizami kimi əlfazi,
Baxanda lütf ilə hər biri bir dürri-səmin olmuş.

Təfaxir eylərəm kim, qabili-dəftər olub şe'rim,
Mənim də yazdığım sözlər ki, əş'arə qərin olmuş.

Görünür mənzilində qeybətü ribü riya yoxdur,
Elə pakizə məclis rəşgi-firdovsi-bərin olmuş.

Bu bir tofiqdir həqdən sənə kim, həqqə raqibsən,
Yəqin eylə ki, həq lütfi sənə əlhəq müin olmuş.

Kəminə beytül-əhzanda kəsib ülfət xəlayiqdən,
Ona hər guşə qəmdən ötrü, billah, bir kəmin olmuş.

---

¹ Nəvvab məktub yazıb öz təzkirəsinə daxil etmək üçün Kəminədən şeir istədikdə, o da bu qəzəli və bir neçə şeirini göndərmişdir. – Bu qeyd və qəzəl “Poetik məclislər”. Bakı.: Yazıçı, 1987, səh. 293 kitabından götürülmüşdür.

~ 64 ~

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Nədəndir guşeyi-qəmdə ilahi, xarüzar oldum,
Hücumi-leşkəri qəmdən yığıldım tarümar oldum.

Mənə peymanə-peymanə dutarkən saqiyyi-dövrən,
Xumi-qəmdən əyağ çəkdim sanasan huşiyar oldum.

Salarkən arizi yadə gəlir suzi-dili-zarım,
Sipəndasa düşər narə dəmadəm biqərar oldum.

Kədurətdən gönül axi deyildim bir sənə nail,
Əsiri-həlqeyi-zənciri-zülfi-tabdar oldum.

Rəməl-2: FA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün

Ey səba, razı deyil billah dağılsın yar zülf,
Qorxur aləmlər dağılsın düşsə gər tar zülf.

Çox yatağ eylər mənim viranə könlüm guşəsin,
Yox gümanım əqrəb olsun, bəlkə olub mar zülf.

Tarı haqqı qan olub hər bir xəmində min könül,
Allah, Allah hiç biriylə etməyib rəftar zülf.

Düşmə ey zahid, xəyalə çün yəqinimdir mənim,
Aqili Məcnun edər bilməm nədir əsrar zülf?

Ey gönül, kəc-qəlblər hərgiz düzəlməz getmə kəc,
Çərxi-kəckirdarə bənzər daima kirdar zülf.

Məhrəmi-rüxsar edib aldanma zöhdi-kafirə,
Qarədir qəlbi, nigara, olmayıb dindar zülf.

Bu zamanın Şeyx Sən'anı, Kəminə, Bakidir,
Ya sənəm, söylər nə qədri əldə var zünnar zülf.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün¹

Vüsəlın şəm'inə canü dilim pərvanə könlüm.
Səməndərvar yanmış atəşi-hicranə könlüm.

Uyub zənciri-zülfi-tabdar piçü piçə,
Olub huşyar ikən axır necə divanə könlüm.

Nə müddətdir xəyalın məskənidir bu dili-zarım
Diyari-hicr ara, billah, olur viranə könlüm.

Yanıbdır atəşi-hicranə əsbəski diləfkar,
Cəhənnəm atəşin şiddətin yad eyləyür əfsanə könlüm.

Gəlibdir dərdə bu naəhl mərdümlər arasında,
Küdurətdən mübərri, eybdən ari olan fərzanə könlüm.

Mətai-mə'rifətdən qeyri bilməm layiqi-bazar,
Xəridarı əvami-məhz olub billah, düşüb nöqsanə könlüm.

Kəminə, şükr qıl, aç həqqə əl, bak etmə aləmdən,
Nicat istə Xudadən gəlməsin munca dəxi əfsanə könlüm.

---

¹Bəzi beytlər vəznə uymur.

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Əmri-xodanı nəhy eləməkdən utanmadı.
Cövrü cəfayə cəhd eləməkdən dayanmadı.

Açmaz yüzün uyubdu yaman xabi-qəflətə,
Dəğməz nəsimi-sübh, onunçün oyanmadı.

Müjgan oxunu qoymuş ol əyri kəmaninə
Amaci-sinəmi eləməkdən usanmadı.

Bunca ki, zülmünü mənə etdi o bivəfa,
Əhdü vəfadə nalələr etdim inanmadı.

Hər mah, gehi nəcm, gəhi gün tulu' edər,
Bu dudi-ahim ilə fələklər boyanmadı.

Gəh şad, gəh əziz, gəhi zar, gəh zəlil,
Qan ləxtə-ləxtə oldu, könül ta sınıanmadı.

Çəkmiş nə qədr dərd bələlər çəkən başım,
Ya rəb Kəminə könlü mægər ki talanmadı?

Rəməl-2: FA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün

Gör, o kafər gözləri saysız müsəlman qətl edər,¹
Cəzb edər huri kimi, salsa məhəbbətlə nəzər.

Aldadar min abidi, rəxnə salar imanına,
Gahi naxoş, gahigah dindarlıq eylər, müxtəsər.

Onda ki, şəhla gözün hərdən olur məsti-xumar,
Şəhrə min qovğa salar, hər kəs edər ondan həzər.

Qaşların oxu sarar hər dəm canı, gah sinəni,
Gah beyin səmtin nişanlar, gah da qəlbi bixəbər.

Ol qara gözlər, nəzər sal, ovlayır ceyranları,
Xəlqi heyran eyləyib, işdən qoyar bu hiyləgər.

Ağlayırsan, ey Kəminə, hicr əlindən ağla ki,
Ahü nalən eyləməz daş qəlbinə yarın əsər.

---

¹ Pünhan Səda tərəfindən təqdim edilmiş bu qəzəlin tərcüməsinin də Məmmədəğa Sultanova aid olduğu güman edilir.

Əgər səbayə versəm zülfi-ənbərəfşanı,¹
Kəməndə bənd edərmi çöldə xeyli ceyranı?

Əgərçi sürmə çəkəm bu xumar gözlərimə,
Toza büründürərəm, inan, tamam dünyanı.

Əgər düşə güzarım bircə an kəlisaya,
Əqidəmə çəkərəm ən sadıq bir tərşanı.

İstəsəm işvəylə min ölüyə can verərəm,
Bu möcüzəm mat edər, şübhəsiz, Məsihanı.

Bir adi kəkliyəm, amma uçuşda şəhbazəm,
Bir anda ovlayaram padişahi-Ənqanı.

Sən də bil, ey Kəminə, bu cahanın gərdişin.
Əbədi güldürməmiş dərdli olan insanı.

---

¹ Pünhan Səda tərəfindən təqdim edilmiş bu qəzəlin tərcüməsinin də Məmmədəğa Sultanova aid olduğu güman edilir.

~ 70 ~

Rəməl-2: FA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün

Xəm bəxəm çin-çin siyəh ru, kəc rəviş,
Tel çəküb tumar edirsən aqilu həmazar zülf.

Əf'idi cadudu guya dövrü-ruya bir tilism,
Atəşin rüxsaridən gər olsa falmış yar zülf.

Qutar bu ..... ol cansitanı qoy gəlsin.¹

Şəbi-fəraq ..... gətirdi təngə mənı,
Tərəhhüm eyləginən ol mehliqanı qoy gəlsin.

Kəminə uyma Fənayə gedirsə qoy getsin,
Sığın Xudayə genə ol fənaya qoy gəlsin.

---

¹ Bu şeir parçası tam olaraq oxunamamışdır.

SAQİNAMƏ¹

Gəl, ey saqi, ver badeyi-ərqəvan,
Ürək qəmlidir, qalmamışdır təvan.
Mənə ver işıqla dolu badəni,
Onun busəsi sakit etsin məni.
Öpüm ləblərin, eşqə şeyda olum,
Məhəbbət mühitində rüsva olum.
Bu gün mən havadari-meyxanəyəm,
Nə qorxum ki, mən indi divanəyəm?!
Məni varlığımdan ayır bir zaman,
Tutum xumların mənzilində məkan.
Açılsın gözümdə mənim sirrilər,
Tapım bəlkə ondan həyatə səmər.
Gəl, ey saqi, ey canın al qönçəsi,
Mənə ver hərarətli gül badəsi
Ki, olsun mənim cənnətə rəhnömam,
Həm olsun məramım onunla tamam.
İçim bir neçə badə sərxoş olum,
Bir az bəlkə mən hallanıb xoş olum,
Silib qəlbdən pasları saflaşım,
Zəmanə qəmindən ayılsın başım.
Ürək dərdinə tapmaq üçün şəfa,
Günəşdən alım ruhpərvər ziya.
Kəsim dünyadan ülfəti mən bu gün,
Fəna mülkünü tərک edim büsbütün.

---

¹ Farscadan tərcümə edəni: M. Sultanov.

Gəl, ey saqi, ey zülfi çin-çin mələk,
Mənə din yolunda özün ol kömək.
Mənə badə ver şövq ilə eylə məst,
Dübarə olum bəlkə atəşpərəst.
Ürək ehtirasından azad olum,
Bu dünyada bəlkə bir az şad olum.
Elə yol gedim mən ki, asan ola,
Bu yolda əməllər xuraman ola.
Tapıb düz yolu, ayrılıkdən qaçım,
Həqiqət məqamına bir yol açım.
Atıb qəlbdən hər nə pislik ki, var,
Bu fani cahandan olum mən kənar.
Gəl, ey saqi, ey mürşidi-kamilim,
Səninlə həq olmuş mənim hasilim.
Belə hüsn vermiş sənə zülcəlal,
Ağ üzdə qoyubdur gözəl qarə xal,
İki zülfi etmiş qırılmaz kəmənd,
Edibdir ona cümlə şeydanı bənd,
Tutub dik başı, zülfün sal yana.
Gətir sərv tək qaməti cövlana,
Gözəllər utansın belə hüsndən,
Bütün qəlbləri bağla bir tükə sən.
Açırsan sən, ey saqi, səkkiz qapı
Ki, sənsiz gedibdir bu canın tabı.
Mənə bəxş elə ruh verən badəni
Ki, sərməst qılsın bir anda məni.
Ürək bəlkə qəmdən tez azad ola,
Onun sayəsində ürək şad ola.
Unutdunmu, ey saqi, ey qəmxarım,

Ki, vardı mənim də qədim bir yarım.
Gözəldi sözü, söhbəti də gözəl,
Yazardı qəsidə, rübai, qəzəl.
Necə gör uzaqda qalıb indi yar,
De, hansı əzabə olubdur düçar?!
Əlimdən tutub rəhm qılsın mənə,
Mükafat verər bil ki, Allah sənə.
Gəl, ey saqi, ey varlığı pak mələk
Ki, sənsən beheştin bağından çiçək.
O alçaq rəqibin dəmindən sakın,
Səni aldadar, qoyma bir dəm yaxın.
Görürsə səni ol rəqib nəgahan,
Qopar hər tərəfdən min ahü fəqan.
Səni gəzdirər gül kimi əlbəəl,
Xəcalət edib göstərər bəd əməl.
Qoyar qəlbini daim əndişədə,
Güləbtək səni həbs edər şişədə.
Gəl, ey saqi, ey arifi-bəxtiyar,
Məni gəl xərabat içrə apar.
Görüm ordakı dindar insanları,
Olum onlar ilə müsahib barı.
Çatım bəlkə orda məramə bir an,
Olum onlar ilə bir az həməzəban.
Qoyub son həyata, belə dövrana,
Verib can, çatım şövq ilə canana,
Onundur cəhənnəmlə cənnət də həm,
Nəyə layiqəmsə qəbul eylərəm.
Gəl, ey saqi, ey sərvi-baği-cinan,
Daha qalmamış səbr, tabü təvan.

Mənə ver o cami-meyi dalbadal,
Qızıışsın canım, şurə gəlsin xəyal.
Əlinlə açıb sirdən pərdəni,
Xəbərdar elə hər əməldən məni.
Mənə ver o yaqut rəngli meyi
Ki, mən kəşf edim gizli hər bir şeyi.
Sənə söyləyim çox əcib qissələr,
Olum həmdəmin son həyata qədər.
Bu dünyada yoxdur vəfa, e'tibar,
Edib sən kimi çoxların tarmar.
Hesabsız gözəllər udubdur cahan,
Qalıb torpaq altında minlərcə can.
Gedib tərək elə bu qoca kaftarı,
Həyati-əbəd içrə dincəl barı.
Kəminə, sən öz halına qıl nəzər,
Kimi kamran etdi bu hiyləgər?!

MÜSƏDDƏSİ-MÜTƏKƏRRİR

Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy¹.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün

1

Ey olan aləm əra əşrəfü zişan Balabəy,
Təxti-izzü şərəfü şəvkətə sultan Balabəy.
Mə'dəni-cudü səxa mənbəi-ehsan Balabəy,
Bu vücudundı sənin qibleyi-ürfan Balabəy.
Sənə həmvarə ola dəhr, gülüstan Balabəy.
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

2

Səni peyvəstə qıla qadiri-sübhan dilşad,
Gönlüvü möhnətü qəmdən edə rəbbim azad.
Ola yarəb bu toyun xeyli mübarək bünyad,
Sənə dayim eləsin lütfi-Məsiha imdad.
Hər işin ola sənin dəhrdə asan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

3

Sənsən ol çərxi-səadətdə olan mahi-münir,
Cismüvü həqq eləyib izzü şərəfət təxmir,
Dəhrdə olmyasan bir dəmü bir an dilgir,

---

¹ Balabəyin kimliyi haqqında əlimizdə məlumat yoxdur. Şeirin məzmunundan Şamaxıda yaşadığı və hörmətli, əliaçıq bəy olduğu məlum olur. Balabəyin kimliyindən asılı olmayaraq şeir Kəminə xanım irsinə aid olduğu üçün onu yeni nəşrə daxil etməyi lazım bildik. – T.İ.

Ola ləbriz əlündə sənin ol cami-əsir¹.
Bəzmüvə verə səfa badei-rəmman Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

4

Könlüvü daim edə xürrəmü xəndan fələk,
Sənə əltafi-Məsiha ola həmvarə kömək,
Hanı bu şəhri-Şamaxidə sənin tək bir bəg,
Madəri-dəhr yetirməz dəxi bir bəy səntək.
Kim səni tək yetirib aləmi imkan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

5

Bu toyun şəhri-Şamaxını edib misli-cinan,
Şadman oldu bu toydan nə ki var pirü cavan.
Bir mənəm mən də səni mədh edib ollam xəndan,
Könlümü lütfün edir şad oluram mən şadan.
Deyirəm şad olasan hərdəmü hər an Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

6

Daima bəzm sənə məclisi-işrətdə ola,
Sənə hər kim ki, ola dust bəşəşətdə ola.
Şərəfü izzü bəha cahü şərəfətdə ola,
Taleyin sə'd idi, peyvəstə səadətdə ola.
Olasan aləm əra bir məhi-taban Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

7

Bilirəm yavruyi-munis sənədir Bəhrəmbəg,
Ola dərban bu Bəhrəmə o Bəhrami-fələk.

---

¹ Cami-əsir, şirə badəsi deməkdir.

Mənə vacibdi onun mədhü sənəsin etmək,
Bəli ol alicəhün mədhiyəsi qeyri gərək.
Kim sizin vəsfinizə fərz idi divan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

8

Sizsiz əlbəttə bu Şirvanə verən zibü səfa,
Şadman sizdən olubdur nə ki, varsa şüəra.
Sizə yavər ola əltafi-Məsih aləm əra,
Cümlə qardaşlaruvu hifz eləsin bari-Xuda.
Şadman sizdən ola ağa Aleksan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

9

Bəhri-izzü şərəfə gövhəri-valasən sən,
Şövkətü şə'ndə bir aliyü ə'lasən sən.
Fələki-cahdə bir kövkəbi-beyzasən sən,
Gülşəni-dəhrdə bir nəvgüli-rə'nasən sən.
Övci-rif'ətdə bəli mehri-dirəxşan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

10

Sənə mən hər nə desəm varsan ona zibəndə,
Taleyin xürrəm olub bəxtün ola fərxündə.
Sənə aləm yaraşır kim olalar bir bəndə,
Ola yarəb görəyim şərmilə sər əfkəndə.
Sənə hər kim ki, ola düşmənü udvan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

11

Bu toyundan olasan şad-rəvanü xürrəm,
Yetməyə könlüvə bu aləm əra zərrəcə qəm.
Əlivü tutsun ilahi, o Məsihü Məryəm,
Sənə işrət edə qismət o Xudayi-aləm.

Görəsən beycətilə on iki oğlan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

12

Səni hər vaxtdə bir mehri-dirəxşan görürəm,
Cismüvü həq bili kim zivəri-Şirvan görürəm.
Hər nə var dostuvu şadü xuraman görürəm,
Düşmənin zillət ilə xatirini qan görürəm.
Qalmasın hiç səni istəmiyən can Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

13

Könlüvü həq yaradıb lütfi-ətayə məxzən,
Şəhri-Şirvanda bir aliyü ziyşansan sən.
Sənə dünyadə keçə hərdəmi, hər an əhsən,
Necə tə'rifüvü təb'im edə bavəchi-həsən.
Etmək olmaz ki, sənin mədhüvü şayan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

14

Toyuvu həqq mübarək eləsin, ey sərvər,
Sənə müşfiqdi bu aləmdə Kəminə çakər,
Mədhüvə sinəmi xaliq eləyibdir dəftər,
Vəsfüvü şamu səhər eyləmişəm mən əzbər.
Ey olan aləm əra əşrəfü zişan Balabəy,
Çox mübarək eləsin bu toyu yezdan Balabəy.

QİTƏ

Müctəs-2: MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün

Aman başına dönüm, gəl ayağa salma məni,
Vüsalə həsrət ikən bu fərağa salma məni.
Qoy indi rahət olum daməni-vüsalında
Qoyub bu vadiyi-hicrə, cəfayə salma məni.

QOŞMA

Ay ağalar, bir tərланım uçubdur,¹
Sağ əlimdən, sol əlimə alınca,
Onu tutan xeyrin-bəhrin görməsin,
Mən fəqirin naləsi var dalınca.

Bir müddət gedibən qürbətdə qaldım,
Hər yana baxdıqca heyrətdə qaldım,
Nə bir səs eşitdim, nə soraq aldım,
Təkəbbür eylədim nahaq dalınca.

Ey kaş olmayaydım belə dünyada,
Ömür mə'murəsin veribən bada,
Çəm-qüssə çəkməyə olub amadə,
Ləng olaydım möhnət suyun içincə.

Vətəndən əl çəkib, baş götdü qaçdı,
Yuvadan çıxuban balü pər açdı,
Canımı çox yanar odlara saçdı,
Qan ağlaram o qürbətdən gəlincə.

Nə bilmədi sövdə, nə də uymadı,
Nə rahət bir mənzilində uymadı,
Nə çəməndən, nə çiçəkdən doymadı,
Mən də onu bir görəydim doyunca.

---

¹ Ustad aşiq Xəstə Qasım qoşmasından ilhamlanaraq yazılmışdır.

Şikar olub əldən-ələ düşməsin,
Qurulmuş torlara, fe'lə düşməsin,
Yaman közə, yaman dilə düşməsin,
Qan ağlaram o qürbətdə qalınca.

Bir vaxtlar Qapançıda saxladın,
Zabitinin gözlerini bağladın,
Əbəs yerə qəfil açıb tulladın,
Dincəlməyəm ta bir soraq bilincə.

Səyyad olub ov dalınca getməzdim,
Dünyada çox qəmü qüssə etməzdim,
Heç bir kəsin ətəyindən tutmazdım,
İndi ta yalvarram rüsva olunca.

Bir səyyadın əldən getdi tərlanı,
Ta ömrünə fələk saldı nalanı,
Çağırır hər zaman qadir movlanı,
Ağlıyiban hər dəm onu deyincə.

Bahar olcaq, şahbazım, ov eylədin,
Unutdun mənzilin, mə'van neylədin?
Nə bir gəldin çəmən vəsfən söylədin,
Nə seyr etdin gül-çiçəklər solunca.

Səməndər tək od tutuban yansaydın,
Hər bahar gər xeyir-şərin bilsəydin,
Alıb qucağına, bağra bassaydın,
Kəsəydin əllərin ondan üzüncə.

Peyilə ta bir tüləgi qoymaram,
İntizardan gözüm yumub uymaram,
Gecə-gündüz iyləməkdən doymaram,
Səyyadıyam o tərmanın, ölincə.

Yüz min səyyad olsam tuta bilmərəm,
Dalınca yügürərəm çata bilmərəm,
Çılqasın bilməsəm, yata bilmərəm,
Göz tikərəm yollarına gəlincə.

Kəminə, ta əldən getdi, görməzsən,
Ləzzət ilə bir də dövran sürməzsən,
Əhli-nəş'ə zümrəsinə girməzsən.
Kaş öləydin bu günləri görüncə!

FƏNA QARABAĞININ FATMA XANIM KƏMİNƏ
QARABAĞIYƏ YAZDIĞI HƏCV¹

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Ey təkyə sahibi nədü bu bəzmi-pürhəvəs,
Zövq əhli yandı atəşüvə misli-xarü xəş.
Zahirdə bəzmi-matəmi-sibt-rəsuldür
Batində dari-mərifəti-eşqi-kani bəs.
Dərd əhlisən nə faidə həmdərdin olmadı
Bidərdlər olurmu sənin ilə həmnəfəs?!
Müddətədi könlümün sənə gizlin nigahı var,
Yadı-xəyalın ilə edər alə çün cərəş.
Canü dil olmaqın vardır canə minnəti,
Canü dil oldu, gərçə, Fəna yoxdu dadrəs.

---

¹Həmin şeirləri biz ilk dəfə bütünlüklə dərc etməyi vacib bildik. Çünki Seyid Əzim Şirvani təkyə saxlamaqda təqsirinə F.X.Kəminəni müdafiə edərək, X.Natəvanı Asidən müdafiə etdiyi kimi F.X.Kəminəni də öz həmməclisi, həmyerlisi Mirzə Rəhim bəy Fənayə qarşı çıxmışdır (Ə.C.).

KƏMİNƏNİN FƏNA QARABAĞIYƏ CAVABI

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün
Ünsiyyətin bizimlə nə vaxt oldu ey ənəs?
Düşdün xəyali-xamə bizə eyelədin həvəs.
Zağ öz nəсібini tanıyar, tuti şəkkəri,
Huri olurmu div ilə aləmdə həmnəfəs?
Qaraçuxa qızı Hürünü al qucağına
Çünki nəcasətin ləzətin aparır məkəs.
Yox ağca surətim ola hər kimsə müştəri
Eşq aləmində çahi-zənəxdanə salma səs.
Bir fikr elə qabağı, dalı ehtiyat qıl,
Qoyma ki, ağzına düşə əlfazi-pişü pəs
Daruğə gəldi kəndə gərək ehtiyat edək.
Ey Şimr nəslə kim səni tikdi bizə əsəs.
Mehri-Əli, binai Hüseyn əmrdir əzim,
Ruzi-cəzadə bizlərə onlardı dadi-rəs.
Şiy'ə gərəkdi ağlaya övladi-heydərə,
Bəzmi-əzadə həcv olumu xırs namirəs.
Çoxlar çalışdı istədi bu bəzmi məhv edə,
Qadir deyil xələl ura bu bəzmə hiç kəs.
Səbrət Kəminə, kuyinə çox etmə etinə,
Gərçi dolaşdı payimizə misli-xarü xəs.

Yadigari-məşədi Ağca Cavad Xəyyat Şirvani əz-bərayi-
dusti giramim Mirzə Əli İskəndər Cəfərzadə Badkubeyi
ümidvarəm bəndə-rə dər-vəqti-xandən əz yad fəramuş
nəkonəd, 30 mah iyun, ruzi cüm'ə miladi 1933 sənə,

Tarixi-hicri 6 rəbiül əvvəl, ruzi cüm'ə 1352 sənə.
(Əlyazmalar Fondu, Arx. 5. inv. № 9036)

SEYİD ƏZİM ŞİRVANİDƏN MİRZƏ RƏHİM
FƏNAYA

Müzare-1: Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'İlü / fA'ilün

Agah ol, ey Fənai-təbəhkarü pür həvəs
İqdam etməyib sən edən karə hiç kəs.
Həcv etmişən mürəvvici-bəzmi-əzarı sən,
Əmri-şəniə şiə ikən etmişən həvəs.
Bir saiqə hüsamə bu gün asi olmusan
Kim bərqi-qeyrət ilə yanar cümlə xarü xəş.
Manəndi-Asi eyləmişən həcvi-zən şüar
Mərdanələr olurmu sənə bircə dadrəs?
Yetməzmidi bu barədə bidadı-Şümri-dun
Yetməzmidi yeganə cəfavü qəmi-Ənəs?
Abi-Fərat təşnəsinin halına gərək
Bəzmi-əzadə cari ola əşk üçün Ərəz.
Gər bir Kəminə himməti-mərdanə göstərə
Ey zən-hisal, həcv nə lazımdı pişü pəs?
Səd heyf Şişə sakinidir ol pəri camal
Tuti olubdu, heyf, qürab ilə həmnəfəs!
Mülki-fənadə fani olaydı Fəna, əgər
Bəzmi-bəqayə can ilə rəqib olurdu bəs.
Sultani-neynəvayə edib ney kimi nəva
Ağlardı hər dəqiqəvü hər ləhzə, hər nəfəs.
Məzburdur şüayi-təcəllayi-həq, vəli
Divə şəhabi-saqibü Musayədir qəbəs
Ey karivani-eşqə edən rişxəndlər
Qəlbində nüktə var ki, edir nalə çün cərəs.

Bihudə sanma əhli-dilin ahü zarını
Sən möhrə tasə salma ki, bihudədir bu səs.
Cövlanə gəlmə cürət ilə, çək inanını
Çox tünd sürmə ərseyi-navərd ara fərəs.
Nakəs cəlalü dövlət ilə bir kəs olmayıb
Kim səg məkəsdi, gər oxunar qəlbi-səgməkəs,
Əlbəttə indi çayü pilovdan qürur edər.
Ömründə görməyibdir o kim daneyi-ədəs.
Gördükdə qəmtəriri-əbus olma şe'rimi,
Bazari-ımtiyazdə kim olmusan əsəs.
Gər Seyyidi Kəminə kimi həcv eyləsən
Şükr eylərəm Xudayə ki, hasiddi mültəməs...
Seyyid duaçıdır sənə, ey kani-mərhəmət
Razı deyil ona ki, qona üstüvə məkəs.
Olsun o gün ki, sən çıxasan təxti-izzətə
Əynində sürx caməvü başında al fəs.

MÜŞAIRƏ VƏ KƏMİNƏYƏ HƏSR OLUNMUŞ ŞEİLƏR

1

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

QİTƏ

Nəvvabın Fatma xanım Kəminəyə yazdığı cavab
28 Şevval 1309 (26 May 1892)

Kəminə, nəzmü əş'arın yetişdi şadman oldum,
Cəvahir nəzmidir, vəh-vəh və ya dürri-səmin olmuş.

Gözəl əş'ardır məzmunları həm şe'rdən nazik,
Bəyanı çox mübəyyəndir məzamini mətin olmuş.

Nə xoş mənzumədir göyçək, qamu mə'nası müstəhsən,
Nəbatü qəndü şəhdilə mægər yeksər əcin olmuş?

Əcəb lö'löi-qəltandır çəkilməmiş riştəi-nəzmə,
Şəkər-ləbdən bürüz etmiş ki, bəylə şəkkərin olmuş.

Yəqin bil ovci-ə'laya dayandı nəcmi-iqbalın,
Belə daim kitab içrə ki, əqvalın bərin olmuş.

Riza Nəvvabdır, səndən həmə ovqat, ey xahər,
Xəyalı gər pərişandır, sizə leykən mü'in olmuş.

Rəməl-6: Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün**KƏMİNƏYƏ**

İstərəm ərzimi pabusuna izhar qılım,
Mətləbimdən səni tainki xəbərdar qılım,

Ehtiyac eyləmək izhar mənə ar gəlir,
Görək izhar eləməkdən niyə mən ar qılım?

Hər nə fikr eylərəm, əmma, ürəyimdən gəlməz
Laələcəm, sənə bir təklifi naçar qılım.

O üzüm yoxdu gəlim şamü nahara oturum,
Müftəxorlar kimi mən qarnımı ambar qılım.

Yüz fəlakətlə bu məlfufəni etdim inşa,
Şayəd əldə bunu dəstavüzi-sərkar qılım.

Taqətim yox, o mübarək canına and olsun,
Ta gəlib xidməti-sərkərdədə göftar qılım.

İltifatın hamının halına şamildi, vəli,
Məndə söz var, necə mən kəşfi-bu əsrar qılım.

Mehri-lütfün füqəranın başına sayə salıb,
Əzhəri-şəmsdi bu mən necə inkar qılım?!

Nolu bir guşeyi-çeşmilə bu səmtə baxasan,
Ta ki, mən gülşənimi rəşk bu gülzar qılım.

Zindəəm ta nə qədər vasif olum sərkarə,
Şad edim dustləri, düşməninini xar qılım.

Vəsf-i-sərkar Kəminə ola mənzur əgər
Yerü göy dəftər ola mən ona tumar qılım.

Şaxis etdin məni aləmdə əcəb izzət ilə,
Bir belə izzəti bilməm necə inkar qılım¹.

---

¹ Cəmi 36 misradan ibarət olan bu mənzum məktub ixtisarla verilir, burada şairənin müasirlərindən Şaxis təxəllüslü biri onun füqəraya əl tutan, insanpərvər olduğunu tərifləyir.

Həzəc-8: Məf'Ulü / məfA'İlü / məfA'İlü / fə'Ulün

Ey şairə, ərbabi-suxən, ismi Kəminə!
Fəxrüştüərasan, sənə yox burda qərinə.

Əş'ari-şəkərbari-ləzizin genə salmış
Ey məh, nə əcəb qülcülə bu çərxi-bərinə?

Gördüm neçə əş'arını çox töhfədir, əlhəq,
Həqqa ki, dəyər hər biri min dürri-səminə.

Şirindi şərabə sözü əhli-məzaqın
Xassə ki, təəllüq ola söz pərdənişinə.

Dildadələrin könü bu gün dəstəbədəstə
Pəbəstədir ol hələqeyi-zülfündəki çinə.

Min aşiqi-zari salısan dəmi-bəlayə
Gər navüki-müjganın edə qəsd-i-kəminə.

Üşşaqi çəkər şövqi-təvafi-səri-kuyin
Bilməm, səri-kuyindi məgər Məkkə, Mədinə?

Varmı bu cahanda qəmi ol aşiqi-zarın
Yar mehrilə bir ləhzə əlin alə əlinə?

Sirri dili-eşq içrə əcəb saxladı məxfi,
Heyhat doğa bir də cahan böylə əminə.

Hər kimsə camalın görə, billah, belə söylər:
“Bu mehri-fələkdəndi enib ruyi-zəminə”.

Hər kim yetə pabusuna bir dəm sənin, ey mah!
Layiqdi qoya mehri-fələk üz qədəminə.

Müddətədi ki, sərgəştədi kuyində Süleyman
Düşməz nə əcəb daməni-vəslin bir əlinə.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Dəğıtsam hər tərəf zülfi-pərişanı, ağan canı,
Giriftar eylərəm sən kimi Zibanı, ağan canı,

Əgər olsan gözəllikdə bərabər mahi-tabanə
Sənə xurşid olan ruyim olar mane, ağan canı.

Sənin tək yüz ola Ziba mənim bir muyimə çatmaz,
Cəmalım Yusifi-Misri edib fani, ağan canı.

Mələhət gülşənində bir güləm, qönçə libasında
Açılsam gər tutar qovğa bu dünyanı, ağan canı.

Lətafət mülkünün sultanıyam, sən kimi Zibalər
Kənizi-mətbəximdir, et tamaşanı, ağan canı.

Ləbi şəkkər, sözü şirin, bu Şeyda¹ tək hərifin var,
Əgər mümkün ola tərək et bu sevdanı ağan canı.

---

¹ Qəmər bəyim Şeyda Qarabağın yetişdirdiyi, lakin az tanınmış şairlərdəndir. O, inqilabdan sonraya qədər yaşamış, qadınlar arasında iş aparmış, Naxçıvan və digər yerlərdə işləmiş, pyes və s. yazmışdır. Haqqında "Azərbaycan" məcmuəsində verdiyimiz məlumatı oxuyan qızı Əntiqə xanım Göyçaydan — anasın arxivindən əldə edə bildiyi materialları toplayıb Respublika Əlyazmalar fonduna təqdim etdi.

Həzəc-1: MəfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün / məfA'İlün

Pərişan eylərəm zülfi-pərişanı, ağam canı,
Pərişan eylərəm məcmu'i-dünyanı, ağam canı.

Xəyali-vəslimə hər kim düşə canından əl çəksin,
Bu sevdaya düşən tərək eyləsin canı, ağam canı.

Əgər Turi-təcəllə eyləsəm bu abü tab ilə,
Şüayi-ruyım ilə məhv dünyanı, ağam canı.

Adım Ziba¹, sözüüm şirin-şəkkər, gözlərim şəhla,
Fəramuş eyləyib hüsnüm Züleyxanı, ağam canı.

---

1 Ziba xanım Ərdəbili Mustafa xanın qızı olmuşdur, mənbələrdən aydın olur ki, o Lə'li təxəllüsü ilə qəzəllər yazmışdır, həmin qəzəl isə səhvən Məhəmmədəli Lə'linin daşbasma divanına daxil edilmişdir.

YENİ NƏŞRDƏKİ ƏLAVƏLƏR¹

NATƏVAN VƏ KƏMİNƏ YARADICILIQ ƏLAQƏLƏRİ

Xurşidbanu Natəvan 1832-cu ildə Şuşa şəhərində Qarabağın axırcı hakimi Mehdiqulu xanın ailəsində anadan olmuşdur.

İlk təhsilini xüsusi müəllimlərdən alan Natəvan ərəb və fars dillərini öyrənmiş, bundan sonra klassiklərin əsərləri ilə tanış olmuşdur. Prof. F.Qasımzadənin göstərdiyinə görə “bir müddət dəxi Tbilisidə yaşayaraq rus aristokrat-dvoryan mühitində təhsil və tərbiyə almışdır” (F.Qasımzadə. “XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, səh. 471. Bakı, 1956).

Natəvan çox gənc ikən dağistanlı general Xasay xan Usmiyevə ərə verilmişdir. Sevmədiyi bu adamla Natəvan uzun müddət yaşamalı olmuş və nəhayət 60-cı illərin əvvəllərində ondan boşanmışdır.

Xasay xandan Natəvanın iki uşağı olmuşdur, bunların da hər ikisi şair idi — qızı Xanbikə və oğlu Mehdiqulu xan “Vəfa”.

Usmiyevdən boşandıqdan sonra Natəvan Şuşalı Seyid

---

¹ Bu bölmədəki bəzi yazılar, eləcə də ssenari girişdəki məqələnin bir şəkildə təkrarıdır. Hesab edirik ki, əlavə yazılar daha sonrakı illərdə yazılmışdır və müəyyən qədər fərqlilikləri var. Ona görə bu yazıları dəyişmədən, ixtisar etmədən daxil etmişik. Bura daxil edilən ssenari də, fərqli bir üslubla Kəminəni televiziya tamaşaçılarına təqdim edir, müəyyən orjinallığı vardır. Xüsusən bu şəkildə verilişlər və tədbirlər təşkil edənlərə faydılı olacaq deyə olduğu şəkildə sizə çatdırırıq. – Ö.B.

Hüseynə ərə gedir. Bundan onun iki oğlu - Mir Möhsün, Mir Abbas, Hacər və Sara adlı iki qızı odur.

1885-ci ildə oğlu Mir Abbas 17 yaşında ikən ölür, Oğlunun ölümü Natəvanı kədərə batırır. O, hamıdan uzaqlaşır, tənha ömür sürməyə başlayır. Belə vəziyyət onu xəstələndirir və o, uzun müddət xəstə yatdıqdan sonra, 1897-ci ildə vəfat edir. Natəvan Ağdamda “İmarət” adlı yerdə dəfn edilmişdir.

Natəvanın qohumlarından — bibisi Ağa Bəyim Ağa, əmisi Nəva, dayıları Hali və Müsahib də şair olmuşlar. Belə bir ailədə böyüyən Natəvan hələ çox gənc ikən ədəbiyyat və incəsənətə böyük həvəs göstərmiş dövrünün istedadlı şair və rəssamı odmuşdur.

Natəvan ədəbi fəaliyyətə təxminən 19-cu əsrin 50-ci illərində başlamışdır. Onun Azərbaycan və fars dillərində çoxlu qəzəlləri və lirik şeirləri vardır. Natəvanın divanının bütünlüklə gəlib bizə çatması da, əldə olan əsərlərinə əsasən nə qədər böyük sənətkar olduğunu müəyyən etmək çətin deyildir. Natəvan Fizulinin ən mahir davamçılarından biridir. Onu yüzlərcə qəzəl şairlərindən fərqləndirən əsas cəhət budur ki, Natəvan Füzulinin təsirilə və ondan çox şey öyrənərək yazırdısa da, heç vaxt Füzulini təqlid etmir, daima yeniliyə, müstəqilliyə can atırdı.

Əsasən məhəbbəti tərənnüm edən müasirlərindən fərqli olaraq, Natəvan həm məhəbbətdən, həm də xalqın acınacaqlı vəziyyətindən, həm təbiətin gözəlliklərindən və nəhayət son dövrlərdə öz şəxsi kədərindən yazırdı.

Məhəbbət mövzusu şairənin yaradıcılığında görkəmli yerlərdən birini tutur. Bu mövzuda olan əsərlərində Natəvan

pak məhəbbəti, ayrılığı, intizarı, görüş arzusunu və s. məhərətlə təsvir etmişdir. Özü zorla ərə verildiyi üçün Natəvan, həmişə, bütün müasirlərinin məhrum olduğu azad və qarşılıqlı məhəbbətdən yazırdı:

“Gül üzün görmək əgər mümkün olaydı bir dəm”

“Tükəndi tabu təvan, ey xüdayi-ləmyəzəli!
Ya tez bu canımı al, ya yetir vüsələ məni.”

“Hicrin edibdi könlümü bərbad, ağlaram,
Çoxlar tutar bu halıma irad, ağlaram”.

Bu nümunələr Natəvanın pak, təmiz və ülvi bir məhəbbətdən danışdığını göstərir. Saray mühitində yaşadığına baxmayaraq onun şeirlərində pozğun, yüngül və ötəri məhəbbətin təsviri yoxdur.

Natəvan yaradıcılığında təbiət təsviri də mühüm yer tutur. Müasiri olan qadınların tam hüquqsuz olduğunu bildiyi üçün Natəvan azad təbiətə, azad quşlara və güllərə qibtə edir, qadının da onlar kimi azad olmasını arzu edirdi (“Gül”, “Pərvanə”, “Bülbül”, “Qərənfil”, “Bənəfşə”).

Natəvan Azərbaycanın mədəni və maarifpərvər bir qızı idi. O, yoxsullara yardım edir, Şuşanın abadlaşması üçün çalışırdı. Onun Şuşaya çəkdiyi (1291 h.=1873) su kəməri bu gün də durur və “Xan qızı bulağı” adlanır.

Natəvan tez-tez kənd və şəhərləri gəzdirdiyi üçün əhalinin ağır vəziyyətinin şahidi olurdu. Məhz buna görə də onun xalq və vətən mövzusunda həsr olunmuş bir sıra təkrar-

olunmaz şeirləri vardır.

“Nə bəhr olaydı, nə ümman, nə bəylə göz yaşı cari,
Nə can olaydı, nə zindan, nə karivan güzəri həm.”

“Zəmanə saldı əcəb möhnətü mələlə məni
Zəmanə indi edib sinədağlı lalə məni.”

Şairənin yaradıcılığında “Ağlar” rədifli qəzəl xüsusi yer tutur. Bu qəzəldə o təkcə öz xüsusi kədərini deyil, həm də öz sinfinin – dağılmaqda olan xanlığın kədərini verir.

“Olmuşam dəhri-bəla içrə bu gün divanə mən” mətlə’li qəzəli şairənin öz dövründən nə qədər narazı olduğunu parlaq bir şəkildə göstərir.

Dövrü dönmüş dövr, dövrən etmədi kamımca, ah,
Düşmənimdir, bilməzəm ki netmişəm dövrənə mən?

Lakin şairə dövrənə qarşı mübarizə apara bilməzdi, Yaşadığı şəraitdə — xan sarayında — Natəvan zəif etirazdan irəli gedə bilməzdi. Əlbəttə, demək olmaz ki, onun özbaşınalığa qarşı mübarizəsi təkcə göz yaşları axıtmaqdan ibarət olurdu. Əksinə, şairənin haqsızlıqlara qarşı bir sıra cürətli sətrləri vardır.

Oğlunun ölümü Natəvanın yaradıcılığına güclü təsir edir. Bu dövrün qəzəl və şeirləri dərin bir kədərlə doludur. Bəzi ədəbiyyatçılar şairənin yaradıcılığındakı bu kədəri şəxsi kədər adlandırır və göstərir ki, Natəvan öz şeirlərində oğluna matəm saxlamışdır. Lakin bu, o qədər də düz deyil.

Çünki yaradıcılığının son dövründə şairənin əsərlərində şəxsi kədər və ümumxalq kədəri birləşir:

Varımdı sinədə dərdü qəmə nihan, ölürəm
Vətəndən ayrı düşüb, indi laməkan ölürəm.

Natəvanın əsərləri yüksək bədiiliyi, rəngarəngliyi dilinin sadəliyi, daxili qafiyələri, təkrirləri, oynaq və ahəngdar bəhlərdə yazılması, fikir vəhdəti və s. ilə seçilir. Məhz buna görə də XIX əsrin II yarısında XX əsrin əvvəllərində yaşamış əliyə yaxın Azərbaycan şairi ona şeirlər həsr etmiş, onun təsirilə və onu təqlidən qəzəllər yazılmışdır.

Natəvanın yazdığı qəzəllər (məsələn, “Ölürəm”, “Ağlasın” və s.) bəzən bir sıra qəzəl və şeirlərin yazılmasına səbəb olurdu. Onun şöhrəti təkcə Şuşaya və ya Qarabağa deyil, Azərbaycana və ondan uzaqlara da yayılırdı. Məhz buna görə ki, keçən əsrin 60-cı illərində Qafqaza səyahət edən fransız yazıçısı Aleksandr Düma Natəvanla görüşmüş və onun əl işlərindən nümunələr hədiyyə almışdır.

Natəvan Şuşa şəhərindəki ədəbi qüvvələri birləşdirmək məqsədilə 1872-ci ildə “Məclisi-üns” adlı bir ədəbi məclis təşkil edir və uzun müddət onun rəhbəri olur.

O zamankı Azərbaycanda heç bir nəşriyyatın olmadığına baxmayaraq Natəvanın əsərləri tezliklə bütün Azərbaycana yayılır və bütün ədəbi məclislərdə müzakirə edilirdi.

1928-ci ilə qədər Natəvanın əsərləri ayrıca bir kitab halında çap edilməmişdir. Bundan sonra bu məharətli şairənin əsərləri 4 dəfə: 1928, 1938, 1956 və 1981-ci illərdə

nəşr olunmuş, müxtəlif toplulara daxil edilmişdir.

Natəvan istedadlı şairə olmaqdan başqa, görkəmli bir rəssam olmuşdur. Onun, Respublika Əlyazmaları institutunda saxlanılan şəkil albomu, habelə qiymətli tikmələri Natəvanın bir rəssam kimi də mahir olduğunu göstərir.

Respublika Əlyazmaları institutunda saxlanılan bir albom oxuculara çoxdan tanışdır. Bu albomu XIX əsrin tanınmış şairi Xurşid banu Natəvan düzəltdi, içərisində gözəl mənzərələr, xüsusilə nəfis güllər - qərənfil, bənəfşə, qızıl gül və s. rəsm etmişdir. Nazik uclu qara qələmlə çəkilmiş bu şəkillər baxanı öz təbiiliyi, kamilliyi və real cizgilərilə heyran qoyan nəfis miniatürlərdir. Şairə çəkdiyi hər bir gülün qarşısında ona münasib şeirlər də yazmışdır. Bu şeirlər də oxuculara tanışdır: Qərənfil, "Gülün", Bənəfşə və s. rədiflərlə yazılmış bu şeirlərin bəzilərinə bəstəkarlarımız tərəfindən onların ruhuna uyğun incə, rübabi musiqi parçaları da yazılmışdır. Söhbətlərindən birində Natəvanın axırıncı nəvəsi, şairə Xanbikənin qızı, indi mərhum Sənubər xanım söyləmişdi ki, "ailəmiz arasında bu albom "Gül dəftəri" adı ilə məşhur idi". Lakin belə görünür ki, yalnız ailə arasında deyil, Natəvanın albomu müasirləri arasında da tanınmış və sevilmiş, şairənin rəsm əsərləri, onun rəssamlıq qabiliyyəti yüksək qiymətləndirilmişdir. İndi Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə olunan bir divan bu fikri təsdiq edir. Bu divan Natəvanın müasirlərindən və "Məclisi-üns"ün üzvlərindən olan Məmo bəy Məmaiyə məxsusdur. Divanda Natəvana həsr edilmiş bir neçə şeir vardır ki, onların içərisində bir neçəsi məhz həmin "Gül dəftəri" ilə əlaqədar olaraq meydana gəlmişdir. Bunların ikisi "gül", biri isə "gülün"

rədifi ilə yazılmışdır:

Bəh nə xoş nəqş olunub tələti-zibası gülün,
Vərəqi-süni Xuda, bərki-dilarası gülün.

Saqiya, əyyami-güldür, xoşdurur əyyami-gül,
Badə ver kim badədən sərşar olmuş cami-gül.

və

Bəh nə xoş nəşə verir tələti-canpərvəri-gül,
Deyəsən badeyi-işrətlə dolub sağəri-gül.

beytlərilə başlayan bu şeirlərdə şair Məmai Natəvanın rəssamlıq yaradıcılığına yüksək qiymət verir, onun müasirləri tərəfindən həm də bir rəssam kimi tanındığını sübut edir. O hətta öz şeirlərinə, qəzəllərinə məhz Natəvanın “Gül dəftərindən” ilhamlanaraq zinət vurduğunu söyləyir:

Natəvan nəqşəsidir zinəti-əşəri Məmai
O səbəb Baği-İrəm tək bəzənib “Dəftəri-gül”.

Şərq minatürlərindən öz canlılığı, həyatiliyi və reallığı ilə fərqlənən bu incə rəqəmləri valehliklə seyr edən müasirləri rəssam Natəvanı Mani və Behzad ilə müqayisə etmiş, bu məşhur sənətkarlar belə səninin rəsmlərini görsəydilər heyran qalardılar demişlər:

“Görsə ger Maniyü Behzad qalır heyrətdə” deyən şairlər tərəfindən həmçinin rəssam və şair Natəvanın incə qəlbli, xoş təbiətli və mehriban bir insan olması haqqında da ayırı-ayrı gözəl və şeirə layiq fikirlər deyilmişdir. Maraqlı bura-

sıdır ki, öz müasirlərinin bir çox yeni-yeni şeirlər yazmağına səbəb olan, onlara yeni-yeni mövzular verən, qəzəl yazıb cavab istəyən Natəvanın Məmai yaradıcılığı üzərindəki təsirini görmək üçün onun divanını nəzərdən keçirmək kifayətdir. Hətta Məmai şair Natəvanın çap kitablarına daxil edilməmiş bir qəzəlini öz divanına daxil etmiş, üzərində yazmışdır ki, bu qəzəli Xurşidbanu Natəvan yazıb bizdən tələb etmişdi ki, ona bədahətən cavablar verək. Bundan sonra Məmai Natəvanın həmin qəzəlini eynilə dəftərinə köçürür.

Gəl, ey xəyali-vüsalim ölüm zamanıdı, gəl!
Ölən zamanıdə, cana, aman-amanıdı, gəl.

Əgər sorağımı tutsan, olum sənə qurban,
Bəlavü qüssəvü qəm aşıqın nişanıdı, gəl.

O qədr nazını çəkdim ölüm yetişdi mənə
Nə naz vaxtıdı, dilbər, ölüm zamanıdı, gəl.

Gəl, indi axırı-ömrümdə bir nəzarə qılım,
O gül camala ki, arami-cismi-canıdı, gəl!

Könüldə qonçasifət zəxmi-tiri-müjqanın
Açıbdı gül, açılıb zəxmi kim, nəhanıdı, gəl!

Yetişməyən sənə, ey gül, bu gülsitan içrə
Gülündən ayrı düşən bülbülün fəğanıdı, gəl.

Pozuldu gülşəni-eyşim cəfayi-hicrində
Əsibdi badi-əcəl, ömrümin xəzanıdı, gəl.

Fəraqın aldı mənim canımı, fəraqi-rüxün.
Təvani-cani-dili zar Natəvanıdı, gəl.

Bundan sonra Məmai, özünün həmin qəzələ yazdığı iki nəzirəni qeyd edir. Ümumiyyətlə, Məmai divanında “Məclisi-üns” xüsusilə Natəvanın fəaliyyəti ilə əlaqədar qeydlər və nəzirələr çoxdur, bu nəzirələrdə isə o, şairə və rəssam Natəvan haqqında maraqlı fikirlər söyləyir, qəzəllərinin, nəzirə və ittifaqlarının əvvəllərində nəslrlə yazdığı qeydlər daha maraqlıdır. Bunlarda o, bir neçə ədəbi hadisəyə də toxunur ki, o dövr ədəbi məsələləri ilə maraqlananlar üçün əhəmiyyətə malikdir.

Bu baxımdan Fatma xanım Kəminə yaradıcılığının xüsusi əhəmiyyəti var.

Qarabağın yetirdiyi ondan ziyada qadın-şair içərisində ikisinin adı XIX əsr təzkirəçiləri və XX əsr ədəbiyyat tədqiqatçıları tərəfindən xüsusi hörmətlə qeyd olunur. Bunlardan birisi həyat və yaradıcılığı qismən öyrənilmiş olan şair və rəssam Xurşidbanu Natəvan, digəri isə Fatma xanım Kəminədir.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu incə ruhlu, lirik şairə Kəminənin həyat və yaradıcılığı tədqiqatçılarımız tərəfindən öyrənilməmiş, əsərləri demək olar ki, dövrümüzdə tamamilə nəşr edilməmiş, geniş oxucu kütləsinə çatdırılmamışdır.

Şairə Kəminənin həyat və yaradıcılığı haqqında XIX əsr təzkirələrində az da olsa məlumat vardır. Məsələn Mir Möhsün Nəvvab “Təzkireyi-Nəvvab” əsərinin 108-ci səhifəsində Kəminə haqqında kiçik bir məlumat və əsərlərindən dörd nümunə verir.

Buradan aydın olur ki, Kəminə dörd yüzə yaxın fərd şeir yazmış, XIX əsrdə Şuşada Mir Möhsün Nəvvabın başçılıq etdiyi “Məclisi-fəramuşan” da yaxından işqirak etmişdir. Şairə həmin məclisin üzvlərindən bir neçəsilə, məşhur şair və rəssam olan Natəvanın bilavasitə başçılıq etdiyi “Məclisi-üns” ədəbi dərnəyinin üzvlərinə də yaxın olmuş və onlarla da şeirləşmişdir. Onun bu dövr şairlərindən M.M.Nəvvab, Mirzə Rəhim Fəna, Məmo bəy Məmai və başqaları ilə olan müşairəsindən nümunələrə M.M.Nəvvabın təzkirəsində və başqa mənbələrdə rast gəlmək olur. Nəvvabın təzkirəsində, şairənin azərbaycanca bir, farsca iki qəzəli, bir müxəmməsi və s. dərc edilmişdir. Bunlardan aydın olur ki, Kəminə hər iki dili mükəmməl bilmiş, klassik ədəbiyyatı dərinədən öyrənmişdir.

Məhəmmədəğa Müctəhidzadə də “Riyazül-əşiqin” adlı təzkirəsinin 175-ci səhifəsini Fatma xanım Kəminəyə həsr edir. Bu məlumatdan aydınlaşır ki, Fatma xanım Kəminə Fani təxəllüslü Ağa Mirzə Bəybabanın qızıdır. Müctəhidzadənin fikrinə görə Kəminə, şərqi Məhsəti, Nigar xanım, Nuricahan bəyim, Ayişə və Təyyibə kimi şairləri içərisində fəxri yer tuta bilər. Müctəhidzadə vaxtilə, şairənin sağlığında onun tam divanını gördüyünü qeyd edir. Bundan sonra təzkirə müəllifi, şairənin

Cana, bu nə cadudur qaşu göz arasında,
Nitqim tutulur görgəc hər dəm söz arasında?

və:

Rəhi-eşq içrə mənzurum mənim ol tacidarımdır,
Könül mülkünə sultanım, xocəstə şəhriyarımdır.

mətləli qəzəlini nümunə verir.

Şairə Kəminə haqqında daha geniş məlumat verən mənbə F.Köçərliyin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" adlı kitabıdır. Burada şairənin beş qəzəli toplanmış və müasirlərilə şəirləşməsi, əsərlərinə yazılan nəzirələr haqqında məlumat verilmişdir.

Bütün bu mənbələrdən aydın olur ki, Fatma xanım Kəminə "Qarabağın üçüncü şaireyi-möhtərəməsidir"¹, Şuşada hicrətin 1257-ci ilində (1840/41) anadan olmuş, 1898-ci ildə sentyabrın əvvəllərində Şuşada vəfat etmişdir. Fatma xanım Kəminə, hələ kiçik yaşlarından öz əql və fərasətilə müasirlərini heyran qoymuş, hörmət və şöhrət qazanmışdır. Ona savadlı, bilici olduğu üçün Azərbaycanda vaxtilə adət olduğu kimi "Mirzə" ləqəbi vermiş, "Mirzə Fatma xanım" demişlər. Fatma xanım Kəminə təhsilini Şuşada almış, dərin bilik qazanmış, doğma ana dili ilə birlikdə fars dilini də mükəmməl öyrənmiş və hər iki dildə şeirlər yazmışdır.

"Riyazül-əşiqin" müəllifi Kəminənin tam divanı olduğunu söyləyir. Köçərli də təxminən dörd-beş yüz əfrad şeir və qəzəlləri olduğunu qeyd edir. Daha sonra məlum olur ki, müasirləri şairə Kəminənin əsərlərini yüksək qiymətləndirmiş və bir çoxlarından üstün tutmuşdurlar. Onun Mirzə Rəhim Fəna təxəllüslü şairə göndərdiyi bir cavab qəzəlinə Gəncə şairlərindən Fani, Qazax şairlərindən Sabit xüsusi

---

¹ F.Köçərli "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları", cild 2, səh.22.

cavab yazmış, Kəminənin əsərini Fənanın əsərlərindən çox bəyənmişlər. Bütün təzkiyəçilər bir ağızdan şairənin zahirən də gözəl, zərif, batinən isə təmiz, pak əxlaqlı, mehriban və mülayim, xoş xasiyyət bir insan olduğunu göstərir. Köçərli isə onu “Nadireyi-zamanə” adlandırır, vəfatını Qarabağın bütün şair və maarifpərvərləri üçün ağır itki hesab edir¹.

Professor F.Qasımzadə XIX əsrdə fəaliyyətdə olan “Məclisi-fəramuşan” adlı ədəbi məclisin görkəmli üzvləri sırasında Fatma xanım Kəminənin də adını çəkir².

Yazıçı Yusif Vəzir Çəmənəzəminli çox böyük mehribanlıqla xatırlayır:

“Mən yalnız son ziyafəti xatırlayıram, atam şairə Fatı (Fatma) xanım Kəminəni qonaq çağırmışdı. O axşam, yadımdadı, uzun-uzadı münaqişə oldu. Böyük qardaşım İran şahlarının əleyhinə danışır, Kəminə onları müdafiə edirdi. Kəminə qarşaf örtər, amma üzünü gizləməzdi, şairlər və ədəbiyyat maraqlıları onun evinə toplanardılar. Yadımdadır, bir xüsusiyyəti vardı: turş şeyləri çox sevərdi, atam bunu bilir və Ağdamdan bir-iki dəfə o ona gülöyşə nar göndərmişdi” (Əlyazmalar Fondu, Arx. 26, Q-15/316, vərəq 26).

Fatma xanım Kəminə ilə əlaqədar digər arxiv sənədlərinin varlığı bizə bəlli deyil, əlimizdə olan isə yuxarıda adlarını saydığımız təzkiyə və cünglər, bir də onun poeziyasının pərakəndə nümunələri, avtoqraflarıdır. Şairin nəslinin nümayəndələri çoxdur. Bu isə onun haqqında şifahi

---

¹ F. Köçərli. "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları", s.225.

² F.Qasımzadə. "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi", Bakı, 1956, s.46

məlumat da toplamaq imkanı verir. Həmin şifahi mənbələrə görə Fatma xanım, gənc ikən indiki Füzuli rayonunun Saracıq kəndindən olan Sadıq bəy Mirzə Zeynal oğluna ərə getmiş, təxminən 55-56 il ömür sürmüş və iflic xəstəliyindən vəfat etmişdir. Onun Əşrəf bəy və Rəşid bəy adlı iki oğlu, Tutu xanım, Humay xanım və Qumru xanım adında üç qızı olmuşdur. Evladlarından heç biri hal-hazırda həyatda yoxdur, lakin kiçik qızı Qumru xanımdan olan nəvəsi Zöhrə xanım hazırda Bakıda yaşayır¹. Yenə də şifahi mənbələrə görə Kəminə yaxşı təhsil görmüş, mollaxanadan sonra 4-5 il İstanbulda təhsil almışdır. Kəminə olduqca mehriban, əliaçıq və qayğıkeş insan imiş. Onun füyqəraya yardımları, kəmsavad mollalarla dikbaş mübahisələri, əlsiz-ayaqsızları müdafiə etməsi haqqında çoxlu hekayələr danışır, tarixi şəxslərin adlarını çəkirlər.

Kəminənin Natəvanla dostluğu haqqında da çoxlu rəvayətlər söylənir.

Hər halda XIX əsrin görkəmli ədəbi simaları arasında adı hörmətlə söylənən bu lirik şairənin əsərləri yalnız tərəfimizdən 1971-cü ildə şeirlərindən seçmələr kitab halında çap olunmuşdur.

Respublika əlyazmaları institutunda Kəminənin müxtəlif vərəqələr, fraqmentlərdə saxlanılan əlyazma əsərlərindən başqa, Nəvai divanının kənarlarına yazılmış bir neçə qəzəl və bəzi şairlərlə müşairəsi də mühafizə olunmaqdadır, Nəvainin həmin divanı üzərindəki yazıdan anlaşıldığına görə bu kitab Qarabağ şairlərindən Məmayiyə məxsus

---

¹ Məlumat üçün Zöhrə xanıma minnətdarlığımızı bildiririk.

olmuşdur. Belə görünür ki, şair Məmai öz şeirlərilə birlikdə Fatma xanım Kəminə və bir sıra başqa Qarabağ şairlərinin əsərlərindən bəyəndiyi parçaları Nəvai divanının kənarlarına köçürmüşdür. Burada Kəminənin bir neçə qəzəl və şeiri, həmçinin şairənin əsərlərinə Məmai və başqaları tərəfindən yazılmış nəzirələr də vardır.

“Olaydı” rədifli eyni mövzu və eyni vəznə Azərbaycanın bir sıra müqtədir şairi, o cümlədən XIX əsrdə Qarabağ şairlərinin çoxu qəzəl yazmışdır. Bu bir növ ədəbi yarış şəklini almışdır. Natəvan, Məmai, Nəvvab və başqalarının bu rədifdə qəzəli olduğu kimi, Kəminə də

Nə Çin olaydı, nə xaqan, nə Rumü Qeysər olaydı,
Tamam yer üzü bir qəmzənə müsəxxər olaydı.

mətləli qəzəlini yazmışdır. Bu qəzəl şairənin klassik ədəbiyyat rəmzlərini, ədəbi surətləri (Sənan, Züleyxa, Leyla, Məcnun və b.) əfsanələri (Yusif əfsanələri, Sənanın xaç salması və b.) dərinədən bildiyini göstərir. Xüsusilə qəzəlin son beyti maraqlıdır. Burada şairə yazır:

Nə hökm olaydı, nə hakim, nə hübbü, nə məhəbub,
Nə hökmi-eşqə Kəminə habelə kəmtər olaydı.

Şairənin “sənsiz” rədifli qəzəlini Natəvanın eyni rədiflə yazdığı iki qəzəllə müqayisə etdikdə maraqlı nəticə meydana çıxır.

Mənə bədtərdi duzəxdən, əzizim gülsitan sənsiz,
Olur hər sünbülü susən gözümdə bir tikan sənsiz.

və ya:

Bahar əyyamıdır, açıldı güllər, ey cavan, sənsiz,
Təəccübdür nədən divanə olmaz Natəvan sənsiz.

.....

Yetişməz başa Abbas, ömrüm axır bir tamam olsun,
Keçir hər bir dəqiqə ildən artıq əlaman sənsiz!

Bu gün iydi-şərif oldu, məgər sən bixəbərsənmi?
Güman etmə ki, işrət içrə əylənsin anan sənsiz!

deyən Natəvanın hər iki qəzəlində nakam ölən oğul dərdilə
göz yaşları tökən, bayramı qara gələn ananın nalə və
fəryadları, inilti və sızıltıları yüksəlsə, Kəminənin həmin
rədiflə yazdığı:

Dönüb könlüm əziza, qanə sənsiz!
Gəlir şamü səhər əfqanə sənsiz!

mətləli qəzəlində aşiqanə bir ruh hakimdir. Fatma xanım
Kəminənin şeirlərində ara-sıra “covri-rəqib, sərzənişi-əhli-
ruzigar”dan şikayətlər, bəzən də dini ünsürlər daha çox
nəzərə çarpırsa da o, müasirlərinə, xüsusilə Natəvana
nisbətən nikbin, şən əhval-ruhiyyəli bir şair kimi nəzərə
çarpır. O, qəzəllər və müxəmməslər yazmışdır. Kəminənin
əsas mövzusu qəzəllərinin leytmotivi təmiz, vəfalı bir
məhəbbətdir. O, əsasən aşiqanə parçalar yazır, çox vaxt
hicrandan, vüsəl həsrətindən bəhs etsə də, incə şair qəlbinin
ümidlə döyündüyü duyulur. Hicran onun lirik qəhrəmanını
ümitsizliyə, bədbinliyə salmır, əksinə, onun saf və pak
məhəbbətinə sadıq olan qəzəl qəhrəmanı sevgilisinə, onun

sədaqətinə inanır, ümidini itirmir. Məhz buna görədir ki, bir sıra qəzəl şairlərindən fərqli olaraq, diqqətlə oxuduqda şairənin ən qəmli, ən həzin parçalarından belə xoş, nikbin bir əhval-ruhiyyə ilə ayrılırsan. Nəvai divanı kənarlarında qeyd olunan

Oldu zülfün telbətəl yetdi dimağə buyi-müşk,
Açılıb könlüm, Kəminə, gör necə tellənmişəm!

beytilə bitən qəzəлиндə klassik ədəbiyyatımıza xas olan saqi və meyxanadan bəhs olunur. Burada şairə, künci-meyxanə tutan aşiqin vəziyyətini incə bir zarafat yolu ilə təsvir edir. Gözlənilməz qafiyələr və bədii ifadə vasitələri tapır.

Qəzəllərində klassik ədəbiyyatda çox yayılmış olan təşbih, təzad, istiarə, mübaliğə və sairədən bol-bol istifadə etmişdir. Bəzən, hətta, bütün bir qəzəli klassik ədəbiyyatda məşhur olan bu və ya digər ədəbi qaydalar və ədəbi surətlər üzərində qurur.

Qəzəllərin içərisində mənbələrdə xüsusilə tez-tez misal gətirilən

Eşqdən sud istədim, düşməmə dəxi sövdayə mən,
Tapmadım bir sud, oldum beylə bisərmayə mən.

və ya

Rəhi-eşq içrə mənzurum mənim ol tacidarımdır,
Könül mülkünə sultanım xocəstə şəhriyarımdır.

və yaxud:

Dönüb könlüm əziza, qanə sənsiz!
Gəlür şamü səhər əfqanə sənsiz!

Farsça qəzəllərindən:

Dər rəhe-əşqe-to, ey dust, çenan naşadəm,
Çon qobare-rəhe-to dade fələk bərbadəm.

və başqaları bədii cəhətdən xüsusilə qüvvətli sayıla bilər.

Təqdim olunan kitabçaya şairənin yalnız seçilmiş əsərləri daxil edilmişdir. Onun bir çox pərakəndə qəzəlləri vardır ki, bəzisi pozulduğundan çətin oxunur.

Natəvandan sonra Qarabağ şairləri içərisində ən çox nəzəri cəlb edən, şeirlərinə nəzirələr yazılan bu maraqlı şairənin əsərlərinin bütünlükdə bir yerə toplanması onun ədəbi fəaliyyətinin, xüsusilə XIX əsr ədəbi məclislərinin öyrənilməsi üçün faydalı olardı.

1971-cü ildə tərəfimizdən toplanıb çap olunmuş kitabda şairənin bütün əsərləri deyil, seçmələr daxil edilmişdir. Həm də Fatma xanım Kəminənin heca vəznində yazdığı qoşma da tərəfimizdən kitablara daxil edilib oxucuya çatdırılmışdır. Həmin qoşma budur:¹

Xurşidbanu Natəvanla Fatma xanım Kəminənin yarıdıcılıq əlaqələri real həyatı hadisələrlə bağlı olmuşdur. Məlumdur ki, Xurşidbanu Natəvanın başçılıq etdiyi “Məclisi-üns” ədəbi məclisində sıx-sıx Fatma xanım Kəminə də iştirak edərmiş. Bu zaman Natəvanın yazdığı yeni qəzəllərə məclis üzvləri, hətta başqa şəhərlərdə yaşayan şairlər belə

---

¹ Bu qoşma kitabda şeirlər arasında verilmişdir.

(Məsələn, Şamaxıdan Seyid Əzim Şirvani) nəzirələr, cavablar yazdılar. O cümlədən Fatma xanım Kəminə də Natəvanın məclisi, həyati hadisələri, oğlunun ölümü və s. ilə bağlı bir neçə qəzəl yaratmışdır. Bunların içərisində bir az irəlində adını çəkdiyimiz “arasında” rədifli qəzəl ayrıca əhəmiyyətə malikdir. Çünki “Məclisi-üns”ün canlı həyatından bir günə və Natəvan şəxsiyyətinə işıq salır. Belə danışirlər ki, Natəvanın buzxanası varmış, Abdalgülab kəndinin bağlarından gətirilən gülöyşə narları həmin buzxanada dənələtdirib buzlandırır və “Məclisi-üns” yığıncaqlarında süfrəyə verərləmiş (söz arasında onu da deyim ki, xəstələrinin buza ehtiyacı olan ailələr də həmin buzxananın buzundan istifadə edərmiş). Qəndillərin işığı altında ağ buz arasında qırmızı nar dənələri düşdükcə yaqut kimi parlarmış və elə həmin bu real hadisə də Fatma xanım Kəminəni ilhamlandırmış və o “arasında” rədifli qəzəlini yazmış, həmin bu narlı buz parçalarını yarın soyuq, ağ bənizinə, dodaqlarını onun arasındakı yaquta bənzətməmişdir. Və həm də bir beytdə iki qoşa bənzətmə yarada bilmişdir. Yarın dodaqlarını həm innaba, həm də gülöyşə nar dənələrinin rənginə bənzətməmişdir.

İnnab ləbin, cana, təşbih edib aşıqlər
Nar danəsidir guya düşmüş buz arasında.

Yarın üzü buz kimi ağ və soyuq, dodaqları isə innab və gülöyşə nar kimi qırmızı və dadlıdır.

Fatma xanım Kəminənin qəzəlləri içərisində bu real həyati yaxınlıq baxımından nəzəri daha çox cəlb edən, bizcə “sənsiz” rədifli qəzəldir. “Sənsiz”i ilk dəfə Xurşidbanu Natə-

van - ana, gənc vəfat etmiş oğlu Mirabbasın tə'ziyəsində bir növ mərsiyə kimi söyləmişdir. "Sənsiz" bütün "Məclisi-üns" şairlərini sarsıtmış, ümumiyyətlə XIX əsrin son çərçivəsində bu rədifdə qəzəl yazmayan şair az tapılar. Bir ana, bir şairə kimi Xurşidbanu Natəvan kədərində Fatma xanım Kəminə daha çox aşına idi. Qəzəl qismən aşiqanə ruhda yazılsa da burada ana - Natəvan ruhu hakimdir. Eyni zamanda qəzəldə "Məclisi-fəramuşan"ın rəhbəri Mirmöhşün Nəvvab, üzvlərindən Baki, Asi və b. adları çəkilir. Qəzəldə Natəvan təsirini daha açıq görmək üçün şairin "sənsiz" rədifli qəzəlini yazıya əlavə edirik.

Gözüm qan yaş axıtmazmı düşən dəmdə cüda sənsiz,
Rüxün fikrində qan olmaz könül, ey mehliqa, sənsiz.¹

Mənim fikrü xəyalim gecə gündüz zülfü xalindir,
Pərişanhalü aşüftə qədim olmuş döta sənsiz.

Mərizi-eşq olan dil şərbəti-innabi-ləb istər,
Məhalin əmridir tapmaq ətibbadən şəfa sənsiz.

Tərəhhüm eylə ömrüm başə gəldi iştiaqında,
Rəvadırmı verəm can firqətində, bivəfa, sənsiz?!

Pozulmuş rəvnəqi-eyşim fələk cövrü cəfasından,
Haram olmuş mənə ələmdə hər zövqü səfa sənsiz.

Gözüm mərdümlərin seylabi-əşkim qərqi-xun etmiş,
Qalıbdır vətəyi-qəmdə, olurmu dilgüşa sənsiz?

---

¹Bu beyt kitaba daxil olandan fərqlidir

Bahar əyyamıdır güllər açılmış səhni-gülşəndə,
Bənəfşə niyliyün olmuş, edər daim büka sənsiz.

Nə susən dil açar, nərgis gözündən lalə dağ olsun,
Nə qümri pər¹ açar, bülbül edər şurü nəva sənsiz.

Töküb tər gül yüzün şərmindən, axır o gülab olmuş,
Görübdür nəstərən biqədr olubdur, bibəha sənsiz.

Gülümsən, gülşənimsən bülbüli-dəstansəra sənsən,
Gəl, indi nəğmə saz eylə ki, saz olmaz nəva sənsiz.

Əzizim, məhvəşim, yarım, nigarım, nazlı dildarım,
Neçinmiş ömrü üşşaqın, nə kim bu binəva sənsiz.

Dili-Nəvvab şad olduqca, Baki, şövqimiz artar,
Kəminə kuyinə Asi gedər olsan Fəna sənsiz.

Kəminə xatirim əşüftədir məşşatə cövründən,
Pərişan eyləmiş geysulərin badi-səba sənsiz.

Ümumiyyətlə, Fatma xanım Kəminə dövrünün daha az tanınmış, yalnız vaxtilə "Azərbaycanın aşıq və şair qadınları" kitabına daxil etdiyimiz, ya da haqqında məcmuələrdə ("Azərbaycan", "Azərbaycan qadını" və dövrü-mətbuatda) məlumat verdiyimiz şairlər ilə də yaxın əlaqə saxlamışdır. Məsələn, böyük ana Xurşidbanu Natəvanın "Şeyda" təxəllüsü verdiyi Qəmər bəyim Şeyda, Ziba xanım Ləli ilə Fatma

---

¹ Başqa bir variantda "dil açar".

xanım Kəminənin müşairəsini alağ. Burada iki cavan şairə — Qəmərbəyim Şeyda və Ziba xanım Ləli öz gözəlliklərini öyərək, qədim fəxriyyələr səpgisində “Ağam canı” rədifi ilə qəzəllər yazmışlar. Fatma xanım Kəminə isə hər iki şairənin müşairəsini yekunlaşdırıb, “Ağam canı” rədifli qəzəl yazmış və zahiri gözəlliklə öyünməni qüsur saymış, ağıl gözəlliyini üstün tutmuşdur.

Xurşidbanu Natəvan və Fatma xanım Kəminə yaradıcılığı onların yaşadıkları mühitlə sıx bağlı olmuş, bu əlaqə həm şair-sənətkar, həm də ən adi, real insan əlaqəsindən ibarət olmuş, dostluq nümunəsinə çevrilmişdir.

FATMA XANIM KƏMİNƏNİN FARS DİLİNDƏ ŞEİRLƏRİ

Qarabağda yetişmiş Ağabəyim ağa, Aşıq Pəri, Qəmər bəyim Şeyda və Xurşidbanu Natəvan kimi onlarla qadın şair içərisində Fatma xanım Kəminənin də adı təzkiyəçilər tərəfindən hörmətlə çəkilir. Sovet oxucularına Kəminə XIX əsrdə “Məclisi-fəramuşan”ın üzvü, Natəvanın müasiri və qəzəl yazan bir şair kimi az-çox tanışdır. İndiyədək onun şeirlərini toplayıb nəşr etdirmək, yaradıcılığını tədqiq etmək təşəbbüsü göstərən olmamışdır. Halbuki, şairin avtoqraf əsərləri Respublika Əlyazmalar fondunda mühafizə olunur. Biz onun bu və ya başqa qəzəlidən, müşairəsindən, qoşmalarından ayrı-ayrı təsadüflərdə bəhs etmişik. Hazırda Fatma xanım Kəminənin qəzəlləri onun əlyazmaları əsasında tərtib olunmuş və çapa hazırlanmışdır. Məsələ burasındadır ki, tərtib zamanı şairin xeyli fars dilində şeiri meydana çıxdı. Bu şeirlər öz incə lirizmi, dərin fəlsəfi mahiyyəti, onların bəzindəki heyranedici təbiət təsvirləri, şuxluq, xüsusilə, Kəminənin fars dilinə dərinləndən bələdliyi bizi maraqlandırdı. Müasirlərinin nə üçün onu “Mirzə Fatma xanım”, “nadireyi-zəmanə” adlandırmalarının səbəbi aydınlaşdı.

Bu haqda Fatma xanımın kitabına müqəddəmədə geniş danışdıığımızdan indi yalnız bunu deməyi lazım bildik ki, Kəminənin farsca şeirləri içərisində Nizami və Füzulidən bəri gələn saqinamələr ruhunda yazılmış klassik poeziyamıza peyrövlük edərək yaratdığı “Saqinamə” xüsusilə nəzəri cəlb edir. Saqinamə bir də onunla maraqlıdır ki,

burada şair mütəəssib şiələr içərisində “dik yolu seçmək” və “dübarə atəşpərəstliyə qayıtmaq” təmənnasilə saqidən kömək diləyir, deyir:

Gəl ey, saqi, ey zülfü çin-çin mələk,
Mənə din yolunla özün ol kömək;

Mənə badə ver, şövq ilə eylə məst
Dübarə olum bəlkə atəşpərəst...

Saqinamədən Firdovsi vəznü, Nizami qüruru, Füzuli fəlsəfəsinin ətri gəlir. Şair ədəbi ənənələrə rəyətli saqiyə, badəyə, meyə müraciət etsə də əsər onun dərin həyatı, fəlsəfi axtarışlarının və bu yolda qarşısına çıxan sualların tərcüməsidir.

Bundan başqa Kəminənin fars dilində iyirmiyə dək (hələlik bizə məlum olan) qəzəli və digər şeirləri də mövcuddur.

Kəminənin farsca saqinamə və qəzəllərini Məmməd-ağa Sultanov Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş, mümkün qədər şairin istifadə etdiyi vəznü və bədii ifadə vasitələrini, xüsusilə onlardakı lirizmi, şux həyatsevərliyi saxlamağa səy etmiş və bizcə buna müvəffəq olmuşdur.

Aşağıda Kəminənin bir təbiət təsvirinə həsr olunmuş qəzəl və bir də saqinaməsini ilk dəfə olaraq oxuculara təqdim edirik.¹

---

¹Buradaki tərcümə şeirlər mətni içində verilmişdir.

FATMA XANIM KƏMİNƏ HAQQINDA TELEVİZİYA VERİLİŞİNİN SSENARİSİ

Əzizə Cəfərzadə:

XIX əsr təzkiyələrində Natəvən və Heyran xanımdan sonra adı xüsusi bir hörmətlə çəkilən şairə Fatma xanım Kəminədir. Kəminə 1842-ci ildə Qarabağın və ümumən Azərbaycanın ən gözəl və şairanə guşələrindən biri olan xanəndələr, musiqiçilər, şairlər vətəni gözəl Şuşada anadan olmuşdur. Onun atası Mirzə Bəybaba da oğlu Yəhya bəy də şair olmuşdur. Fatma xanım Kəminə ümumiyyətlə şeir və ədəbiyyatın, musiqinin sevildiyi bir ailədə, bir mühitdə doğulub böyümüş, pərvəriş tapmışdır. Onun uşaqlıqdan şeirə, musiqiyə böyük maraq və həvəsi olduğu kimi, gənc yaşlarından atasından daha sonra atasının dostlarından şeir yazmaq qaydalarını öyrənmiş, rəvan təbə malik olmuşdur. Fatma xanımın demək olar ki, bütün qarabağlılar kimi məlahətli səsi varmış, bu zərif səsi ilə Füzulinin, Vaqifin, Zakirin və özünün qəzəllərini xüsusi eşqlə oxuyarmış. Fatma xanım Kəminə yaxşı təhsil görmüş, ana dilindən başqa, fars dilini də elə dərindən mənimsəmişdir ki, bu dildə onlarla qəzəllər, rübailər, hətta məsnəvi-saqinamə yazmışdır ki, onlardan Nizami ətri gəlir. Fatma xanım farsca şeirlərində ölməz Şiraz şairi Hafizə peyröv olmuşdursa, azərbaycanca şeirlərində Füzuli ədəbi məktəbini sevmiş, Füzuliyə pərəstiş etmiş, onun sənətindən öyrənmişdir:

Əgər:

Yandırdı qəm oduna fələk şad könlümü,
Şəbxun edibdi divi-pərizad könlümü.

misraları ilə başlanan qəzəlinə Füzulinin

Tutuşdu qəm oduna şad gördüyün könlüm,
Müqəyyəd oldu ol azad gördüyün könlüm.

misraları ilə başlanan qəzəlinə nəzirə yaratmışdısa

Hər zaman xatirə gətdikcə səni can titrər,
Bədənə rəşə düşüb bu dili suzan titrər.

Zülfünə dil verəli lərzə tutub qəlbi-həzin,
Sankı zünnar salıb boynuna Sənan titrər.

və yaxud

Dönüb könlüm əziza, qanə sənsiz,
Gəlir şamü səhər əfqanə sənsiz.

kimi qəzəllərində artıq bu Füzuli ədəbi məktəbindənin ən yaxşı davamçılarından biri kimi çıxış edir.

Şairənin qəzəl dili aydın, səlis, rəvan və oxunaqlı olduğu qədər də bədii və incə, qəlbə yatandır:

Əcəb sevdadı bu sevdaya düşdüm
Rəhi-eşqin tutub qovqaya düşdüm.

bu kimi qəzəllərində şairə əruz vəznin elə formalarından istifadə edir ki, onlar xalq arasında xüsusilə sevilən heca vəzninə yaxın, aydın, dilimizin xüsusiyyətlərinə uyğun gəlir

və daha ahəngdar səslənir.

Fatma xanım Kəminənin yaradıcılığı olduqca hərtərəflidir və genişdir. İndiyədək onun əsərləri nə müstəqil kitab şəklində çap olunmuş, nə də tədqiq edilmişdir. Bu il “Gənclik” nəşriyyatı şairə Fatma xanım Kəminənin seçilmiş şeirlərindən ibarət kitabını ilk dəfə oxuculara təqdim edəcəkdir. Hazırda kitab redaktədən çıxmış, mətbəyə göndərilmişdir. Güman edirik ki, payızın axırlarında oxucular ilk dəfə olaraq bu incə qəlbli, maraqlı şairəmizin kitabını alıb oxuya biləcəklər. Kəminənin bu ilk necə deyərlər baxtı gətirmiş, nənələr demişkən qaraçuxası oyanmışdır. Qədribilən xalqımız onun irsinə yenidən, ciddi nəzər salmağa başlamışdır. Bu il Azərbaycan Dövlət Pedagoji institutu əməkdaşlarından Mələhət xanım, Kəminə yaradıcılığını tədqiqat planına daxil etmiş və şairənin həyat və yaradıcılığını öyrənməyə başlamışdır. İndi də gəlin icazə verin gənc tədqiqatçı Mələhət sizə öz Kəminə haqqındakı axtarışlarından danışsın. Buyur Mələhət, söz sənindir:

Mələhət xanım:

Mənim dissertasiya mövzumu ümumiyyətlə XIX əsr qadın şairlərinin həyat və yaradıcılığıdır. Buraya artıq yaradıcılıqları tədqiq olunmuş şairlər daxil olmayacaq. Məsələn, dinləyicilərə məlumdur ki, Kəminənin ən yaxın rəfiqəsi şairə Xurşidbanu Natəvan haqqında alim Bəylər Məmmədov namizədlik dissertasiyası yazdığı kimi, yazıçı Əzizə Cəfərzadənin haqqında məqalələr və “Natəvan haqqında hekayələr” adlı 12 bədii hekayəsi də çap olunmuşdur. Həmçinin Kəminənin müasirlərindən Heyran

xanım haqqında gənc alim Cənnət Nağıyeva bir az bundan əvvəl namizədlik dissertasiyası yazıb müdafiyə etmişdir. Lakin Azərbaycanda qadın şairlər bu iki nəfərlə bitmir. Əzizə Cəfərzadənin Azərnəşrə təqdim etdiyi qadın şair və aşuqlar antalogiyasından anlaşılır ki, Məhsəti xanım Gəncəvidən bəri ədəbiyyatımızda qırxdan ziyadə qadın aşuq və şair yazıb yaratmışdır. Bunların da bir çoxu məhz XIX əsrə düşür. Ağabəyim ağa, Aşuq Pəri, Gövhər bəyim, Məşədi xanım Leyli, Sara bəyim, Mahi xanım, xüsusilə Fatma xanım Kəminə yaradıcılığı bu şairlər içərisində ayrıca bir yer tutur. Mənim dissertasiyamda Fatma xanım Kəminənin həyat və yaradıcılığı əsas yerlərdən birini tutacaqdır. Mən Kəminənin qiymətli avtoqraflarını Respublika Əlyazmalar fondundan alıb oxuyur, Müctəhidzadə, Nəvvab, Qayıbov, Köçərli və başqalarının onun haqqında yazdıqları qeydləri toplayır, şairənin qohum əqrəbası ilə görüşürəm. Bu yaxınlarda şairənin vətəni olan Şuşa şəhərinə getməyə hazırlaşırım. Mən orada qocaları dinləyəcək, şairənin doğulub böyüdüyü evi, şəhəri, yaşadığı kəndi görəcək, haqqında mümkün olan bütün məlumatı toplamağa çalışacağam. Bu yolda Kəminənin nəvə və nəticələri mənə xeyli kömək edir. Bu günlərdə mən Kəminə haqqında yazdığım məqaləmi “Azərbaycan” jurnalına təqdim etmişəm, bu mənim şairə haqqında ilk tədqiqatımdır.

Əzizə Cəfərzadə:

Fatma xanım Kəminənin yaradıcılığı bədii cəhətdən, şəkil cəhətdən də çoxcəhətlidir. O Füzuli, Seyyid ədəbi məktəbini davam etdirərək incə qəzəllər yazmışdır. Bu

qəzəllərin əsas motivi ölməz, əzəli bir eşqdır, şairənin lirik qəhrəmanı pak, ülvi bir qəlblə sevən sadıq insandır, onun riyadan yalandan zəhləsi gedir. O öz sədaqətilə əfsanəvi məhəbbət qəhrəmanlarından Məcnundan, Fərhaddan, Şirin və Leyladan geri qalmır. Bu lirik qəhrəman öz məhəbbətinə qovuşa bilmir, çünki, zalım zəmanə, mövcud ictimai quruluş azad sevgililərə qovuşmaq imkanı vermir. Lakin bununla belə şairə bədbin deyil, çünki o həyatın, həqiqi, pak eşqin qələbəsinə inanır. Qəzəllərindən birində deyir:

(21 nömrəli qəzəl əvvəl diktör, sonra da xanəndə tərəfinin oxunur)

Əzizə Cəfərzadə:

Onun qəzəllərindən müasirlərindən fərqli olan bir cəhət xüsusi maraqlıdır. Kəminə incə bir qadın və şair qəlbilə təbiəti duyur və sevdiyi vətəninin gözəl mənzərələrini öz qəzəllərində tərənnüm edir. Biz bu qəzəllərdə quşların, bülbül və qumruların tərənəsini, dağ çaylarının şırıltısını, ətirli güllərin, reyhan və susənlərin rayihəsini duyuruq. Şairənin qəzəllərinin çoxunda təbiətə meftun, vurğun bir insanın, nəcib ürəyi vurur, heyran gözləri baxır:

(13 nömrəli qəzəl diktör tərəfindən oxunur)

Əzizə Cəfərzadə:

Şairə təkcə qəzəllər yazmamışdır. Maraqlıdır ki, qəzəl məktəbinə mənsub olan müasirlərinin çoxundan fərqli olaraq Kəminə heca vəznilə, aşıq səpgisində qoşmalar yazmağa təşəbbüs etmişdir. Onun Xəstə Qasım kimi ustad

aşiq sənətkarlığından ilhamlanaraq yazdığı uzun bir qoşması bu baxımdan xüsusilə maraqlıdır:

(75 nömrəli qoşma əvvəl diktör, sonra da, Rəhilə Həsənova tərəfindən ifa edilir)

Əzizə Cəfərzadə:

Kəminə həm də nəcib bir ana olmuşdur. O, iki oğul, üç qız böyütmüş və onları yaxşı insanlar, cəmiyyətə xeyir verən vətəndaşlar kimi tərbiyə etmişdir. Təəssüf ki, şairənin böyük külfətindən, evlad və nəvələrindən əksəriyyəti vəfat etmiş, nəvələrindən tək bircə Zöhrə xanım hal-hazırda həyatdadır. İndi siz onun öz böyük nənəsi haqqında xatirələrini dinləyəcəksiniz.

Zöhrə xanım:

İrəlicədən deyim ki, mən nənəmi görməmişəm, sizlə danışacağım xatirələr də anamdan eşitdiyim, ailəmizdə müqəddəs əhvalatlar kimi nəsildən nəslə keçən xatirələrdir. Anam deyərdi ki, Fatma xanım Kəminə çox mehriban, qonum-qonşunun, ehtiyacı olanın işinə yarayan, nəlimizdə ağıllı məsləhətləri ilə hamının köməyinə çatan, qayğıkeş insan idi. O çox da böyük dövlət sahibi olmasa da, kasıbların, əlsiz-ayaqsızların ehtiyac içində olanların halına qalar, bacardıqca əl tutardı.

Əzizə Cəfərzadə:

Sankı Zöhrə xanımın sözlərini təsdiq edərək şairə Fatma xanım Kəminənin müasirlərindən Şaxis təxəllüslü az tanınmış bir şair ona həsr etdiyi şeirlərindən birində deyir:

(Müşairə və Kəminəyə həsr olunmuş şeirlərdə 2-i qəzəl oxunur)

Zöhrə xanım:

Belə bir əhvalat da danışılar ki, guya nənəm Fatma xanım dindar qadın imiş, bunu onun şeirlərindən misallar gətirməklə də sübut edir, hətta müasirlərindən şair Mirzə Rəhim Fəna və Hacı Seyid Əzim Şirvaninin nənəmə ithaf etdiyi şeirləri də dəlil kimi göstərir. Bu bəlkə də nənəmin cavanlığında belə olub, lakin yaşa dolduğu vaxtlarda Fatma xanım dinin əsil mahiyyətini başa düşüb, dərin dindarlıqdan uzaqlaşıb. Hətta anam nağıl edərdi ki, kəmsavad, riyakar mollaları mənbərdə utandırıb, qızardar, mənbərdən salardı, bunun üçün də arvad mollalar arasında onun düşmənləri çoxalmışdı.

Əzizə Cəfərzadə:

Şairənin ailəsində söylənən bu rəvayət onun fars dilində yazdığı saqinaməsi ilə də təsdiq olunur. Nizami, Füzuli məsnəvilərinə peyrövlüklə yazdığı bu iri həcmli əsərində şairə öz fəlsəfi dünya baxışını, fəlsəfi axtarışlarını açır, o burada bir sıra əbədi və əzəli həyatı mahiyyəti olan suallara cavab axtarır və dinə münasibətini də aydın bildirir. Qərībdir ki, o dövrdə şiəliyin xüsusilə kök saldığı dindarlığın yayıldığı Şuşada, Fatma xanım kimi bir qadın, üzünü şərq ədəbiyyatında işıq mənbəyi kimi sayılan saqiyyə tutub, ondan din yolu daha doğrusu həqiqət yolunu seçməkdə yardım istəyir. O, saqiyyə şübhələrini aydınlatmaq üçün ümumbəşəri suallar verir, islamiyyətdən üz çevirib atəşpərəstliyə qayıdır,

saqিদən mey, həyat, nəşə tələb eləyərək deyir:

Gəl, ey saqi, ey zülfü çin-çin mələk,
Mənə din yolunda özün ol kömək,
Mənə badə ver, şövq ilə eylə məst
Dübarə olum bəlkə atəşpərəst.

İslamiyyətin atəşpərəstliyi neçə bir dəhşətlə təqib etdiyini nəzərə alsaq, Kəminə şeirindəki üsyan bizim üçün daha aydın səslənər.

Fatma xanım Kəminə müasirlərindən çoxu ilə yazışmış, onun öz qəzəllərinə onlarla nəzirlər yazıldığı kimi, şəxsən Fatma xanıma onlarla şeir həsr edilmişdir. Bunların içərisində şairənin müasirləri və “Məclisi-fəramuşan”ın üzvləri xüsusi yer tutur. Onlardan Mir Möhsün Nəvvab, Məmo bəy Məmai, Şaxis və başqaları şairəni xüsusilə qiymətləndirmiş, onu bacarıqlı, qabiliyyətli və ismətli, mehriban gözəl insan kimi əzizləmişlər. Şairənin kişi müasirlərindən fərqli olaraq qadın müasirlərinə münasibəti daha maraqlıdır. Onun Natəvanla dərin dostluğu iki insandan daha çox yaradıcılıq dostluğu kimi də qiymətlidir. Fatma xanımın bir sıra şeirləri məhz Natəvana nəziredir. Bundan başqa Natəvana üz verən kədər, faciə, onun oğlunun ölməsi, xəstələnməsi, gözlərinin tutulması, bütün bunlar nəcib ürəkli Kəminəni elə yaralamışdır ki, Kəminə qəzəllərində bunları açıq görmək tədqiq etmək mümkündür. “Ölmə”, “ağlar-ağlamaz” və ondan ziyada digər qəzəlləri buna misaldır.

Şairənin iki gənc müasiri olan şairə qıza münasibəti də maraqlıdır. Bunlardan biri Naxçıvanlı Ziba xanım Ləli təxəl-

lüslü, digəri Şuşalı Şeyda təxəllüslü Qəmər bəyimdir. Maraqlıdır ki, bu iki cavan şairə həm də öz dövrlərində olduqca gözəl qızlar olmuşlar. Və hər ikisi öz gözəlliklərindən qürur və iftixar hissilə qəzəl qoşmuş “ağam canı” rədifilə müşairələşmişlər. Fatma xanım Kəminə bu iki cavan qıza nəsihət yolu ilə yazdığı həmin “ağam canı” rədifli qəzəldə cavab verib deyir ki, gözəllik yaxşı şeydir, lakin onunla qürurlanmaq lazım deyil. İnsan öz gözəl xisləti ilə fərəhlənməli, özündən müştəbeh olmamalıdır. İnsanı başqaları tərəfləməlidir:

(61 nömrəli qəzəl oxunur).

FATMA XANIM KƏMINƏ ŞEİRLƏRİNİN VƏZNI

Kitabda verilmiş bütün şeirlərin bəhrləri və əruz qəlibləri aşağıdakı cədvəldə verilmişdi. Bu cədvələ tərcümə olunmuş şeirlər daxil edilməmişdir. Cədvəldə həmçinin hecaların uzun (—) qısalığı (·) göstərmək yolu ilə qəliblər göstərilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi Fatma xanım Kəminə kitabına daxil olan 68 şeirində Həzəc, Rəməl, Rəcəz, Müzare, Müctəs kimi 5 bəhrdən və 11 qəlibdən istifadə etmişdir. Şairənin ən çox şeir yazdığı Həzəc bəhridir ki, burada 23 qəzəli 4 müxtəlif qəlibdə yer alır. Fatma xanım Kəminə ən çox Həzəc-1 və Müzare-1 qəliblərində şeir yazmışdır. Bu qəliblərin hərəsində 15 qəzəli vardır.

Mirzə Rəhim bəy Fənanın Fatma xanım Kəminəyə yazdığı həcv və şairənin özünün ona yazdığı cavab, eləcə də Seyid Əzim Şirvaninin yazdığı cavablar da Müzare-1 qəlibindədir. Bu da həcv yazana cavabı həmin bəhr və qəlibdə yazan şairlərin yüksək istedadının göstəricisidir.

Kəminənin kitabında istifadə edilmiş bəhrlər və qəliblər

Bəhr N	Bəhr adı	Qəlib N	Qəlibin adı	Şeirlərin sayı	Bəhrdə şeirlərin sayı
1	Həzəc (Nəşəylə məhını oxumaq)	1	MəfA'ilün / məfA'ilün / məfA'ilün / məfA'ilün • — — — / • — — — / • — — — / • — — —	15	23
		2	MəfA'ilün / məfA'ilün / fə'Ulün • — — — / • — — — / • — — —	2	
		8	Məf'Ulü / məfA'ilü / məfA'ilü / fə'Ulün — — • / • — — • / • — — • / • — —	5	
		9	Məf'Ulü / məfA'ilün / məf'Ulü / məfA'ilün — — • / • — • — / — — • / • — • —	1	
2	Rəməl (Qaçan)	2	fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilAtün / fA'ilün — • — — / — • — — / — • — — / — • —	6	18
		5	Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün • • — — / • • — — / • • — — / • • — —	2	
		6	Fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilAtün / fə'ilün • • — — / • • — — / • • — — / • • —	10	
4	Rəcəz (Titrək)	3	Müftəilün / məfA'ilün / müftəilün / məfA'ilün — • • — / • — • — / — • • — / • — • —	1	1
5	Müzərə (Bənziyən)	1	Məf'Ulü / fA'ilAtü / məfA'ilü / fA'ilün — — • / — • — • / • — — • / — • —	15	15
7	Müctəs (Qopmuş)	1	MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilAtün • — • — / • • — — / • — • — / • • — —	1	11
		2	MəfA'ilün / fə'ilAtün / məfA'ilün / fə'ilün • — • — / • • — — / • — • — / • • —	10	
Cəmi	5	11			68

SON SÖZ

Bu il Azərbaycan Respublikasında “Şuşa ili” elan edilib. Anam Əzizə Cəfərzadə Şuşa və şuşalılar, qarabağlılar haqqında çox saylı elmi və bədii əsərlər yazıb. Bunlardan birincisi onun “Natəvan haqqında hekayələr” kitabıdır. Biz onu 2021-ci ildə “Seçilmiş əsərləri”nin I cildində ilk əsər kimi dosent Pərvanə Bayramın redaktəsi ilə dərc etdirmişik.

Əzizə Cəfərzadə 1960-61-ci ildə Respublika Əlyazmalar Fondunda (indiki Əlyazmalar institutunda) işləyərkən Fatma xanım Kəminənin əsərlərini toplayıb və 10 ildən sonra 1971-ci ildə bu kitabı müəyyən ixtisarlarla çap etdirməyə müvəffəq olub. Bu nəşrdən 51 il ötmüşdür və çox təəssüflər ki, əlifbamız latın qrafikasına keçdikdə Fatma xanım Kəminəylə bağlı çap edilmiş olan bu yeganə kitab diqqətdən kənar qalıb və latın qrafikasına çevrilməyib. “Şuşa ili” münasibəti ilə Şuşamızın bu böyük xanım şairinin, müasirlərinin belə “Mirzə”, “Nadireyi-zəmanə” adlandırdıqları Fatma xanım Kəminənin daha da kamilləşdirilmiş nəşrini çap etdirib siz oxuculara çatdırmaq istədim. Kitabı professional şəkildə yenidən işləmək və bəzi əlavə ərəb əlifbası ilə olan materialları oxuyub qiymətləndirmək və kitaba daxil etmək üçün Ankarada yaşayan türk alim, dosent Ömər Bayrama müraciət etdim və o da bu işə can-başla qoşuldu. Ömər bəy Azərbaycan ədəbiyyatının bu dövrü çox gözəl bilir. O, Seyid Əzim Şirvaninin təzkirəsini əlyazmasından oxuyub doktorluq dissertasiyası şəklində hazırlamış, ayrıca qəzəllərini 2013-cü ildə Türkiyədə çox nəfis və elmi şəkildə çap etdirmişdir. O, Fatma xanım Kəminə kitabında da yeni

materiallarla yanaşı köhnə kitaba daxil olan bütün qəzəllərin əruz bəhrlərini təyin edib, öz qeydlərini də əlavə edərək kamil bir əsərin tərtibinə imza atıb. Buna görə mən öz adımdan və bütün Azərbaycan oxucuları adından Ömər Bayrama təşəkkürümü bildirirəm.

Kitaba, Əzizə Cəfərzadənin Ev Arxivində saxlanan “Fatma xanım Kəminə” qovluğundan bir neçə şeirləri, məqalələri, televiziya verilişi üçün hazırladığı ssenarini və başqa materialları daxil edərək, qovluqda toplanan materialları daha çox əhatə etməyə çalışmışıq.

Kitabın yeni nəşrinin çapa hazırlanmasında mənə yardım edən iki şairə xanıma – Aygül Cəfərzadəyə və Pünhan Sədaya öz təşəkkürümü bildirirəm.

Sonda Şuşamızı azad edən şəhid, qazi, əsgər, zabitlərimiz və komandanlar qarşısında baş əyirəm. Əminəm ki, xalqımız qısa bir zamanda erməni barbarları və havadarları tərəfindən dağıdılan Şuşa və bütünlükdə Qarabağı bərpa edib, yenidən tikəcək və onun köhnə şeir, musiqi, sənət ab-havasını geri gətirib dünyanın cənnət guşəsinə çevirəcək.

Turan İbrahimov

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz (Ömər Bayram).....	3
Fatma xanım Kəminə (Əzizə Cəfərzadə)	16
QƏZƏLLƏR.....	23
SAQİNAMƏ.....	111
MÜSƏDDƏSİ-MÜTƏKƏRRİR.....	115
QİTƏ.....	119
QOŞMA.....	120
Fəna Qarabağının Fatma xanım Kəminə Qarabağiyə yazdığı həcv.....	123
Kəminənin Fəna Qarabağiyə cavabı.....	124
Seyid Əzim Şirvanidən Mirzə Rəhim Fənaya.....	126
Müşairə və Kəminəyə həsr olunmuş şeirlər.....	128
YENİ NƏŞRDƏKİ ƏLAVƏLƏR	
Natəvan və Kəminə yaradıcılıq əlaqələri.....	135
Fatma xanım Kəminənin fars dilində şeirləri.....	156
Fatma xanım Kəminə haqqında televiziya verilişinin ssenarisi.....	158
Fatma xanım Kəminə şeirlərinin vəznü.....	167
Son söz (Turan İbrahimov).....	169

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
İNAL MƏMMƏDLİ

Dizayner: Kamran İbrahimov
Texniki redaktor: Rövşanə Nizamiqızı

Çapa imzalanmış 23.09.2022
Şərti çap vərəqi 10,5. Sifariş № 359
Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 500

Kitab “Elm və təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində səhifələnilib, çap olunmuşdur
E-mail: elm.ve.tehsil@mail.ru
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8 /4

Şuşa

